

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

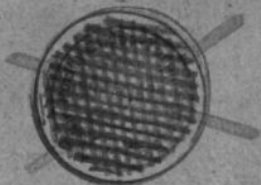
SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

*

TIZENHETEDIK ÉVFOLYAM

NEGYEDIK FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1907

TARTALOM.

	Lap
Adalékok ifj. Csécsi János életéhez. (Negyedik és befejező közl.) <i>Horváth Cyrill</i>	385
Tompa Mihály nemzetsége. <i>Dr. Nagy Sándor</i>	421
Kisfaludy Sándor »Uliszses és Penelópe« című tragédiája. <i>Viszota Gyula</i> ...	429

Adattár :

Martinovics Ignác levelei. <i>Zsák J. Adolf</i>	448
Malom Lujz levelei Döbrentei Gáborhoz. (Negyedik és befejező közl.) <i>Rexa</i> <i>Dezso</i>	473
Adalékok az »Erdélyi történetkedvelők társasága« történetéhez. <i>Dr. Lukinich</i> <i>Imre</i>	493
Csokonai Kollegiumi pöréhez. <i>Dr. Barcsa János</i>	500
Ál-Csokonai versek? <i>Oláh Gábor</i>	502
Ál-Petőfi vers? <i>Oláh Gábor</i>	504
Csécsi János levele Deli László szőlőskői paphoz. <i>Csűrös Ferencz</i>	506

Könyvismertetés.

A lira és epika eredetéről. Írta dr. Solymossy Sándor. Budapest, 1906. 4 ^o 80. l. <i>Dr. Nagy József</i>	508
---	-----

Irodalomtörténeti repertorium	511
--------------------------------------	-----

Tartalom. Hely-, név- és tárgymutató.

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása : *Halas*.

ADALÉKOK IFJ. CSÉCSI JÁNOS ÉLETÉHEZ.

(Negyedik és befejező közlemény.)

V.

Patakon egy darabig külsőleg csöndesek voltak a viszonyok. Csécsi könyvet írt,¹ a vén kollégium-épületet »kivette régi ruináiból«, a mi annyit tesz, hogy a classisoknak termeket építtetett, sőt nyomtató műhely állításáról álmodozott.² — Valósággal azonban a méreganyag egyre dúlt, rombolt az iskola organismusában. A királyi commissio fenyegetéseinek hatását a királyi ítélet hosszas elmaradása lassankint mindenestül elenyésztette. Ime néhány eset: Patay 1727-ben, január 3-án, Pósházival s egyéb érdemes személyekkel a kollégiumba ment, hogy az iskola anyagi ügyeinek vitelére világi gazdát állítson és egyúttal Jósa István uramat »substitutus secularis Curatornak declarálja«. Am Csécsi szembeszállott vele, úgy hogy az uraknak szégyenszemre vissza kellett térniök, a nélkül hogy valamit végezhettek volna.⁶

Három nap mulva — jan. 6-án — Jósa és Pósházi megint Patakon termettek, most már valami vizsgálat céljából. Hivatták Csécsi uramat; amaz pedig visszaüzent: ő bizony nem megyen, mért **nem** jöttek szombaton; s nem is ment, úgyhogy az uraknak nélküle **kellett** inquirálniok.⁴

E mellett régi rossz szokásait sem hagyta abba. A városbelieket tovább is szamaraknak, tudatlanoknak nevezte; a papokat, patrónusokat megvetette; a másik professzort mellőzte; a beneficiumokat és promotiókat kénye-kedve szerint osztogatta. Különösen sokat beszéltek Pócsai Jánossal esett kalandjáról, akit egy senior-választás alkalmával üzengetésre használt fel, hogy ekkép egyeseket saját jelöltjének támogatására bírjon. Az üzenet ilyenformán hangzott: »Erre, ne másra suffragálj! ha most ez lesz a senior, máskor te leszesz, vagy tőlem egy és más beneficiumot

¹ Az Aphorismi-t.

² L. Ráday Pálhoz, 1730. máj. 22. írt levelét. Sárospataki Füzetek, 1904. 245—6. l. V. ö. Szombati, Biogr. Prof. megf. h.

³ Spat. levélt. A. IV. 914. 14.

⁴ U. o.

stb. várhatsz«. Pócsai később ezt a dolgot Csécsinek nyílt ülésben szemébe vágta, mire amaz kiment és azt mondotta, hogy a »rágalmazásért« Nagymihályi és a primariusok tegyenek igazságot, kiktől Pócsai aztán csakugyan el is ítéltetett.¹

Az elégedetlenség nőttön-nőtt a kollégiumban; sőt 1729-ben, pütkösd tájban már nagyobb zavargások is voltak, melyek Pataynak több úrral (Dőry András, Szemere László, Nagy Gábor, Oltsváry Zsigmond) és pappal (Pósházi, Váradi Sámuel, Bogáti Balázs) együtt való bemenetelét vonták magok után. Ismét inquirálni, büntetni és fenyegetni kellett, noha »fomes et fundamentum primaevorum dissensionum ben levén, az izetlenség meg nem szűnt, hanem ottan-ottan fellobbant«.²

A következő 1730-ik évnek mindjárt az elején különös szenzációja akadt. A botrány, mely a hosszú villongásnak egyik legocsmányabb mozzanata, Dókus János nevéhez fűződik. A fiatal ember Csécsi tanítványa és a kollégium seniora volt s a mondott időben Dőry Andrásnak pártfogásával Miskolczra, rektorságra készült. A választás, mindamellet hogy a tekintélyes Dőry volt intézője, nem folyt le simán; többen kifogásolták Dókus személyét, azt állítva róla, hogy »részes, rest és heverő«, s mikor Dőry a vádakot czáfolni próbálta, »utollyára ő kigyelmének azt is mondották, hogy az is hallatik felőle, hogy tiszt. Csécsi uram leányát megszeplősítette«.³

A dologból nagy kavardás keletkezett. Dőry felszólította Dókust, hogy a mennyiben a rektorságra számít, a vád alaptalanságát a primaria sedessel bizonyíttassa. Dókus erre a primariusokhoz fordult, a kik megint a főkurátort kérték, hogy az ügy megvizsgálása végett vagy ránduljon át Patakra, vagy a törvények értelmében a papi kurátor bejövetele iránt intézkedjék.

Másfelől azonban Csécsi sem nézte tétlenül a dolgok alakulását s még január 9-én magához kérte Váradi Sámuel pataki papot, Mihályi István petrahói prédikátort és Nagymihályi uramat, hogy velök a teendőkről értekezzenek. A tanácskozás alatt nem éppen hízegő nyilatkozatok hagzottak el Dókusról s a konferenzia végre azzal a megállapodással oszlott szét, hogy a további lépések a főkurátornak eljárásától, jelesül a primariusok kérésére adandó választástól teszik függővé.

A »válasz« nem is késett sokáig: Bogáti Balázs, az új zemp-léni senior és papi kurátor még január 11-én Patakra érkezett és

¹ Spat. levélt. A. IV. 914. 14.

² Patay levele Ráday Pálhoz, 1730. szept. 18. Sárospataki Füzetek, 1905. 57. l.

³ Spat. levélt. A. IV. 914. 14. Csécsinek szóban forgó leánya Mária volt, Csécsi János és Ubrisi Mária elsőszülött gyermeke. Megtetszik ez a Mihályi Kováts Istvánnak »Mennyei Kívánatos Öröm« cz. füzetében (1730) Pápai M. Mihálytól közölt búcsuztató vers köv. soraiból: Te, ki édes anyád tulajdon nevére Neveztetted, kinek már is életére Béka-nyálat pökött s felvett rosz nyelvére Az irigység . . .

a pataki papot a petrahói pásztorral együtt behivatván, haladéktalanul az inquiráláshoz látott. Patay nem akarta, hogy a dolog a kollégiumnak úgyis eléggé alászállott hírnevét újabb mocskokba keverje; mint maga mondja,¹ a személyes bemeneteltől is azért tartózkodott, hogy »belőle czégért ne csináljanak«; mi több, esperes uramnak szintén utasításul adta, hogy mindent »sub manu componáljon«.

Am a vizsgálat még sem folyhatott le simán, a hogy szertették volna. Csécsi, noha eleinte maga is kérte Bogátit, hogy tegyen igazságot, újabb meg újabb galibákat idézett elő az által, hogy az ügy ódiúmat Dókus helyett mindenestül a seniort terhelő tanukra kívánta háritani. Ezek az emberek azt hirdették, hogy Dókus előttök Csécsi Máriára nézve kompromittáló kijelentéseket tett, s a bizottság — helyesen — akkép gondolkodott, hogy a botrányért, a kompromittáló nyilatkozatokért, a dolog valóságáért első sorban Dókus Jánost kell felelősségre vonnia; viszont Csécsi azt követelte, hogy Dókus már a priori teljességgel ártatlannak tekintessék s a senior állítólagos kompromittáló nyilatkozatainak terjesztői mint rágalmazók kerüljenek a vádoltak padjára. Hiába, ezt az álláspontot a bizottság nem tette magáévé; csupán annyit sikerült elérnie, hogy a megszeplősítés valóságát nem tették vizsgálat tárgyává és az eljárást pusztán a becsületsértésre szorították.

A tanuk — Csécsinek folytonos közbeszólásai, korholódásai miatt — nem is vallhattak szóbelileg; kiki ott a bíróság előtt írásba foglalta vallomását s úgy adta át az elnöknek. A bizonyítást tehát nem lehetett egészen pontosnak mondani. Mindazáltal kiderült, hogy a leány bukásáról való hírt első sorban Csécsiéknak szolgálója terjesztette ugyan, de a botrányhoz — több nyilatkozatával — Dókus János szintén hozzájárult. A bíróság ezzel eleget tudott. Másnap, január 12-én kimondották Dókus bűnösségét.

Az eljárás befejezésére azonban nem volt idejük. Csécsi felpattant: »Úgy látom, nem tézsen kegyelmetek énnékem eleget, tsak elmellőzi kegyelmetek azokat, akik azt az ocsmány hírt terjesztették, azokat kellene megbüntetni, a hitetlen fiakat, és nem a seniort.« Hiába kérelték s ígérték neki, hogy minden bűnöst lakoltatni fognak; kijelentette, hogy a bizottságot az ügy megítélésére elégségesnek nem tartja; a főkurátorra és a jötevőkre appellált; izetlenkedett, lármázott, úgy hogy a bizottság végre is kénytelen volt mindent abbahagyni s eloszlani.

A vizsgálati iratok Bogáti jelentésével együtt szabályszerűen fölmentek Patayhoz. A főkurátor pedig nem gondolkodott sokáig és — ugyancsak az esperes által — utasítást küldött Patakra, hogy »Dókus János intra quindenam, usquedum se purgaret, in suo officio suspendátatik«. Ezt a rendeletet a seniornak kellett volna a primaria sedesben fölolvassnia; de Dókus, miután a levelet

¹ Spat. Füzetek, 1905. 57. l.

átfutotta, felolvasás helyett az asztalra vágta és a primariusok marasztalása daczára kiment a gyűlésteremből. A primariusoknak mit volt mit tenniök, a coetus házának kulcsait közmegegyezéssel a contrascribára bízták és a történetek hírüladása végett az espereshez követeket küldöttek, a ki viszont tudatta velök, hogy a kulcs a contrascribánál maradhat, de Dókusnak meg kell engedni, hogy, ha akar, egy primarius jelenlétében a coetus házában hálhasson.

Igy állott a dolog, midőn 1730. január 22-én Dőry András egész váratlanul Patakra toppant. A hatalmas pártfogó nem érkezett egyedül. Vele voltak Fodor Pál és Gyöngyösi Ivó István miskolci követek, kiknek a miskolci eklézsia részéről az az utasítása volt, hogy Dókus Jánost, a mennyiben ártatlansága kiderül, Miskolcra vigyék. A három úr hosszasan értekezett Csécsivel és mindent elkövettek, hogy a már megejtett vizsgálat jegyzőkönyvéhez hozzájuthassanak, de teljességgel hiába. Sem Bogáti, sem Nagymihályi — úgylátszik, Patayegyenes intézkedésére — egyetlen betűt sem közölt velök. Ez a dolog a követeket gyanakodóba ejtette; tudták, hogy Patay a miskolci mesterségre Dókus mellőzésével Tokai elvitelét óhajtja; Nagymihályinak viselkedését sem tartották egyenesnek és őszintének; s általán a hivatalos körök titkolózásából azt következtették, hogy az egész botrányt csupán Dókus ellenei terveztek s támasztották.¹ Meghíván tehát Jósa István és Vadászi István uramat Nagymihályival együtt, január 24-én Várad Sámuel pataki pap házánál és közreműködésével vizsgálatot tartottak, melynek eredményeül — Nagymihályinak tiltakozása ellenére — kimondották, hogy Patay a senior ügyéről helytelenül volt informálva. »Mivel pedig Dókus János uram hivatalától igazságtalanul és törvénytelenül függesztetett föl és záratott ki a coetus házából: következőképp tisztébe visszahelyezendő, a coetus házának kulcsa néki visszaadandó; a miskolci követ urak pedig, mint a kollégium seniorát, illő meghívásban részesítsék.«

Dókus János, a »részezes, dohányos és heverő« senior erre még másnap eltávozott Patakról, s pedig magának Dőry Andrásnak hintáján. Számadásait (a kurátor nem lévén jelen) a miskolcziak kezessége mellett Csécsi vette magához, mint Nagymihályiék mondották, »a Collégiumnak nagy kárával«.

Semmi kétség, a Dőry-féle vizsgálat a kurátor jogainak egyenes és kihívó megsértése volt s éppen nem tartozott ama médiumok közé, melyek az iskola fegyelmének megszilárdítására szolgáltak. Patakon égető szükség volt a kuratori tekintély szilárdságára. Ám az is valószínű, hogy a hivatalos körök kevésbé merev magatartása az ügyet sokkal kedvezőbben alakította volna, holott a meg-

¹ V. ö. Dőry András 1730 aug. 1. kelt körlevelével, Spataki Füzetek, 1905. 246. s kk. II., és Nagymihályi Gergelynek a körlevélre adott válaszával. Spat. levélt. A. IV. 914. 14.

történt dolgok mindenkiben kelletlen érzéseket támasztottak és az ügyekállásával megelégedvesenki sem lehetett. Most már nemcsak benn az iskolában, de a pártfogók között is nyíltan fölcsaptak a pártoskodás lángjai, és a zenebonák, az erőszakoskodások emberei gyönyörködve látták, hogyan tér vissza a régi aranyvilág, melyben mindenki büntetlenül követhette összes ösztöneit, mivel a pártok önzése minden ítéletet fölbontott és minden büntetésnek útját állotta.

Patay Sámuel és Dőry András útjai 1730. január 24-ike óta elváltak egymástól. Dőry hiába sietett a kurátor megnyugtatóására; Patay nem fogadta el a fölhozott argumentumokat. Ismerőseihez, különösen Ráday Pálhoz írt leveleiben nem szűnik meg Dőry meg gondolatlanságát panaszolni; mi több, Bogátit újra Patakra küldi, hogy a Dókus-féle ügyben inquiráljon s egyúttal Marton András és Molnár János deákok ellen is, a kik a coetus háza kulcsát Dőryék hatása alatt lármázva és fenyegetőzve Dókus részére visszakövetelték, fegyelmi eljárást indítson.

Bogáti május 2-án és 3-án tett eleget a főkurátor megbízásának. A Dókus-ügyben mindössze négy tanu nyilatkozatát vették jegyzőkönyvbe: Vátzy István és Bekény István primariusokét s Pataki György és Tállyai Mihály 23—24 éves köz deákokét, a kik nagyrészen megegyezően s valamennyien Dókust terhelő vallomást tettek; ¹ viszont arról, hogy Molnár János és Marton András

¹ Primus testis: Stephanus Vátzy, Civis Primarius, cum abscessit ad Rectoratum Tallyensem, talem qualis sequitur literis dedit coram Primaria Sede fassionem: Hogy die 15-a Januarii 1730 a D. Dokus kamarámba bejövén s engemet megölelvén, sügta: Baszom az Annyokat, más ötte meg a szalonnát és engem pirongatnak. Másodszor ismét megölelvén, ezt sügta: »Hunczfut Tsétsinéje, az urát a superlat alol leste, mit csinált a vak szolgáloval.« Melyre midőn visszasügtam voltam: »Az Istenért hallgassa el,« erre ezt felelte: »sügd meg Bekénynek is vagy mondd ki világosan.« Mellyet hallván, én világosan mondtam ki: »Igy monda-e kglá, mint már fellebb van?« Melyre modotta: »Ugy; mely szókat annakutánna világos szóval is maga proclamált Dokus uram, és Tsétsi uramat menyküvel ütette, ezt mondván: »Ördög száncsa meg a lelke Tsétsijét, ha én megesem, jobban megesik ő, mert még ennél nagyobbakat is mondok, esküvéssel pecsételvén. En reám senki se gyanakogyék azért, hogy a kis leány reám vallott; annak a testimoniumát be nem veszik, nem kereskednek azon, a ki hetenkint ott lakik. Coram sede Primaria haec dixit et reliquit.

Secundus Testis: Stephanus Bekény, Civis Primarius per omnia fassus est sicuti primus Testis. Ad 2-dum Punctum: a D. Pataki Györgyöt és Tállyai Mihályt tudgya jó tanúnak tenni; — ezeket hozzá adván: kétszer is lehívatott Tsétsiné s ezt mondtotta: »ha tsira van, szira is van.« Arra azt felelte: »tudva kurvát el nem veszek.« A maga inasát is megkérde: ugy van-e te inas, ördög szállította? az inas erre ezt mondtotta: »ugy van uram.«

Tertius Testis: Georgius Pataki, annorum circiter 24, juratus, examinatus, fassus est. Hogy a midőn volt volna Vátzy István uram kamarájában, mint szomszédjok Dokus János senior uram superveniálván, mihelyt leült, felette igen nagy zokogással kezdett sírni; és a mikor okát kérdették volna, ezt az okát adta: »Hogy megrontottak engemet, el kell bujdosnom.« Erre pedig Vátzy uram ezt mondtotta: »maga rontotta el magát.« Miért? nem mondtotta meg, hanem csakugyan meg is monda, hogy Tsétsiné Asszonyom lehívatva és adurgealta, hogy venné el a leányát; melyre azt felelte: »az igaz hogy

ügyében mi történt, nincsen részletes tudomásunk. Bizonyos annyit, hogy a szükséges tanuvallatásokat ebben a részben is befejezték s az ügyet kellőképp előkészítették a további eljárásra, melyet Patay személyesen és lehetőleg ünnepélyesen akart végezni. Végre is, a folytonos lázongást és pártoskodást csupán erélyes intézkedésekkel és elretentő példák statuálásával lehetett az intézetből kiirtani, s erre mi sem volt alkalmasabb a két deáknál. Marton András és Molnár János azáltal, hogy a kulcsokért a contrascribára rontottak, nyílt lázadást követtek el az elüljáróság ellen; mi több, Marton Andrásról tudva volt, hogy szobatársát pártoskodásra, professzorától való elszakadásra és a saját (Marton) professzorának pártolására csábította, mondván: »Si vis esse socius meus, addictusque amicus, sis constans, idem agnosce caput, quod ego, illinc poteris sperare promotionem,« stb. Ilyen bűnököt, különösen a fenforgó viszonyok közt, nem lehetett szigorú megtorlás nélkül hagyni. Patay nem is bízta a dolgot sem Bogátira, sem a professzorokra. Mikor július 10-én Patakra megy, az espereskurátoron és Mihályi István egyházker. jegyzőn kívül Szikszai András és Afra Dávid uram kíséretében vonul a kollégiumba, a tanuvallomások autentizálására. De ez sem elég: este felé a megyétől is érkeznek deputátusok: nemzeti Szemere László, Globusiczky Pál, Oltsváry Zsigmond. Jul. 12-én a társaság — a professzorok kizárásával — bírói székké alakul s a bűnösöket irgalom nélkül, »irremissibiliter, in exemplum aliorum« kicsapatásra itéli. »Senior uramnak megparancsolták, hogy pálczákat készíttessen, neutralistákat rendellen és a szokás szerint tsendíttessen. Ezek meglévén, a Tettes és Tiszteletes Bírák, mi Professzorok, a Primaria Sedes és az egész Collégium, ennek Piatzára ki mentünk, a vétkes és bűnös személyek elő hozattatván, in publico a Deliberatum elolvastatott, és noha ittenis a sok instánsok instáltak, de az Urak nem remittáltak.« Hiába lépett közbe maga Csécsi is; a

lelátott kétszer is, és kénszerített leányának elvételére, ha immár mocskba keverte volna, ha Tsira van, szira is van.« Melyre Dokus János így felelvén: »Asszony, fogd meg a nyelvedet, mert nekem nem kell, ugyanis hogy vennék tudva kurvát.« És akkor sokat szitta Tsétsiné Asszonyomat, és ugyan akkor mondotta: »maga is olyan és engemet is akar bele keverni Tsétsiné.« Ugyanakkor kezdé sügni Vátzi uramnak és consequenter Bekeny uramnak, melyet elvégezvén, Vátzi uram a sügött dolgot világosságra hozta, hogy azt sügta volna, hogy maga a felesége Tsétsiné asszonyom a superlát alol leste mit csinál a szolgálóval. Melyre Dokus uram annuált, hogy ugy nagyon, s ezt mondotta: hogy ha reá kérdenek, nagyobbakat is fogok mondani, a menykű szállja meg a lelkét.

Quartus Testis: Michael Tállyai Ann. circiter 23 juratus, examinatus, fassus est ita, sicut primus et secundus per omnia cum aditis.

Super quibus praevio modo factis fassionibus sub bona fide et puritate Conscientiae damus Literas has nostras Testimoniales, sigillis et subscriptionibus nostris munitas. Datum Saáros Patak Die 3 may Anno 1730. Basilius Bogáti Ven. I. Tractus Zempleniensis p. t. Inspector. (L. S.) Stephanus Mihályi Ven. Tract. Zempleniensis ordinarius notarius. (L. S.)

nemrég még oly hatalmas rector primarius haragosan ott hagyta a bíróságot; az ítéletet pedig végrehajtották.¹

A nagy marakodó, ha akarta, érezhette, hogy lábai alatt megingott a talaj. Párthíveinek száma megcsappant; a primariusok testülete, a melyet még a kir. commissio működése alatt megszaportottak több nagymihályistával, nem volt többé, mint egykor, készséges szolgálja; ellenkezőleg: szembe száll vele, rosszalja kormányzását, tanító működését, ha kell, kiméletlenül kipellengérezi családi bajait... és utóljára bepanaszolja az uraknál, az előljáróságnál mint a kollégium rákfenéjét. Ezt is meg kellett érnie. Ugyanaz a bizottság, mely két hívét az intézetből oly irgalmatlanul kiirtotta, ugyanazon napon, július 12-én már gyönyörködhetett a panaszlevélben,² amely a nagymihályista rétegek fölülkerekedését jelentette és veszedelmességében csak nyert azáltal, hogy alapjában véve az elüljáróság érzelmeinek tolmácsolója volt s mint ilyen valósággal nyitott ajtót döngetett.

Ime a vádak megdöböntő sorozata:

»I. Tiszteletes Tsétsi János Proféssorunk Proféssorágának kezdetitül fogva az Ifjúság között állandó békesség, és egymástúl a jó rendszerint való dependentia helyre nem állíttathatott külső és belső Jó Úrainknak sok fáradozása után.

Melly nagy Confúsióknak kiváltképpen való okai ezek:

1. Hogy Tisz. Tsétsi János Proféssorunk sem a scholai Törvényekkel, sem a közönséges déterminatiókkal nem gondolván, valami magának ő kegyelmének használatos és jónak tettzik, azt kívánnya elkövetni.

2. Ha valaki vagy az Urak közül, vagy a Collégium törvényeire megesküött Primarius Deákok közül azt amit ő kegyelme véghez akar vinni, nem kívánnya secundálni, mindenek előtt azt gyalázza, és másokat az olyyak ellen sinistra Informatiók által disponálván, az Iffiakat egymás ellen gyűlölségre és veszekedésre indíttya eleitül fogva nemtsak beszéddel, hanem Leveleivel is még T. Füleki András Ur idejétül fogva szokása szerint ő kegyelme T. Collégáit, Seniorit, és Primáriusit, ha kívánságit nem secundálták valamit kitúdott reájok gondolni, mások előtt motskolván, magát úgy kívánta dolgaiban secundálni.

3. Pártját fogván az ő kegyelmének hizelkedő tséltsap Iffiaknak, minden vádaskodásoknak helyt ad, más Iffiakon fel indittatván minden ok nélkül motskollya, előmeneteleket az hol és kik által lehet impédiállya ezeknek, amazoknak minden módon allaborálja.

II. Noha az Oskolai Törvényeknek közönségessen az előtt gyakoroltatni szokott elolvasása esztendőnként ő kegyelmét illeti, maga praetensioja szerint, mind azáltal azt nem tselekszi, úgy

¹ V. ö. Spat. levélt., A. IV. 914. 14. Patay S. 1730. szept. 18. kelt körlevele. Spataki Füzetek, 1905. 58. l.

² A Sáros Pataki Collégiumbeli Ifjúság Hites Előljáróinak Gravaminái. 1730. jul. 12. Spataki Füzetek, 1905. 238—243. l.

hogy noha a törvény alá írják az Ifjak neveket, de amit az tilalmaz elmerik mondani ha kötelességek szerint a Primáriusok a rosszrul őket intik, hogy mivólna ellene a Collégyiumi Törvényeknek, nem túggyák, azért a Felsőbbek intését bé nem fogaggyák.

III. In Regimine. Az igazgatását a Collégyiúmnak ő kegyelme maga folytatni nemakarja, másoknak is a kiknek illene concredálni — megnem engedi.

1. Az alsóbb személyek a felsőbbekkel competálván, a jóra való intésért, ha az alsóbbak ő kegyelméhez menvén magokat insinuállyák, maga a Primariusokat az alsóbbak előtt motskos szókkal illeti, okot adván a rosszban való előmenetelre.

2. A' Collégyiúmban Secundum Gradum ac aetatem Scholasticam előmenetelit az Ifjaknak nem munkálógyya, némellyeknek Tanítványokat nagy sokasággal, másoknak semmitsem ad, innen az Ifjúság között egymásra való irigységet, és az Ifjak szívének egyik Professor Urúnkhoz inkább mint a másikhoz való hajlását okozza ő kegyelme: a Mesterségekkel szinte úgy tselekszik, némellyeket épen nem enged előmenni, hol az idegen Mesterért jövő emberek előtt denigrálván azokat akik ő kegyelmének kedvére nem járnak, hol ha azokat nem lehet sinistre informálni, magát ő kegyelme severe opponállya, hogy elne vigyék aki ő kegyelmének nem tettzik. Melly dolgokkal hol az Ekklesiákat idegeníti ő kegyelme alkalmatlan nem régi Ifjakat obrudálván, hol pedig az alsóbbakat a Primáriusokra haragra és tzivódásra concitállya, úgy itilvén az alsóbbak, hogyha a Primariusok kötelességeknek megakarnának felelni, nem engednének meg olly Törvény ellen való dolgokat. Mindenképen veszedelmes a dolog: Ha ellene szólnak T. Tsétsi Prófessorunknak hogy az Ifjúságnak dolgait a' Törvények szerint igazgassa, úgy mingyárt a Júrátusokat motskollya ő kegyelme, ha elhaltgattyák mind a' nagy rendetlenségek vége mennek, mind a' sok panaszolkodások az alsóbbaktul irántok, hogy a Senatus Collegialis semmit nem végez egy embernek tettzésén kívül, elkövetnek, s mind hitek szerint magok kötelességeknek megnem felelhetnek.

3. Ad revisionem plurimarum Inconvenientiarum Collegialium Sessiót fél és egész esztendeig is, eggyyszer alig akar indicalni, ha a kissebb valamelly olly Intervenientiák miatt az Urak intimált parantsolattya szerint a Primariusok egyben gyülni kéntelenítettnek, azokat fenyegeti, motskollya, illy, és hasonló szókkal: Expectent scelerati ipsi, reddent rationem Conventiculatorum.

IV. A maga nagy serénységével ő kegyelme in Iuventute Instituenda mások előtt igen ditsekedik, mitsoda dolgokat tanit, és melly nagy szorgalmatossággal, az ugyan szokása ő kegyelmének, hogy ha eszre veheti vagy az Uraknak, vagy az Ifjúságnak, sok rendetlensége miatt az iránta való kedvetlenségeket, akkor vel in illis Theologicis et Sacris, hol külső és profana Historiátskákat, holmi dictumotskákat bétsavarit, az értetlenebbek elméjeknek el

vonattatásokra, et pro sui admiratione változtattya a disciplinákat gyakorta. De itt is megkívántatnék

1. Hogy bizonyos Authorokat fel vévén tudná az Iffjúság mit tanít ő kegyelme. A Theológián kívül semmi Systema nem magyaráztatik, tsak valami tettzik, és a' mi eszére jó mongya a' szegény Iffjúság előtt, minden Methodus nélkül, ugy hogy ha mikor revocallya ő kegyelme maga Professióit, noha utánna írták légyen némellyek, még is semmit nem tudván a scripturáikból felelni a' nagy Confusio és Amethodia miatt, publice az Iffjakat eke szarvára, és hová nem igazítottya, a' mint maga eő kegyelme reátalál és a' mi eszébe jut, ugy formálván a kérdéseket alig tuga a szegény Novicietas mit akar ő kegyelme.

2. Esztendőnként a Praesidiumokat nem kívánnyá fel állítani, hogy ő kegyelme minden mondásit inkább tsudállya a dolgokban fundamentum nélkül levő Iffjúság.

3. A Disputatiók, mellyek által az Iffiak a Serenysegre ösztönöztetnének, ő kegyelme által el rontattak, már minden Tudomány külső haszontalan Hystoriákban láttatik itt állani, az illy dolgokkal el vonván a szegény alább való Iffjaknak elméjeket a' szükségesebbektől, akkor veszik sokan észre magokat, mikor ki akarván a Collegiumbul menni, jó könyvek valami módon akadnak hozzájuk, hogy végekre nézve haszontalanságot tanulának. De a maga Tanácsát eő kegyelme mind Realitásnak, a' másét Notionalitásnak, haszontalanságnak beszéli és az Iffjúságnak tanítottya.

V. A Collegiumnak sok Leveleit kezéhez vevén eő kegyelme a' Primariusok és Seniorok változván esztendőnként, miképen vannak a' Collegiumnak beneficiumotskai, adosságokat, pia Testamentari Dispositiókból és egyeb fundusokból obvenialható javatskáiért eő kegyelme privatim irván fel szedi. Ha szólnak a Primariusok halálosképen gyűlöli, fenyegeti, motskollya.

VI. Tiszteletes Collega Társát eő kegyelme nem csak maga de mások által is posthabeáltattya, illy modalításokkal.

1. Hogy ha mi közönséges dolgokban, ugy mint az egész Collegiumnak halotra való ki kérésében, vagy Mesterek vitelében az Emberek eő kegyelméhez mennek, ha a' másik Professorunkhozis el akarnának menni, nem szükségesnek mondván lenni obsistál és nem engedi eő kegyelme.

2. In Auditorium Tanításnak idején az Oeconomus közönséges szolgálta által reá izen, hogy ne beszélne már, hanem jőjön ki, hogy az ő kegyelme nagy Authoritását látván az egész Iffjúság, T. Collega Társát disgustaltassa.

3. Némelly Nemes Iffjatskákat maga Thecajában vagy házához hivatván ott T. Collegája betstelenítésére illy és hasonló kérdéseket teszen. Longe orat itane ille? Ridentne Studiosi illum longe orantem? Nobiles ridentne etiam? Miseria est, alibi uti in Accademiis nec orant professores, Pastoris est orare, non Professoris. Némelly Nemeseket ismét, kiknek Praeceptorai nem igen vannak

eö kegyelmének kedvében, in Auditorio publice ac ad faciem ollyaknak kiáltya, mint a Praeceptorai, idest Partialistáknak. Igy indittyta eö kegyelme a gyűlölséget és veszekedést.

4. Ha láttya vagy be mongyák eö kegyelmének, hogy valaki az Iffjak közül T. Collegájához ment, azt suspectusnak itilvén, magátúl, vagy mástúl is szorgalmatosan kérdi, miért menne ahoz? Kik közül egy kérdetvén, miért vólt vólna ott? Felelte: Szükséges dolgaim lévén vóltam azért, mert ő kegyelmétis Professoromnak ismérem. Erre T. Tsetsi Uram mongya: Stercus ille, quid ille? nisi Coturnus et Pera.

VII. Innen gradatim fellyebb lépjünk. T. Tsetsi János Professorunk Törvényünk szerént Authorizáltatott quâ Senior Zempliniensis Tractus Inspectorem T. Curator Urunkat annak lenni nem akarja agnoscalni, illy illetlen szókkal az Iffjak előtt despiciván: Quis ille Curator? et quis illum constituit Curatorem?

2. Az honnan ő kegyelme Judicatus, . . . etiam exmissionem Dni Spect. Curatoris eö kegyelme meg vetette és azóltá mi oltá ő Kegeyelme Causáját, maga tettése szerént extra iustitiae terminos promovealni nem akarta, sok motskos és méltatlan vádlásokkal sokak előtt denigrálta.

VIII. A Patronus Uri Emberek közzül, ha ki valamiben nem complacéál eö kegyelmének, azok közül némellyeket a suis Majoribus, ac Stirpe, némellyeket ab externa facultate, hogy minden jószágoknál ő kegyelme könyvei többet érnének, még is kegyelmét betsülni nem akarnák. Némellyeket a qualitate, mely tudatlanok volnának, magános és közönséges helyeken előttünk denigrál. Ugy a belső szent hivatalban lévő ő kegyelmével együtt nem érzöket, Tudatlanoknak, hasokat hizlalóknak motskol.

IX. Ezeket merészelvén el követni közönséges helyeken eö kegyelme, mivel senkitül semmit nem tart, nem tsuda hogy perfidusoknak, ugató ebeknek, Judásoknak kiáltya és hirdeti lenni, az ő kegyelme Törvénytelenységét nem folytató Primariusokat. Nem mi vagjunk elsöben az ő kegyelme motskai alatt, tudják a' kik már szent szolgálatban vannak, melly méltatlanul káromkodóknak, paráznáknak és nagj tetemes vétküeknek hirdetvén azokat, mellyet tsak azért szivel, hogy maga Törvénytelenégi palástoltassanak, tudja azt ő kegyelme, Novitius vagy nem érti az ő kegyelme dolgait, vagy ha értené is semmi módon nem merne ellene szollani eö kegyelme igyekezetinek, azért a Primaria Sedest vádollyá prostitualni kivannya, hogy a Collegiomnak tisztaságát és a közjót ő kegyelme Privatumi 's rendeletlen kívánsági ellen munkáldni kívánnyák, Azokat pedig igazaknak és mindenekben punctualisoknak tartya és hirdeti, a kik Causájában magokat eö kegyelméhez tsatolták.

X. Az Innepekre való ki menetelek alkalmatosságával az Iffjuságot felettebb vexálja, kapuit és ajtóit előttök bé zárván, mikor épen már el kellene menni, Leveleket akkor el fogván tar-

tóztattya, ha reá mennek Conceptusokért, rútvul tractállya, hunczfuttal káromolván, fához kapván döföli és botozza.

XI. Seniorok Constitutiolyok idején a Collegyiomot a ki ő kegyelmének tettzik, arra disponaltattya. Így tselekedett már ez előtt három Esztendőkkal a. D. Marton, a' ki promotio igiretivel, és itallal in partem disponálta az Ifjútságot, hasonló részeges Társaival, ugy hogy példa beszéddé mene; Eregy Martonhoz ha ihatnál. Más Gregarius ugjan akkor T. Tsetsi Professorunk szavával járt a Collegyiomban, hogy ő kegyelme a kit akarna azt tegyék Seniornak, még a Primariusokat is így disponálni akarván, in publica Sessione előhozták T. Tsetsi Professorunknak hogy szavaval miért disponaltatik a Collegyiom in aliquam Personam. S hivatott a Gregarius a ki onnet disponaltatott, hogy olly suplantatiót inditson. Fenyegette ugyan T. Professorunk, de szemébe mondotta, hogy ő kegyelme Felesége által intimálta néki, kit és mitsoda úttal tegyenek Sēniornak. A ki pedig eő kegyelmének nem tettzik, azt confirmalni nem akarja, Suffragiumit a' más személynek Suffragiumival egyben zavarja, az Ifjútságot is publice és fel szóval, mint leg közelebb való Seniori Constitutióban, az ollynak fel vetetetéséről declarálja.

XII. Mostani Seniorunkra el múlt 1729. eszt. Pünkösdi napok előtt, az ordinatio be vitelinek alkalmatosságával meg haragudván, azólta sok denigratiókat ellene tévén mindenekben prostituáltatását, quantum fieri potest, munkálógya; Seniornak lenni nem agnoszállya, az alatta valóknak is, hogy Senior nem volna azt intimállya, hogy absque ulla dependentia lévén, tülle az Ifjútság eő kegyelme maga kívánását prosperállya, az Ifjútságot per duo Capita disuniálhassa.

XIII. A maga Leányának rútv Hírét ex passione alia a Juratus Deákokra fogván azokat T. Curator Urunktul bántzoltatni, csapattatni, absque omni dilatione kívánta, holott azt eő kegyelme jól tudja, és a fassiókbúlis vilagos,

1. Hogy a Szólgálója, mely az ő kegyelme Leányának alsó ingét mosni akarta, másoknak és az után a' Leány Annyánakis mutatván, tanquam Signa Violatae Virginitatis, beszéllette és híresztette el, arrúl a' mit látott, a' kinek hallattára az Annya verésére a' Leány Dókos Jánosra vallott, és a' ki előtt Dókos Jánosra az ő kegyelme Leányát Academiai promotiónak igiretivel kötötte az Annya.

2. Azt is tudja, hogy Dókos János beszéllette ő kegyelme Leányának reája való kötését, és mitsoda discursusok vólt közöttük, még is a Dókos ellen, féltvén maga Causájának inkább lejendő ki nyilatkozását nem kívánt procedálni, hanem a dólgozat egészben el mellőzvé a' De eo Utrumokat maga eő kegyelme ugy formálta, hogy a factumról semmit kérdőre nem vévén, tsak azon rútv hirnek kiterjedéséről legyen inquisitio, de világossan ki jött az hogy Dókos János ugy is Reus lészen mindenek felett, mivel azok

kiket T. Tsétsi János Professorunk büntettetni kíván, rész szerint maga Szolgálójátúl, rész szerint Dókos Janostúl értették, hogy ő kegyelmét le hivatván Professor Tsetsiné Asszony a Leányával nem tsak kínálta, hanem azt mint egy ugjan erővelis obtrudalni akarta oly . . . kkal: hogy ezt vagy amazt mivelte volna Leányának el vegye, amaz penig olly feleletekkel retundálja: Hogy tudva Kurvát venni nem akarna.

3. Azt is jól tudhattya, kik vóltak nevezetesbb és elsőbb hiresztelői, mert ő kegyelme Felesége a Szolgálóra már Patakon más házánál lévén a Szolgálóra reá ment, és motskolván verte is, hogy miért hiresztetné ezen dólgot, amaz penig akár ki előtt ha kivált hit által kérdettetik magát még többreis igrte, és hogy el nem tagagja a' mit tudna.

4. Azt is tudja, ha tudni akarja, T. Tsetsi Professorunk, hogy Dókos János Uram maga kérte a Primaria Sedes assistentiáját, Miskóltzra nem akarván el vinni Mesterségre, hogy Testimonialist adnának ártatlanságárúl, és így maga Dókos János vólt ezen Causanak az egész dolognak Auctora, promotora. Világos azért innen, hogy T. Tsetsi János Professorunk ő kegyelme azért nem kívánt a Dókos János ellen procedálni,

1. Hogy ex passione alia kívánná ezen Causa által a Jurátusokat prostituálni.

2. Azért, mert nagyobbakra is magát mondandónak obligálta Dókos János, mellyek közül némelleyeket sokak hallattára ő kegyelme házárúl ki is jelentett, és ha ugyan kéntelen lészen véle, szemébe is ő kegyelmének maga obligálása szerint meg mongya mindazokat, mellyeket a Fatensek hallván a D. Dókostúl, fáteáltanak, bizonyítván még a maga szolgálója által is, hogy ő kegyelme le hivatta volna Tsetsiné Asszony Leányát akarván obtrudálni. Azt is megjelentettük T. Tsetsi János Professorunknak ő kegyelmének, mitsoda rút szókat szóllott publice az egész Primarietas előtt Leányárúl, tisztességgel ki nem lehet tenni. Ha bé vette a hüntzfút, ki veti hó vizen. etc. Méltatlan miért motskol hát minket, és mások által miért motskoltat, hogy Collegyiomunk tisztaságát ex obligatione sacramentali óltalmazni kívánnyük, tsak hogy suspectusokká tévén a Fátenseket és Jurátusokat, akár mitsoda rút dólgot hallanának ezután ő kegyelme házárúl, senki az ő kegyelméhez obligátusok ellen legitimo etiam modo procedendi procedálni ne merészelné attentálni, holott minékünk köteleességünk és hitünkben áll, és törvényeinkből is világos, hogyha mi notabilis fogyatkozást látunk Tisz. Professorinkban, vagy házok népében, ami felettünk valóknak bona fide exponállyúk, és hirré tegyük. Ne tale malum latius serperet.

XIV. A' Collegyiumnak nagy kárára Collegyiumunk számadatlan szolgálójának Számadását ő kegyelme maga kezéhez vette, in sua et ipsius Causa absolválni munkálódta, contra protestationem saepius iteratam Primariae Sedis, sic etiam Collegii. Magát ő

kegyelme Tettes és Tiszteletes Cúrador Urainknak T. Collégájának és az egész Collegiúmnak minden felsőbb Tiszteinek opponálta, tsak egyedül azokat tartván szóval és írásival, ő kegyelme hirdetvén, és kiket sinistre a dolgokrúl informálván in partem pertrahálhatott, azok által is hirdettetvén Jó és igaz Lelkü embereknek, akik az ő kegyelme Causáját qua qua via promoveálni akarnák, Akik penig punctualiter a dolgoknak momentumait felvévén rendes úttján folytatni kívánnák a dolgokat, azokat külömb külömb félesérelmes híreknek reájok való költésekkel és betsületlen szókkal illeti s hireszteti.«

Hasonlítsuk össze ezeket a sorokat Patay elejtett nyilatkozataival, s mindenkit meg fog lepni a szellemnek az a közössége, mondhatni, azonossága, mely bennök kifejezésre jut. »Hogy azért czéломat röviden kitegyem: a mi szegény Collegiumunkban a veszedelem táplálója Tsétsi Uram, nem kell több argumentum annál, a világos cselekedete mutattya; nem volt senki még mellette, akivel comportálta volna magát, kezdjük el Füleki, Azari, Pósa-házi, Szentpéteri, Nagy-Mihályi, Bogáti uramékkal mit nem cselekedett?« »Professor Társával és a Primaria Collatióval többire semmit sem communicál, mind iskolai dolgokat, mind perceptiókat s erogatiókat a mint magának teczik úgy cselekszi, azokról pedig soha számot adni sem akar. Ha valamely maturus Legény propono Collegii talál kérdést tenni: »miért vagynak ezek?« azt minden úttal persequálja, lurkózza s azt mondja: »Quomodo audet Discipulus contra suum Professorem loqui,« mintha a Discipulusnak minden hibáit el kellene palástolni Professorának, kivált hites Primáriusoknak, kik a Collegium javára való vigyázásra hittel köteleztetnek.« »Az ő kegyelme hire megvan, de alatta majd elalszik a Collegiumbeli tudomány; fél esztendeig alig van két disputatiója, a Collegiumban való Syllogisticatiót haszontalannak lenni mondotta előttünk is, mikor adhortáltuk annak gyakorlására. Megbizonyítom, hogy a mennyi Professiót tett esztendő forgása alatt, minden Professiója áll a Collegiumnak egy-egy forintyában; nem csoda, hogy a Novitius reá nem ismer, mert judiciuma arra nincs, de magok Industriájok által előment érdemesebb Ifjak ha mernének szólni, mind azt mondanák többire; de az olyat megfenyegeti: »Exspectes, non spera promotionem.« Benefactorokat semminek tarttva, semmi intést be nem vészen; Papi rendet, Primáriusokat gázollya, már világos, hogy oly independens, akár kivel szembe száll, éppen Monárchiát erigált Collegiumunkban.«¹ Stb.

Ily körülmények között Csécsinek elég oka volt a jövőjén való aggodásra. Ám a kétségbeesést csak oly kevéssé ismerte, mint az engedékenységet és meghódolást; bizott erejében és szerencséjében. A Dókus-ügy következményei némileg kedvező perspec-

¹ Az 1730. szept. 18-iki körlevélből. Spataki Füzetek, 1905. 57., 59. l.

tívát nyitottak számára. Patay, bármily erős volt különben, nem állíthatta ellene csatarendbe a pártfogók testületét, s az az ellentét, mely Dőry és a kurátor között napról-napra élesedett, csupán az ő érdekeinek válhatott hasznára. Patay akaratlanul is nagymihályistának látszott, viszont Dőryék, midőn a főkurátor intézkedéseit bolygatták és támadták, Csécsinek lettek támogatóivá. A küzdelem a kollégium falai közül ki, a benefactorok közé szorult, s az ellenségeskedést az urak között, úgy beszélük, főképp leveleivel, Csécsi János is táplálta. »Akármint mentse magát,« írja Patay, »maga leveleiből mutatom meg, mind a papokat együvé miként kívánta veszteni s mind az benefactorokat.«¹ Tényleg nem nézte tétlenül a dolgok alakulását; hangoztatta, hogy méltatlanul bánnak vele,² és rajta volt, hogy pártfogóinak számát szaporítsa. Ellenfelei állítják, hogy ebben a tekintetben a módokban és eszközökben éppenséggel nem válogatott s a rágalmazástól és valótlanágok hirdetésétől sem riadt vissza. Példa rá, mondják, Marton és Molnár deákok ügye, kiknek megkegyelmezését »per omnia media munkálódta, de hogy végbe nem vihette, sok érdemes embereknél ártatlanul szenvedett Deákoknak describálván,« Patayékát »nem kevés prostitúciójokra denigrálta.«³

Annyi bizonyos, hogy a két kicsapott deák nem maradt pártfogó nélkül. Dőry András mint áldozatokat fogadta őket, kiknek tönkretételével Patay uram tulajdonképp őrajta kívánt bosszút állani; és mivel a két fiú külföldi akadémiákra készült, Ráday Pálhoz s egyebekhez ajánló sorokat írt érdekökben.⁴

A derék miskolczi patrónusban forr az epe a főkurátor ellen. Bántja, hogy Patay a Dókus-ügy revisiójára vonatkozó érveit elutasította, de még jobban, hogy ellene ide-oda irogatott s törvénytelenességgel és a kurátori jogkör megsértésével vádolta. Haragjában még augusztus 1-én kemény, vehemens levelet intéz a benefactorokhoz a kollégium züllött állapotáról és a Patay-uralomról.⁵ A deklarációból megtudjuk, hogy Dőry uram az aratási examen idején Patakon járt, hogy fia előmenetelének tanuja legyen és az ősi szokás szerint ott egybegyűlt urakkal az iskola dolgairól tanácskozzék. Azonban, sajnos, egyikből sem lett semmi. »Az édes Patay uram« nem engedte meg, hogy examen universalét tartsanak, akár, mivel a szülőket akarta bosszantani, hogy »gyermekük profectusokat

¹ L. 1730. okt. 4. kelt levelét. Spataki Füzetek, 1905. 62. l.

² 1730. szept. első napján írja Ráday Pálnak (?) »Magam is többire persecutio alá tétetve vagyok, engem fenyegetnek, mortificálnak, ellenem votumokat szednek, szemtül-szembe negligentiáról vádolnak (holott még vakációkban is tanítok), a Deákokat ellenem animállják; fizetésem is nincs semmi, sem semmi reditusom nincs már, hogy jobban elkedvetlenítsenek. Mindezeknél nagyobb amaz . . . ellenem költött Calumnia és házam népe ellen, mellyet mindeddig is senki is nem vindicallott, sőt akarják füstbe menni« stb. Spataki Füzetek, 1904. 251. l.

³ V. ö. Patay körlevele 1730. szept. 18.

⁴ V. ö. Spataki Füzetek, 1904. 252. l. Spat. levéltár, A. IV. 913. 13.

⁵ Spat. levéltár, u. o.

ne experiálhassák, « akár, mivel azt akarta, » hogy az urak egybe ne jöhessenek és ne tугyák meg minemű injuriája légyen a Tanításban fáradhatatlanul szorgalmaskodó Professornak T. Csécsi János uramnak, némelly competitoritúl, ugy szintén Tanítványitúl, akik annyira animaltattak, és naponként animaltatnak, hogy már azoknak csak nem censurájok alá vettetett, ellene gyűlések tartatnak, collegium nevével és pecsétjével, a Collegium híre nélkül, irkálnak, firkálnak, helytelen informatiókat tesznek, opiniókat bal informatiójokra kérnek, szomorúságát azzal nevelik, a Tanítástúl idegenítik és alligis irhatom le minemű injuriákkal terhelik. « A kurátor ezzel nagy sérelmet követett el a gyermekeiket iskoláztató szülék ellen; mivelhogy, úgymond, » késő nekünk várnunk, kiknek Isten gyermekeket adott, hogy a mostani jó Tanítók ellen opiniók szedettesse nek és azok aránt gyermekeink szamarúl maragyanak, mert annak messze van a vége, hogy más Professoraink legyenek...; könnyű azoknak, kiknek már Professorra nincsen szükségek, mind opiniókat szedni, mind a Professorokat idegeníteni, kedvteleníteni, de nekünk súlyosan esik. «

Aztán áttér a Dókus-ügyre; elmondja, miképpen rendezték a vizsgálatot, nem abból a célból, hogy megállapítsák, hogy a nyert informatiók alapján helyes volt-e Patay uram sententiája, hanem hogy a senior letételének, » az depositionának oka, amint informaltattott Patay uram, úgy vagyone vagy sem? « » Micsoda involatio lett hát Patay uram autoritássában, itillye meg akárki, nemis attunk okot ő kglmének panaszra, hanem ha azt resencialta az édes Patay Uram, hogy nem Tokait, hanem Dókos Jánost, intentiója ellen ő kglmének (melly világos némellyeknek írott ő kglme leveleibűl) vitték Miskólczra a miskólczi követek. «

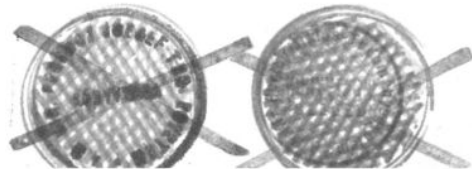
Érdekesen mondja el, mennyit vesződtek, küzdöttek, csakhogy a Dókus ellen végezett vizsgálat jegyzőkönyvéhez hozzájuthassanak. » Először magam in privato requiráltam s kértem T. Nagymihályi Uramtúl, Dokos uram ellen peragált inquisitionának velem és követekkel való communicatióját, de ő kglme én előttem meg tagatta, hogy nem volna ő kglménél, hanem T. Esperest el vitte volna magával; én igaznak itilvén lenni egy Theologiae Professornak bizony mondással erőssitetett szavát, irtam említett Esperest urnak, hogy az Inquisitiót hozza be, vagy ha maga el nem jőne, küldené bé hozzám, hadd lássam meg a város követeivel együtt, kit tart azon Inquisitio, Dokos uram ellen való mocskos vádrúl, mert ellenkezőt hallunk mi Nagymihályi uramtúl mind magátúl, s mind másoktúl, amint informaltattott vala az Ecclesia, hogy az inquisitióbúl fundamentaliter informáltassunk, Esperest uram azt agya válszúl, hogy az Inquisitio Nagymihályi uramnál van. Nagymihályi uram nem tagathatta tovább, hanem in publico confessus, annak communicatióját meg ígérte, de az irántis meg csalt ő Kglme bennünket, mivel más nap reggel azt izeni nékem, hogy azon éczaka érkezett volna Patay uram ő kglmének levele, hogy nekünk

az Inquisitiót ne communicallya, mellyet mingyárt nem hihettem, ex duplici ratione, elsőben, hogy denegálhatná az Ecclesiátúl Patay uram az Inquisitiót s annak communicatióját contra omnium etiam gentium jura, 2-do estvéli nyólcz órakor ígérte az Inquisitio communicatióját, virattig hogy lehetett az iránt Patay uram válaszáat venni; én azért izenem Nagymihályi urnak, hogy Patay uram inhibitoriai levelét communicallya én vélem, hadd lássam és referálhassam az Ecclesiának, mi okon nem akar az Inquisitio velünk communicaltatni, azt izeni Nagymihályi uram, hogy Váradi uramnak küldötte pro communicatione Patay uram levelét, és azért nékem el nem küldheti. Váradi uramhoz érkezünk mi az alatt, és a válasza Nagymihályi urnak oda jött mi utánnánk. T. Váradi uramnak mondván, hogy mit üzent Nagymihályi uram, azért hadd lássuk a levelet, azon becsülletes ember monda: ebnek küldötte, nem igazán mongya. Ezen izenettel mingyárt küldök Nagymihályi uramhoz s kéretem a levelet, akkor azt izeni, hogy a Primariusoknak adta olvasni. A Primariusokhoz nyomon küldök a levelért, azok hoznak elő egy levelet, melly négy vagy öt nappal adattatott a dolognak tudakozása előtt, de abban emlékezést sem találtunk az inquisitiórúl; illy hazugsággal terhelve Nagymihályi uram bennünket, az Inquisitiót semmi képen meg nem láthattuk, mellyből concludálván Dokos urnak ártatlanságát, sőt ex dispositione lett denigraltatását a város instructiója szerint a követek invitálták Dokos uramat a Miskólci mesterségre, én pedig tíz óra tájban kocsimra vévén elis hoztam.«

»Azólta ő kglme (Patay) egy néhány felé, amint leveleit láttam, tött olly informatiókat, hogy én az ő kglme autoritassában involáltam; Bécsi udvarral, királyi consiliummal fenyeget; de én azt nem annyira sajnálom, mint azt, hogy ő kglme én reám nehezelve a Collegiumban mind a valósággal Tanítókat, mind némelly Tanulókat nem szinte rendesen tractal, a Seniort és Primariusokat Csécsi uram ellen machinalódní meg engedi . . . Nagymihályi uramis associálván magát Csécsi uram ellen Ecclesiasticus Curator urammal együtt; effelett ártatlan, jó igyekezetű Deákokat kicsapat, azzal concludálván sententiáját: Vegye el rúlatok Dőry uram.«

Végül »P. S.« alatt a körlevelet széthordó két kicsapott deák ajánlása: »Levelem meg adó Marton András és Molnár János azok, kiket az Examen előtt olly keményen és ártatlanul meg büntetett Patay uram. Kiknek nem vólt tized részént való vétkek, mint az ő kglme catalogussában a szentek közzé számlált Tokainak. Amazt minden erejével manuteneállya, ezeket a jó igyekezetű Deákokat ex inordinata in me passione meg büntette. Ha ő kglme Lelke ismeretihez hozzá fér, ám lássa ő kglme.«

A haragos körírra ketten is válaszoltak, Patay: szeptember 18-án, Nagymihályi valamivel később: okt. 7-én. A főkurátor a commissio eloszlásától fogva lett főbb eseményeket adta elő: a Bogátitól végzett vizsgálatok lefolyását, a Dókus-ügyben játszott saját szerepét, a Molnár és Marton kicsapását, világosan, mérsékeltén és elegánsan;

kinyilatkoztatta, hogy az examen elmaradásában semmi része nem volt, a néki tulajdonított szavakat (»Vegye el rólatok . . .«) nem mondotta, s végül arra az eredményre jut, hogy a kollégiumban Csécsi a veszedelem táplálója. »Megvallom, ha vallásunk prostitúciója nem lett volna Consideratióban előttem, eddig le tudtam volna ültetni, de ha csak intyűk s rajta odébb nem adunk, mind az meglesz, mind Collegiumunk elromol. Engem lelkemesmérési kényszerít, adgyam genuine az urak elméjére, ihol majd magunkat is egymással örökös gyűlölségbe kíván hozni; micsoda reménységünk lehet jó rendhez, ha egyik bünteti, másik a bűnösnek pártját fogja.«¹

Nagymihályi a Dókus-ügy tárgyalását tekinti fő feladatának. A terjedelmes válaszirat² elismeri, hogy Váradi Sámuel Bogáti gondnok az ügy revisiójára felhatalmazta, hozzáteszi azonban, hogy az csesperesnek mint delegátusnak efféle felhatalmazás adására nem volt joga. Majd másolatban előterjeszti Pataynak 1730. január 24-én reggel kelt levelét, melyben a főkurátor a vizsgálati iratoknak megmutatását tilalmazza. Hangsúlyozza, hogy Döryék az inquisitíóval túllépték megbízásuk körét s utasításukat, melyben világosan ki volt fejezve »hogy a Senior Causája vagy Tekintetes vagy Tiszteletes Curator Uraim által revideáltassék és ő kigyelmektől absolváltassék avagy Condemnáltassék.« Az sem áll, hogy Nagymihályi a főkurátor tiltó levelét a követekkel nem közölte; két primarius által küldötte hozzájuk, a kik protestáltak is az urak törvénytelen-ségei ellen; a generale examen pedig — végül — éppenséggel Csécsi akaratóból maradt el, ki július 6-án a primaria sedesben annak elhagyását azzal követelte, hogy »hallgatónk úgy mint kellene soha nintsenek.« »Minnyájan nem mehetvén ő Kglmének keménysége miatt ellene, abban megegyeztünk, az honnan ugyan ottan Praeceptor uraimnak meparantsoltuk, hogy a Classisokat el készítsék, mivel azoknak léssen exámennyek.«

Nagymihályi semmit sem tud arról az igazságtalanságról, melylyel Döryék a főkurátort terhelni akarják, sem arról a hirhedt »Vegye el rólatok«-ról, melyet Pataynak tulajdonítanak. Nem is Patay volt rosszul informálva, úgymond, hanem a miskolcziak. Igaz, Dókusra nem bizonyították rá a leány megszeplősítését; de ez Csécsi kedvéért nem is vétetett punctumba, »jöllehet gravis circumstantiák vóltanak, hogy lett volna olly actusa világosan.«

A két feleletnek az urak között, úgy látszik, megvolt a kellő hatása; ellenben a kollégiumban elegen akadtak, kik büszkén emlegették Döry páténsét. A csécsista párt nekibátorodva látta, hogy a kicsapottaknak semmi nagyobb baja nem történt; maga Csécsi pedig még október elején sem szünt meg a deákokat magához hívatni és egyenkint pártjára édesgetni.³

¹ Spataki Füzetek, 1905. 56—9. 1.

² Spat. levéltár, A. IV. 914. 14.

³ Patay lev. Rádayhoz. 1730 okt. 4. Spataki Füzetek, 1905. 62. 1.

»Egyedül Isten az, a ki korrigálhattya«, írja Ráday Pálnak Patay.¹

Korrigálta is — legalább egyidőre. Még abban a hónapban meglátogatta betegséggel; ² a következőnek 25. napján ³ pedig elvette tőle azt a nőt, a kinél jobban senkit az életben nem szeretett, kevés örömeinek, sok keserűségének hűséges osztályosát.

Ubrisi Máriára attól kezdve, hogy félig gyermekfővel — tizenhetedfél éves korában — asszonysorba és egyúttal Patakra, a szigorú tiszteletes urak és még szigorúbb tiszteletes asszonyok Mekkájába került,⁴ Azarítól a Szentiványi-commissio carcerbe dugott deákjáig sokan sok rosszat iparkodtak rákenni; de az a síríg tartó fájdalom, melylyel férje meggyászolta, megtisztította emlékét. Ne feledjük, hogy ez a vasfejű ember évtizedeken át estéről estére számbaveszi keserű árvaságának napjait, és az utókor alig örököl kezeiből könyvet, írást, a melynek fakó lapjain egy-egy sor nem tanuskodnék a vívódásaival és szenvedéseivel magára maradt embernek társa után sóhajtozó bánatáról.

Csécsit elkábította, összetörte feleségének hirtelen halála, s ezt a körülményt az iskolai élet aktái szintén éreztetik. 1730 végétől 1733-ig nagy hézag tátong a harczok emlékeiben s mindössze 1731 januárjából jelzi egy rövid írás,⁵ hogy a nagy verekedő nem feledte el, hogy van még adóssága, melynek lerovása nélkül a harczmezőről nem távozhatik. Csécsi tollhoz nyúl és feleletet ír — a primariusok 1730. július 12-iki vádjaira. Röviden, kelletlenül válaszol, az ember érzi, hogy nehezére esik minden szó és sebzett lelkével inkább csak »becsületből«, mint a győzelem díjéért vállalkozott a feladatra. Ime az egész:

»Tanítványoknak talám nem illik Attyok és tanítójok ellen ilyen mocskos és egy Punctumbanis meg nem próbáltatható Gravameneket beadni, és midőn hajdan itten csak egy süveg le nem vételéért is, a Professorok háttal állván hozzá, ki csapattatott omnium Judiciis az Deák, ezért mit lehetne érdemleni.« Csak ezután tér át a vádakra:

Ad Punctum Imum. A királyi Commissio előtt forgott ezen Gravamen és akkor nem igaznak lenni deprehendáltatott. Professorságátul fogva Tiszt. Prof. . . . Uram az hol lakott Azáriban(?) s egyebütt én soha se voltam, sem oda semmi Interessentiám nincsen, mégis ő kglme sehol sem lakhatik motis és per modum Oneris tartják mindenütt.

Az Törvények vagy Determinatiók ellen mutattassék meg, miben vétkeztem, s úgy az Leveleimet is producállyák, mellyekkel veszekedéseket indítok. Az hizelkedő Iffjak kik légyenek, nem

¹ Spataki Füzetek, A. V. 991. 10.

² Patay lev. Rádayhoz. 1730. okt. 22.

³ V. ö. Mihályi Kovács István: Mennyei Kívánatos Öröm, h. n. 1730.

⁴ Mihályi Kovács szerint 1698. márcz. 6-án született.

⁵ Spataki levéltár, A. V. 920. 2.

tudom, s így azokat is, a kiknek promotiójokat impediáltam volna, holott a Scholamesterségek rend szerint mennek, Privatusokat az kiket kérnek az Atyák, azokatis a szerint adom, bizonyságok ex ipsis Primariis az Dnus Miskolczi, Bekény, Kádas.

Ad 2dum Punctum. Az Törvényeket sokszor már el olvastam, az idén is már el olvastam volna, de ithon nincsenek az Deákok, mind annyi erőtelenségemben és szomorúságomban is.

Ad 3-ium. Némelly Praeceptor minthogy alkalmatos, sokan kívánják és azért van sok Tanítványa, de az alkalmatlantul, ha oda adom is el veszik. A mesterségek iránt az Vád egész Tökéletlenség, et perpetua praxis contrarium docet, hanem ha némelly Notatusokat az Ecclesiák semmiképpen el nem vinnének. Az el mult Télen az Bényeiekkel egynéhány óráig veszekettem, de egy Primariust sem vittek általán fogva és lehivatván eőket, szemben is meg monták, hogy nem visznek, az mint készek errül Bényei uraimék Testimonialist adni. Collegialis sessiók, minthogy egész napokat foglalnak el, mikor osztán sok revisióra való dolgok együvé gyűlnek, akkor szoktanak lenni. Accedálván hozzá: az Urak eő kegyelmek olykor be jövéen tettek rendeléseket.

Ad 4-um. Az én diligentiámnak az mostani Primariusok hogy lehetnének Biráji, holott az mostani Senior esztendő alatt kézzer volt a Professión, az elein és a végin az esztendőnek, a többiek közzül három s négy holnapig sem látok eczer egyet. Azonban kérjenek Testimonialist, csak Magyar Országban az nemesi rendeken kívül 240 Praedicator Tanítványomtul; nem olyakat, mint ők, de Akademikusokat, ott fenn laktomban húsz—21 esztendőkoromban tudtam cum Gloria tanítani, és 19 esztendő Professorság után vénségemre 41 esztendőkoromra hol vette volna magát az a metamorphosis. Hogy bizonyos Authorok nem tractáltattanak, az nem igaz, mellyek az Theologia meg az Biblia, Antiquitates, Philosophia, az melly irás még régen vagyon, Historiae Compendium, Görög grammatica etc., de némelly Primarius ha rá kérdeznek, a se tudná igazán meg mondani most micsoda Facultásokat tanitanak.

A Praesidiumok minden uj esztendőben fellállítatnak, de némelly Primarius vagy Praeses el sem kezdi, némellyik elis viszi husvétnél tovább, sok az heverés miatt felsem vállalja. Az Disputatiók hogy el rontattak volna, nem igaz, szinte az Primariusok mind voltak Respondensek. Mikor igen hideg van, nem lehet, hozzá járulván ez is, hogy az elmult Tanításán az Theológiának az eő javokra semel pro semper minden Caput után egy-egy Praedicationi dictáltam, melly sokra terjedvén, az miatt multak el néha az Disputatiók.

Ad 5-um. Egy levélnél több nálam nem volt, azt vissza adtam. A pénzt fizetésemben mikor el vészem, másik Professor, úgy mint Tiszt. Nagymihályi Uram is úgy cselekszik.

Ad 6-tum. Száma nélkül magam küldöttem és sokszor oda az embereket, de voltak olyak, a kik roszszulis szóltak, ugy az subscribálandó Deákokat mind oda küldöm, mellynek jele az: Egynek sines nálam az Commendatoriája. Az mi az Auditoriumban való izenetet illeti, abban nékem elég károm van, mert csak nem három óráig tanít eő kegyelme az én órámon, többire két óraker menvén bé az . . . Órára, arrul bizonyás az egész Collegium; Azonban a sok csengetés közt magamis confundálok az órát, errül a Seniornak kellett volna eő kegyelmét admoneálni.

Hiszen énis reggel elég hosszasan imádkozom. Az a Cothurnus és Pera nyilvánvaló hazugság.

Ad 7-um. Tiszt. Esperest Uramat hogy nem agnoscálnám Curatornak, azt tagadom; Interim ez elmúlt esztendőben el mult Revisiója az én boldogtalan causamnak, igen nagy hátra maradás. Az Iudicatus sem vettetett meg, hanem T. Praedicatorok javallására is relegáltatott ad majoris numeri conferentiam.

Ad 8-um. Egészen hazugság, kevés könyveinknek az ára nem Urak, de valamely idiota emberek Jóságának több lehet. Más országbeli Professoroknak . . . 30.000 ezer forinton adták el az könyveit.

Ad 9-um. Bár lett volna, ne tették volna magokat méltókká olyan Titulusokra, irtóztató háladatlanságok, én azt magamis bánom, hogy attak alkalmatosságot azokra, magok az okai.

Ad 10-um. Az előtt hogy difficultas volt az Innepi Conceptusokkal, magok importunitása volt az oka, hogy huszanként is rohantak rám eczersmind, de már az Urak eő kegyelmek corrigálták azon abusust.

Ad 11-um. Itt publice investigáltatott már két esztendeje az a dolog, és Pocsai hazugnak lenni declaráltatván, kicsapásra, et cum mitigatione esztendeig való degradatióra itilletett.

Ad 12-um. Az mostani Senior dolga minden tугya miben van. És akkor tétetett Seniorrá, mikor Dókus dolga iránt most esztendeje T. Curator Uram be jövését mindennap vártuk és ez volt az oka az iránta való idegenségnek, quia erat reus.

Ad 13-um. Várom az T. Urak által megigirt revisióját ezen dolognak.

Ad 14-um. Tekintetes Dóri András Uramra revocálok magamat ez haszontalan vád iránt. Az Dókus dolgában nem is szólottam, nem hogy absolváltam volna.«

Ennyi az egész. Az urak pedig deliberáltak rá egyet-mást, szokás szerint keményen megfenyegetvén a két professzort, ha békéltelenségeiknek véget nem vetnének.

VI.

Az 1733-ik esztendő a pataki kollégiumban megint a pörkedések és botrányok esztendeje volt. Ezúttal azonban a program még az 1722-ikinél is változatosabb. A városban híre járt, hogy Csécsi gyujtogatni akar; két deákot, nagy párthíveit meg is bízta már, hogy a kollégium körül támaszszanak veszedelmet és hirdessék, hogy az egész gyujtogatás a nagymihályisták műve, a kik azt akarják elhíttetni, hogy Csécsi Mária gyujtogató . . . A fama szerint ugyanis Csécsi a Nagymihályi Patakon maradását ekképp akarta lehetetlenné tenni.¹

A mende-mondának némi alapot látszott kölcsönözni az a körülmény, hogy a városban leégett egy csűr, a melynek fölgyujtását a Csécsi-leánynak tulajdonították; s félelmessége csak növekedett azáltal, hogy Váradí Sámuel, a pataki pap házában ismételtlen fenyegető leveleket találtak, melyekben a névtelen író bejelentette, hogy Nagymihályi emberei, csakhogy Csécst a kollégiumból kifüstölhessék, a Csécsi udvarán levő színt a vizsgák alatt felgyujtani s a tettet Csécsi Máriára fogni szándékoznak.

Mindez közvetlen az aratási vizsgálatok előtt történt. Az examenre az urak feltűnően nagy számmal gyűltek össze — nem kevesebben, mint ötvenegyen voltak jelen: 47 világi és négy egyházi — s a történet híre általános megdöbbenést okozott. Az exameneket sietve fejezték be, aztán legott öröket állítottak és megkezdették a nyomozást. A tanakodás eltartott estig, a nélkül hogy valami elfogadható eredményre jutottak volna. A társaság vacsorához ült, s ime a városban egyszerre tűz támadt, ha nem is azon a helyen, a hol a névtelen jövendölte.

Másnap, július 15-ikén tovább folyt a kutatás, ezúttal már a hercegi provisor s a város jegyzőjének és embereinek közbeötével. A munka megint öreg estig tartott, és csak ott voltak, a hol az előző nap abbahagyták. Elköltötték tehát vacsorájukat s kiki nyugalomra tért. Ám alig pihentek kissé, 9—10 óra között ismét felverte őket a tűzilárma: valaki Szokolyi uram házát akarta felgyujtani, de aztán észrevették s a kerteken át elmenekült.

Az urak nem tudták, mihez kezdjenek. Végre — 16-án — valakinek jó gondolata támadt: a névtelen levelek Váradíék portáján kerültek elő, tehát mindenek előtt a pap családját kell kihallgatni. A gyűlés ebben az értelemben határozott s erre nyomban kiküldöttek két megbizottat, kiknek aztán sikerült nyomra akadniok. Maga Váradí Sámuel semmi különöset sem tudott nekik mondani. Valamivel többet tudott már Jósvai Klára, a cselédleány, a ki emlékezett rá, hogy Váradiné s a leánya sokat suttogtak együtt; sőt a kisasszony holmi leveleket is irogatott, bár, hogy

¹ Szathmári Király György i. m., pag. 855.

miről, ismeretlen volt előtte. Az azonban, mondotta, bizonyos, hogy a kisasszony mindenféle íráshoz ért. — A két követ most már Váradinét és leányát fogta elő. Egy ideig haboztak s nem akartak vallani; de miután a leány írását a névtelen levelekével összehasonlítták s az azonosság kiderült, a leány hosszas rábeszélésre elárulta, hogy a leveleket ő írta, még pedig anyja kívánságára, s ő volt az is, a ki letette őket, hogy atyja megtalálja; mi több, nem titkolta, hogy anyja, Váradiné, hallotta, mikor Csécsi két deákot felbízottatott, ijeszteni rá az urakra, mit a két deák meg is ígért, azzal, hogy tüzet fognak támasztani. Erre Váradiné se titkolózott többé. Megerősítette leánya vallomását, sőt hozzátette, hogy nem csupán a ráijesztés eszméje volt Csécsié; azt is ő tanácsolta, hogy az urakra gyujtogatással kell ráriasztani. A két deák nevét nem tudta megmondani, csupán azt kérte, hogy az urának, szegény öregnek, ne legyen bántása, mivel Váradiné a dologról semmit sem tudott.

A két úr ezzel a megdöbbentő eredménnyel tért vissza küldőjéhez, kik most már magok keresték föl Csécsit és előadva néki a dolgok állását, magábaszállásra nógatták.¹

A gyujtogatás ügyében való eljárást az iskola jótevői és előjárói nem tartották s nem is tarthatták feladatuknak. Megelégedtek azzal, hogy a bíróság elé utalták, s a magok részéről ismét az iskola békételességének idült nyavalyájára keresték a tizenöt éven át hiába keresett orvosságot. Egyhangulag kimondták, hogy az 1722-iki tállyai pontok, a »Puncta compositionalia« ezentúl is érvényben maradnak, kivéven azt az egyet, a mely arról szól, hogy az igazgató tisztét a professzorok évről-évre felváltva viselik, mivel ez a rendelkezés nemcsak hogy nem könnyített az állapoton, de sőt »napról-napra az egyenetlenség s czivakodás üszkének és táplálójának bizonyult.« Épp ezért az igazgatóságot a folyó évben még Nagymihályi kezében hagyják, a jövőben azonban, különösen szolgálatának korábbi keletére való tekintettel, állandóan Csécsi János lesz a kollégium igazgatója. Abban az esetben pedig, ha — a mit Isten ne adjon — a professzor urak között a háborúság megújulna (obductae pro hic et nunc cicatrices recrudescerent), ügyöket főkurátor uram, Dóry András, Szemere László, Bártzay János, Nagy Gábor, Oltsváry Zsigmond és Mocsáry Balázs uraim, vagy akadályozásuk esetén helyettesök jelenlétében vizsgálja meg, s e meglévén, a dolgot, ha kell, akár hivataluktól való megfosztásukkal és helyökre másoknak rendelésével is, hozza rendbe.²

Ez a végzés, bár »egyhangú« volt, éppen nem elégitett ki mindenkit, s legkevésbé elégithette ki Patay Sámuel. A főkurátor Csécsiről tett számos elítélő nyilatkozata után, melyekben ismételen kifejezésre jut az a meggyőződés, hogy a kollégium bajait az

¹ Szathmári Király György i. m., pag. 855—66.

² Spat. levéltár, A. V. 988. 7.

örökké zenebonáskodó tanár elbocsátása nélkül orvosolni nem lehet, éppen nem lelkesülhetett azért az intézkedésért, mely Csécsi Jánost újabb hatalmi eszközökhöz juttatta. Patay már a gyűlésben is keserűen viselkedett; a zavarokat annak tulajdonította, hogy némelyek dolgába elegyedtek, determinációit felforgatták, tekintélyét csökkentették;¹ nem egészen két hónappal utóbb pedig — szept. 5-én — egyenesen Szentiványi Jánoshoz fordult, kijelentve, hogy a züllött állapotokért a történetek után felelősséget nem vállalhat; hiszen a többi között némely jó urai még oly illetlenséggel is terhelték, hogy nem átalították azt mondani: »megkérdem tőle, ki tette kurátorrá,« — másfelől pedig a rendetlenségek kitörésekor Acsádi kancelláriushoz, Koller referendáriushoz írt jelentéseit, melyekben a refractariusoknak példás megbüntetését kérte, csak válaszra sem méltatták.²

A keserűhangú irat a felsőbb körökben, úgy látszik, kívánt hatást gyakorolt. Batthyány Lajos kancellár még december 19-én levelet ír Pataynak, felszólítván, hogy az intézetet saját bölcs belátása szerint (»a magha dexteritásával«) továbbra is úgy kormányozza, hogy a bajoknak eleje vétessék; hozzá pedig a dolgok fejlődéséről jelentést tegyen.³

A főkurátor 1734. január 9-én felelt a kancellár soraira. Utal reá, hogy voltak kellemetlenségek, azokat azonban az ő rendelkezéseinek felforgatása és a kurátori tekintélynek megingatása okozta; ám a jövőben, ha kellő assistentiája lesz, példásan meg fogja büntetni a netáni rendetlenkedőket, akár tanulók lesznek, akár professzorok.⁴ — Néhány nappal később — január 13-ikán — pedig leiratot küld Patakra, melyben közölvén, hogy az utóbbi zavarokról az udvar is értesült, jelzi, hogy az intézetet rövid idő alatt meglátogatja és a bűnösöket szigorúan megbünteti; addig »mindenek in statu quo csendesen observáltassanak«.⁵

Hiába, az intés, a fenyegetés egyaránt foganat nélkül maradt; a villongás nemcsak nem szűnt meg, hanem valóságos kis forradalomra fokozódott, és némelyek közvetlen a kurátori levél vétele után »őket nem illető authoritással, egyik professort rectoratussábul degradálták, s az másikat helyhezítették helyében«.⁶

Már ez több volt, mint a mennyit eltérni lehetett. A főkurátor siet ez eseményekről Batthyányt tudósítani. Hangsúlyozza, hogy a fölfordulás egyenesen a két professzor, de különösen Csécsi nyughatatlanságából ered; a zavarok megszüntetésére tehát nincs más mód, mint ha új professzorokról gondoskodnak. Ha ezt elmulasztanák, féltő, hogy ismét villongások következnek. Azért is: »ha Excellentiád méltóztatik kegyessen azon két professorok amotio-

¹ Spataki levéltár, A. V. 1020. 26.

² U. o.

³ U. o. A. V. 992. 11.

⁴ U. o. A. V. 995. 1.

⁵ U. o. A. V. 996. 2.

⁶ Patay jelentése Batthyányhoz. 1734 jan. 29. Spat. levélt., A. V. 997. 3.

jokrul és arra szükséges assistentiáruul énnekem kegyesen parancsolni, azonnal engedelmissen effectuáloim.

A kancellár azzal felelt, hogy február 13-ikán királyi parancsot küldött Pataynak, hogy ez az egyenetlenségeket »pro prudente suo Judicio,« tehát saját bölcs belátása szerint igyekezzék megszüntetni s az eredményről ő felségéhez jelentést terjeszzen; a mennyiben pedig a békeséget keményebb eszközök alkalmazása nélkül megteremteni nem lehetne, mind a nehézségekről, mind a szükségesnek látszó hatásosabb módokról nyilatkozzék.¹

Látnivaló, az udvar a dolgot éppen nem akarta elsietni és ez által még jobban elmérgesíteni. Sem a királyi parancs, sem a kancellár kísérőlevele² egyetlen szót sem szól a két tanár elcsapásáról; mi több, a kancellár éppenséggel ama reményét fejezi ki, hogy Patay az ügyet »csendessen s minden zenebona nélkül« fogja elintézni.

Patay tehát ebben az értelemben végzi előkészületeit. Csöndesen, tapintatosan egyengeti az utakat, s mint 1734 márcz. 3-ikán írja Batthyánynak, azon van, hogy »minden kedvetlenség nélkül, kettőnek s háromnak kimenetelivel, insensibiliter lehessen az orvosság. Sőt hogy önkint magok kérjenek engemet arra... Máris véghez vittem távolyrul is, hogy sokkal nagyobb csendességben kezdettének lenni, s az dissensiotul megis szűntek.«³

A kancellár a tervet márczius 15-iki levelében helyesléssel fogadta,⁴ de Patay már nem várta be a választ: márczius 13-ikán öt benefactor kíséretében Patakon, a kollégiumban termett és szerencsésen véghez vitte szándékát.

Az ügyesen kieszelt s végrehajtott »államcsíny« lefolyását érdekesen beszéli el a márczius 19-ikén Batthyányhoz indított jelentés.⁵

»Elsőbenis Kglmes Uram, be menetelem előtt, azon munkalodtam dispositioimmal, hogy ott leteleimkor, minden dissensioik es Confusioik el tavoztathassanak es a kivant veg történhető zenebona nélkül mehessen vegbenn. 13-ia praesentis azért Patakon leven, hogy idővelis sem az izetlenségbenn levő Professorok, sem masok felöllem olly vadot ne tehessenek, ne talam a dolgok folytatasa Felseges Urunk ő Felsege Kglmes Decretumához általam nem alkalmasztatott, öt erdemes Benefactorival azon Collegiumnak consideáltam s mind két Professort külön külön elomben hivattam s hoszszas declaratioval eleikben számlalvan, minemű disconvenientiak, confusioik es dissensioik legyenek közöttök, mellyeknek hire nem csak Benefactorokat szomorítanak; de még a Felseges Udvar kegyes füleit is, illy országos dolgai között terhelik, mellyeknek

¹ Spataki levélt., A. V. 998. 4.

² U. o. A. V. 1000. 6.

³ U. o. A. V. 1003. 9.

⁴ U. o. A. V. 1008. 14.

⁵ U. o. A. V. 1009. 15.

meg Visgalasara s orvoslasara Msgos Magyar Orszagi Fú Cancellarius Nagy Jo Kegyelmes Uramtul ó Excellentiajatul 19na Mensis Xbris et Anni proxime evolutorum költ Parancsolatot mihelyt vettem, annak erejével azonnal minemű intest es a csendesseg observatiojara adhortatoria Leveleket irtam az egesz Societas előtt nyilván vagyon, de ahoz magokat alkalmaztatni nem kívánván, Felseges Urunk ó Felsege Kglmes Decretumanak el erkezevel, s általam mély alazatos homagialis devotioval lett vételevel, ujrais oskolai dissensiojuktul valo meg szünesre es csendessegre intettem; egyszersmind azoknak meg visgalasokra, orvoslasokra s effectusban valo vetelere is, terminusul ez mai napot rendeltem, hogy azert engedelmes devotioval mind az ó Felsege Kglmes Decretumanak, s mind titulalt nagy Jo Kglmes Uram Meltosagos Parancsolattyanak eleget tehessek, elsőben is azt kerdem: Micsoda Collisiok Disconvenientiak Oskolai rendeletlen factiok vannak Professorok es az egesz Societas között? Masodszor: Azok kiktül indittattak es promovealtatnak? Harmadszor: micsoda okbul es micsoda moddal folytak es folynak? melly Kerdeseimre Nagymihalyi Gergely nevű Professor így felelt: Eleg szomoruan kellek hallaniis, annyival inkább tapasztalni ezen disconvenientiakat; de hogy közöttök meg voltanak tagadhatatlan. Ad 2-dum. Tülle nincsenek mert mindenkor magat alkalmaztatta volna; soha arra okot nem adott; melly irant provocalya magat meg in Anno 1725 . . . ugyan Felseges Urunktul azon Dissensioik investigatiojara s orvoslására rendelt Meltosagos Commissio Actaira, az honnan ki teczik, hogy Tseetsi Janos nevü Collegaja volt minden dissensioknak az oka. Ad 3-tium. Mas oka ennek nem volt hanem az; valamint előtte levő Füleki András nevü Professor Tarsatul tudnia illik az egesz Ifusagnak kedvet hogy magahoz csatolhassa, alattomban valo Dispositiokkal emettül el idegenitette s magahoz disponalta, hata mege valamint azt ugy eztis kissebbitette s csufoltais. Nem különben s nem is mas moddal folytatta penig factioit mostanis mint a többi előtte valo Collegaival. Sőt minden Inspectorival azon Tractusnak, Mivel sem az Kiralyi Commissio által az jo rend meg tartásra rendelt Tractus Tiszteletes akkori Esperestyetül Posahazi Istvan Uramtul dependenter lenni s Dispositioit meg fogadni s azok szerint jarni nem akart, sem az mostani Esperestül semmit is nem függöt s nemis függ, a kik midön a rendeletlenségeket orvoslani kivantak volna és considealtak pro revisionibus Causarum ket harom hivatalat is contemnalta vagy nem comparealt, vagy mikor comparealtis, az rendeletleneknek partyokat fogta, s azokat meg büntetni töbször nemis engedte, be jarasat Dispositio tetelre az Inspectornak minden uton modon ellenzette egy szoval eleitül fogva sem Ecclesiasticus sem secularis Curatoritul s azoknak dispositiojuktul nem függött véleis mint Collegajaval egyet nem ertet s az illy es több cselekedetivel az Commissio jó rendelési fel forgattatvan, minden rendeletlenségeknak az oka inde-

pendentiaja es senkitül függeni nem akaro qualittassa. Melly praemissakat csendesesen el halgatvan, sőt ezen Professornak maganakis defectusait mellyeket praevie ki tanulhattam, eleiben terjesztetem volna fundamentomos okokbul javallottam minek elotte a szoros investigatio s azt követő determinatio lenne, javallanam valamint egyiknek, ugy a masiknakis becsülletesen el bucsuzni s Collegiumbul ki menni; a ki több sok ratioi között azt mondotta: Miként büntethetnék az artatlan egy irant a vetkessel inkább varja most Justificatiojat mint bünteteket; De ugyan csak sok Dispositioim utan s ugy vellem levő érdemes subjectumok Benefactorok beszeideire azt felelte: Mindenekben ő Felsege Kglmes Decretumanak es azon fundalt Determinationak alázatosan alája adja magát. Ez meg levén Tseetsi Janos nevü Professortis be hivattam es valamint emennek ugy ennekis mindeneket proponaltam s azutan a praemittalt három kérdésekre hogy felellyen kertem es kenszeritettem a kiis sok több discursusai között ezen feleletet adta. Csudalkozik azon ki tudta költeni hogy közöttök Dissensio Betlenség (!) Collisiók legyenek holot ő semmit sem tud nemis hallott, hanem inkább nagy csendesség bekesseg van közöttök azert ő a Dissensiorul semmit sem tud, azert ki által es micsoda okbul s moddal lehetnenek azt sem tudgya. Melly feleletit meg ertven en arra e szerint respondealtam. Nagyobb csudalkozással kell ennekem azt csak hallanomis Professortul hogy Directioja s tanitasa alat levő iskolai societas között regen grassalo olly rendeletlenseget melly az egész Hazat el hatotta s Benefactoraikat meg szomorította, sőt ami nagyobb a Felseges Udvar kegyes füleis terhelhetnek velle, megis hogy semmit azokban nem tud, sőt hogy nagy csendességben voltak es vannak allítani mikeppen mereszli; mellyet ha nem tud vigyazatlansaggal okoztathatik, ha penig tud megis tagad, az rendeletlenség partfogasaval es titkolasaval; az honnan interestianak suspiciojaban ejti magát es ne talam okaul is tartathatik. Hogy penig meg tudja hogy confusio es iskolai nagy Collisiok legyenek ime meg mutatom az egész societas levelevel mellyben engem mind az előtt s mind most obtestaltak, orvosollyam, a mint errül irtamis, de mind in publico mind in privato mind kettejököt az izetlensegeknek meg szünesetül dehortaltam is, es így tudni kellett az en szemben lett declaratiomat ugy a societas mostani disconvenientiajatis, de ezekre is hogy semmit azokban nem tud, nincsenek is feleletül adta.

Mind ezekbül Kglmes Uram által lattam velle lejedő terhes consequentiaju bajoskodast, ennekis valamint masiknak sokfele okokra nezve becsülletesen ki menni Oskolankbul s minek előtte a szükseges szoros determinatio lenne javallottam s ott levő Benefactorokkal kertemis, de nagy meg kemenyitessel hogy ki nem megyen declaralta, kinek Felseges Urunk ő Felsege Kglmes Decretumanak erejevel intimaltam s committaltam az fellyebb declaralt három kérdésekre ennekem irásban adja feleletit, hogy constallyon;

mellyet ambar harmad napi ott letelemmel szorgalmaztattam volna; de semmikepen nem obtinealhattam. Az Independentiat es minden Collisiókat s azokbul eredet confusiokat már annak előtteis azon societas hites Primariussitul in concreto ugy sigillatimis Professorohtul es inkább nevezetesen Tseetsi Janostul származni bősegesen velem benn levő Benefactorokkal együt experialtam sőt Tek. Nemes Zemleny Vármegyének ugyan Patakon lakozo erdemes Ordinarius Szolga Birajatulis azon hiteles declaratiot es informatiot midőn considaltam volna vettem, Soha jo rend addig nem leszen mig sokszor nevezet Tseetsi Janos Professor közöttök marad; tudgya eleitül fogva valo vizsalkodasait es senkivel valo meg nem egyezheteset, az Ifiusagnak általa fenytiek nélkül tartasat, annyira hogy ha megirt Szolga Biro Uram egykor Hazanal nem talalt volna lenni a Varosnepe es a Deaksag között veszedelem törtenhetett volna mellyet emlitet Szolga Biro Uram csendesített le; az masik Professor pengig recognoscalt a jo rendet kivant volna tartani; de az elsőbb miat nem lehetett: mind ezen es előmben jött sok okokbul ambar egyik annyit nem erdemlet volnais mint a masik, sed ex consideratione etiam rationis status hasznosabnak, tanacsosabnak itiltem mind kettőnek ki menetelit es hogy valami Collisio ne legyen mellynek hire valosaganal nagyobb lenne, minden idő halasztas nélkül csendes elmejtü s életü Professorokat be vinni. De mar azt mikepen vihessem veghez confusio es Zenebona nélkül meg vallom sokat gondolkoztam Kglmes Uram, mert lattam *reszire többben vannak* es azt conservalni s az masikat kitudni, felesebben kivannak, ellenben akar mellyik maradna is benn mind Benefactorok, mind Deaksag között valo artalmas consequentiatis altal lattam. Hogy azert mind azok el tavoztathassanak az Ifiusagot reszenként előnkben hivattam valakiket illet csendes ratiokkal disponaltam, a kik irant pedig kivantatott, mind a kemeny feddest erdemes büntetéseknék bizonyos el nem kerüleset declaraltam sőt az magokat Dispositioim ellen tevőknek a vasatis meg igrtem, így annak utanna a praeparatoriumok meg leven az egesz societast Professorokon kívül az Auditoriumban be csengettetem s hoszas declaratiommal vellek meg ismertetem minemű elegge meg nem köszönhető kegyelmessege legyen az ami Felseges Királyunknak ő Felsegenek abbanis hozzajok hogy altalam alazatos hiv Jobbagya által a confusiot es Collisiot kegyelmesen orvasoltatni parancsolni meltoztatott; melly kegyelmesseget most vagon idejek hogy nagy homagialis alazatosagal vegyenek es ő felsegeert s ugy egesz Felseges Hazaert Isten előtt könyörögjenekis. En azert irasban im e harom kerdest tetettem Excellentiadnak is alazatosan meg küldöttem, mellyeket hogy idővel senki ne mondhassa, nem ertette legyen, mind szoval declaralom s mind az irast ket Exemplarban eleikben terjesztem egy leyen mind a kettőn a keresek, egyedül azon vegre van kettőre irva hogy a kinek teczik azt írja ala *Volo*, a kinek nem teczik pengi azt írja *Nolo*, egyikre sem

hajtatik általam erővel, hanem ratiokkal az engedelmesseg javaltatik. Sok hoszas beszédim utan declaraltak: ők nagy alazatos engedelemmel revereallyak ő Felsege kegyelmesseget es ő Felsege kegyelmes Decretoma mellett leendő Determinationnak engedelmeskednek, szobeli declaratiovalis minnyajan. En mind azaltal ugyan csak szorgalmaztattam személy szerint valo subscriptiojokat ezen szoval mondvan *Ecce vobis hodie propono bonum et malum, eligatis bonum!* az utan nevek szerint szollitvan minnyajan Kglmes Uram engedelmesen subscribaltak, hogy mind ket Professor ki mennyen es masok vitettessenek helyettek, ezek meg levén, engedelmessegeket dicsirtem es hogy az szerintis alazatos Relatiomban representalom meg mondtam; egyszersmind, hogy minden visszavonast elmejebül ki tegyenek s karos Consequentiara okot ne adjanak serio adhortaltam es hogy minden idő mulas nélkül Jo erkölcsü Professorokat introducalok affidaltam. Ezek utan különös szobaban először Professor Cseetsi Janost be hivattam s jelen levő ött Benefactorok előtt minemű okokert tovabb ott Professor nem lehet meg mondtam, sőt hogy szobajatis következő Professornak ki üressitvén resignallya, serio injungaltam, a mellyet midőn meg ertet elsőben csekelly személyem ellen (mellyel Nagy Jo KeGYELMES Uramat Excellentiadat terhelnem nemis szandekom) az utan hogy nemis Felseges Urunk kegyelmes Decretuma legien az melly mellett procedalok kezdet excipialni: es hogy per absolutum ki nem megyen, sőt protestal, mingyart tsengettett es be gyűjti a Deaksagot tanítani fog. Melly discursusaira rövideden azt feleltem: *Edes Tseetsi uram az mi illeti személyemről tett discursusit Kgldek, arra egyedül azért nem felelek, sőt praescindalni kivanom hogy en it örökös Uram s Felseges Kiralyom KeGYELMES Parancsolattyat alazatosan kivanom effectusban venni mellynek ha Kgd magat opponallya en solenniter ezen erdemes Benefactorok előtt protestalok KglDET bizonyossais teszem hogy olly helyt lattya magat az hol nemis gondolna, a vasat sem kerüli el. Azert Kglmedet Autoritate Benigni Decreti Regii intem semmit se attentallyon, hanem dolgára mennyen, ha praevie javallott projectumot nem fogadta hogy ezek előtt becsüllettel ki nem ment; a kiis azon affectusokkal közülünk minden bucsuzas nélkül el ment. Hasonlo uton a masikat is be hivatván annak is ki menetelit eleiben terjesztetem. Ez nagy szomorusagal azt mondotta: Mikint lehet neki artatlannak a bünössel egy iránt a büntetést viselni, holott inkább vigasztalást várt volna sok szenyvedesi utan mint büntetést. De minek utanna declaraltam ennek szükseges voltat, es ambar gradus legyenis a fogyatkozásokbann, mindazaltal etiam ex ratione status ki kell menni, ezt felelte meg csokolom az ő Felsege Kglmes Parancsolatjat es en mind annak, mind a Benefactor Urak Dispositiojanak valamint mindenkor engedelmeskedtem, ugy ezen Determinationakis engedelmeskedem. A mint szomoruan elis bucsuzott túllünk. Melly praemissakon által esven, szükseges-*

nek lattam hogy az elsőnek kemény beszedei nagyobb Confusiot ne szüllyenek míg ujj Professorok be mennenek securitasrul provideallyak es Dispositiot tegyek arra nezve az egész Primarietasnak serio intimaltam s azonnal publicaltattam is: Valaki Deakok közül akarmellyik Professorhoz titkon vagy nyilván akar mely praetextus alat menne s velle annyivalis inkább colludalna ipso facto elimináltak, hogy Dispositioim jobban observaltassanak a secularis Vice Curatort Josa Istvan uramot azon Tractus Praedikatorok Notariussat reajok valo vigyazasert benn hattam es az Praesidiumok alat valo diligentianak folyasat meg parancsoltam s actu faradozok hogy csendesseget szerető exemplaris erkölcsű emberek Professorok mehessenek nennel hamarabb közikben. Ezek azert Kegyelmes Uram így effectualtattak minden homagialis engedelmesseggel altalam. Igyekeztem volna minden tehcesegemmel nennel csendesebben lehető effectuatitot noha ezt a kik tudgyak soha így meg lehessen nem gondoltak.«

VII.

A két professor tehát ki volt rekesztve az iskolából. A kancellár örömet fejezte ki Pataynak, hogy a nehéz ügyet oly simán sikerült elintéznie.¹ A főkurátor azonban jól ismerte embereit. Sejtette, hogy az évtizedes huzavonának még korán sem szakadt vége, s különösen Csécsi aligha fogja békével túrni a viszonyoknak új alakulását. Ebben a tekintetben okvetlen tenni kellett valamit, s e végből jelentése végére a következő pontot iktatta: »Tanácsosnak itilném Tseetsi Jánosnak kiváltképpen nennel hamarabb Patakrul való kimenetelit, mivel nyughatatlan-sága nem engedi, hogy izgágát ne indítson«.

A kancellár helyeselte a javaslatot és április 6-án már készen volt a királyi parancs, hogy a két professor ne csak hivatalából, de Patakról is haladéktalanul távozzék.²

Ez a dekrétum a kancellárnak ápril 10-én költ kíséző levelével³ együtt május 19-én jutott Patay kezébe.⁴ A kurátor azonban időközben — ápril 26-án — újra írt Batthyánynak s tudósította, hogy Csécsi Jánost a kollégium házának elhagyására már több ízben felszólította; »de mind ez óráig onnan ki menni nem akar, sőt némely Deákoknak elméjeket magához vonni mostis szándékozik«. Együttal értesíti ő excellentiáját, hogy jelentését az ügy addigi fejlődéséről egyidejűleg a kancellária útján ő felsége elé terjeszti.⁵

¹ Spataki levéltár, A. V. 1021. 27.

² U. o.

³ U. o. A. V. 1021. 27.

⁴ U. o. A. V. 1029. 35. és A. V. 1030. 36.

⁵ U. o. A. V. 1023. 29.

Magától érthető: a király elé terjesztett jelentés tartalma lényegében azonos a Batthyány számára küldött tudósítással; hozzáteszi azonban, hogy amennyiben Csécsi ellenszegülést tanúsítana, az ő (Patay) alázatos vélekedése szerint a megye közbelépése elégséges hatással járna.¹

Június elsején Patakon járt Patay, s ez alkalommal mind a két tanárt felszólította, hogy a városból a királyi parancs értelmében távozzanak. Kérte válaszukat is, de csak Nagymihályi Gergely ígérte, hogy engedelmeskedik. »Tsétsi János, hogy arra semmit sem felel, azon választ adta.« »Mi több, írja Patay a kancellárnak,² a megátalkodott ember azólta is annyira factiosuskodott, hogy sok Deákokat disponáltatott, és ha mérséklett mediumokkal nem praeveniáltam volna, zenebonátis indított volna.«

Ennyi panasz végre a kancelláriát is erélyesebb intézkedésre ösztönözte. Batthyány június 23-án új királyi parancsot küldött, mely a kurátornak meghagyja: szólítsa fel Csécsit haladéktalanul, hogy a városból mindenestül távozzék s másutt is csendesen viselkedjék; ha a professzor ellenszegül, a vármegye által hordassa ki. »A vármegyei karhatalom iránt pedig, amennyiben arra szükség lenne, a jelen sorokhoz Zemplén vármegye közönségéhez szóló kegyelmes kir. parancsolat van mellékelve, mely is a mondott megye közönségének a segély igénybevétele esetén átadandó, egyébként pedig magyar kir. udvari kancelláriánkhoz visszaküldendő.«³

A parancs mellékleteivel 1734. június 29-én érkezett meg a főkurátorhoz,⁴ kinek értesítésére Csécsi július 12-én válaszol. A felelet éppen nem árul el semmi ellenszegülést. »Továbbá is csak azt irhatom kedgnek, a mit szóval mondtam, nekem semmim sincs azon ennehány könyveimnél egyéb, qui ita sunt mihi chari, ut vita mea: annak jó helyről kell valahol gondolkodnom... Provideálni kellenék magamnak is, minthogy nyomorult öreg vagyok és tellyes boldogtalansággal.« Íme az ok, amiért nem távozhatott. Ez az igazság, semmi egyéb; a többi pusztá koholmány. Azért is: »az oppositióban vagy egyebekben, mellyekkel láttatom P. T. b. levelében vádoltatni, semmi részem nincsen.«⁵

Azonban mindez pusztá szónál nem volt egyéb. Csécsi nem akart kiköltözni sem Patakról, sem a kollégium házából, sem kollégiumbeli dolgozószobájának kiürítésére nem volt hajlandó. Ellenkezőleg, lakását s muzeumát egyik tanítványának, Kazinczy Istvánnak őrizetére bízván, Bécsbe utazott és felségfolyamodványt nyújtott be, melyben arra való tekintettel, hogy Patay merő

¹ Spataki levéltár, A. V. 1025. 31.

² 1734. június 3. Spataki levéltár, A. V. 1031. 37.

³ Spataki levéltár, A. V. 1033. 39.

⁴ U. o. A. V. 1036. 42.

⁵ Spataki levéltár, A. V. 1037. 43.

ellenséges indulatból, kellő kihallgatás nélkül ítélte el, visszahelyezését kérte.¹

Ezalatt az új professzor, Szathmári Mihály, megindult Erdélyből új hivatala elfoglalására. Patayék azzal érveltek, hogy az elfoglalt helyiségekre már most szükség van, tehát mind a lakás, mind a muzeum sürgősen átadandó; viszont azonban Kazinczy István sem kérő, sem fenyegető üzeneteikkel nem törődött, s bár egy alkalommal Patay és egynéhány jótevő jelenlétében megígérte, hogy mindent kiüresít, s e célra több togatust is segítségére rendelték: az urak eltávozása után semmit sem tett, sőt Pataynak következő látogatásakor hímezés-hámozás nélkül megüzente, hogy a lakást, hacsak lábánál fogva ki nem húzzák, el nem hagyja; az ajtókat a követek szemeláttára bezárta, elrekeszelte és Váradi nevű társával együtt a kollégium embereinek, kik a kurátorral együtt a házba be akartak hatolni, míg csak Patay parancsára el nem fogták, merészen ellenállott.²

Így végre sok huzavona után mind a két helyiséget sikerült kiüríteni. Csécsi holmiját a kurátor parancsa szerint a senior vette őrizet alá. Az ingóság nem volt sok: a lakóházban egy bezárt szekrényen kívül, melyet Váradi Sámuelnak adtak át, alig találtak valamit érő dolgot; a muzeumban is könyveken kívül egy-két apróság akadt, melyeket gondosan megolvastva biztos helyre vittek.³ Így aztán az új professzort, mihelyt megérkezett, minden különös baj nélkül el lehetett szállásolni s a beiktatás számos érdemes patrónus és benefactor jelenlétében ünnepélyesen megtörtént.⁴

Maga a kollégium tehát annyi küzdelem és szenvedés után rendben lett volna. A bűnös és veszélyes hajlandóságú elemeket részint megbüntették, részint eltávolították az intézetből, s a csöndes, áldásos munka már is megkezdődött,⁵ mikor Csécsi szept. 22-én hazaérkezve bécsi útjából, éjnek idején, váratlanul, hirtelen volt lakóházában termett,⁶ az ott hagyott öröket benefactoraikkal együtt rablóknak, zsványoknak nevezte és azzal az állításával, hogy a királytól kegyelmes parancsolatot hozott magával, újabb fölfordulást idézett elő. A hír rögtön elterjedt az intézetben. Az elégtelenek tüstént fölemelték fejüket: súgtak-búgtak, örültek, szitkozódtak és csaknem az egész kollégiumot versengés töltötte be, úgy hogy az új professzor csak ügygyel-bajjal tudott rendet csinálni.⁷

¹ V. ö. Patay lev. Batthyányhoz, 1734. szept. 23. Spataki Füzetek, 1905. 172—4. l.

² Hivatalos jelentés, 1735. jan. 18-áról. Spataki Füzetek, 1905. 171. l.

³ U. o.

⁴ Patay levele 1734. szept. 23-ról. Spataki Füzetek, 1905. 172. l.

⁵ Patay levele 1734. szept. 23-ról. Spataki Füzetek, 1905. 172. l.

⁶ Nagy Gábor és Márjássy László bizonyosságlevele 1734. szept. 27-ről. Spataki Füzetek, 1905. 174. l.

⁷ Szathmári Király György levele Kuncz Jakab bécsi ágenshez 1734. szept. 28. Spataki Füzetek, 177. l.

Patay a veszedelem hírére Patakra sietett, s fölszólítására szeptember 26-ikán Palóczi Horváth Ádám, Vay Ábrahám, Nagy Gábor, Márjássy László, Csoma András, Nagy János, Ragályi Ferencz is ott termettek egyéb benefactorok kíséretében.¹

A tárgyalás, vagy, jobban mondva, huzavona két napig tartott. A kurátor először Horváth Ádám, aztán Márjássy László s végre Szathmári Király György vezetése alatt követeket küldött Csécsihez és a következő kérdéseket intézte hozzá: 1. Mi jögon merte a kollégium házát elfoglalni? 2. Mi jögon merészelte az odarendelt öröket nemcsak elkergetni, hanem még lurkóknak, zsványoknak, akasztófáralóknak, pogánynál is rosszabbaknak nevezni? 3. Mi jögon merte a tanulósgot éjnek idején magához csödüteni és azzal az ürügygyel, hogy ő felségétől kegyelmes választ és parancsot kapott, félrevezetni s lázítani? — Mindazáltal, föltéve, hogy ilyen parancsa van: 4. barátságos jóindulattal kéri annak megmutatására, avagy, amennyiben ezt tenni nem akarja: hogy mérsékeltén, csöndesen viselkedjék, az ifjúságot zenebonára, pártoskodásra ne csábítsa (mivelhogy ellenkező esetben ő (a főkurátor) mindenben ő felsége korábbi parancsolataihoz lesz kénytelen igazodni), s végül, 5. a kollégiumnak házát, melyet elfoglalt, adja vissza, belöle családostul, mindenestül távozzék.

A felelet éppen nem volt kielégítő. Csécsi kijelentette, hogy ő nem a kollégium, hanem a maga házát foglalta el, a melyet (noha a telek az iskoláé) nagyobbbrészt saját költségen rakatott; az épület átadására hajlandó ugyan, de csak ha 391 magyar forint követelését (melyből 200 a ház reparálására, 28 múzeumának javítására kellett, 163 pedig elmaradt fizetése fejében jár) és azt a 100 köböl buzát, melylyel neki tartoznak, haladéktalanul kiutalják. Különbén csudálkozik és tudni szeretné, kik és kinek a parancsából mertek távollétében házába törni és jószágaihoz hozzányulni? A királyi parancsról végre majd így, majd amúgy nyilatkozott; először azt mondotta, hogy nála van, de csupán bizonyos meghatározott időben fogja közzétenni; aztán: hogy a parancslevél több embernek szól, egynek (t. i. a kurátornak) tehát kezébe nem adhatja; majd: hogy meg ugyan még nem kapta, de minden órán várja érkezését...

Mindezt (mivel, noha többször hívták, az urak előtt személyesen megjelenni nem akart s helylyel-közzel ugyancsak borsosan válaszolgotott) üzengetéssel, szörmentén s nagy önmérséklettel kellett kiszorítani belöle. Végre tudatták vele, hogy a mennyiben ő felségétől új resolutiót nem terjeszt elő, a korábbi parancshoz igazodnak. Menjen tehát útjára szép szerével, ne kényszerítse öket erőszak alkalmazására. De Csécsi csak előbbi választait ismételtette, úgy hogy az urak utóljára is megunták a komédiát s határozattá emelték, hogy az izgága embert néhány deákkal

¹ Spatakí Füzetek, 177. I.

kidobatták. Csécsi pedig erre a határozatra sem tett semmit. Csupán akkor távozott el nagy csöndesen s vitette el holmiját, mikor az urak a fiúkkal már útban voltak kilökésére.¹

Hiába volt minden. Kuncz Jakab, a bécsi ágens, ki az udvarnál Csécsi érdekében tett-vett, a benefactorok részéről intésben részesült,² s Csécsi kérvényét a király, mint alaptalant, 1734. nov. 9-én elutasította.³

1735. márczius 15-én Szathmári Mihály a kollégiumnak örökös igazgatója lett; Kazinczy Istvánt, szegényt, száz bottal jutalmazták; volt kedves professzorával pedig közölték a felség elutasító határozatát. Felszólították: nyilatkozzék: hajlandó-e engedelmeskedni? Azt felelte: »Libenter ibo, dummodo mihi ostendant locum, vel bona mihi accommodent«. Mondották neki: »Nos eidem bona nostra accommodare vel donare non possumus, sed si voluerit benigno Suae Mattis decreto se conformare, placebit se in aliquem vicinum locum conferre«. Mire dühösen felkiáltott: »Ego certe inquilinatum alicujus subire nolo...« és faképnél hagyta őket.⁴

Künn, a felső városvégen, a »Major«-ban volt egy háza, abban vonta meg magát; olvasott, írt, sőt amennyiben némely tanulók kijárogattak hozzá, tanítgatott, és — várta az ő idejét. Még mindig bízott benne, hogy fel fog támadni.

1744-ben meghalt Szathmári P. Mihály; sietett tehát az alkalmat megragadni és restitúcióját jóembereinek figyelmébe ajánlani, hogy, mint mondotta, a gyöngye professzorok alatt lehanyagolt iskolát felvirágoztathassa;⁵ s különösen a losonczyi eklézsia szép buzgóságot fejtett ki érdekében, hogy az illetékes körök »mindeneknél tudva lévő Tudományát, nemcsak, hanem kilentz s több esztendőtil fogvást való Számkivetését, de azon idők alatt, sok nyomorúságai, szívbéli bánattjai s próbái között, az Úr Istenhez és Szent Vallásunkhoz meg bizonyított hűségét, s keresztyéni életét, mindenek felett pedig ezen boldogtalan időkbén, az Úr Istennek ügyét és azon Árva de Nemes Collegiumnak, mint egy tövissek között való létét és státussát szívökre vévén« a dolgot projectálják és promoveálják.⁶ Azonban viszont multos vestigia terrebant.⁷ A benefactorok következő évi január 21-én tartott ülésében, amelynek a dologban döntenie kellett, az aggódók

¹ Nagy Gábor és Márjássy L. biznyságlevele. Szathmári Király György levele Kuncz Jakabhoz. I. h.

² L. Szathmári Király György id. levelét.

³ L. Szathmári Király György i. munkájában, pag. 924.

⁴ U. o. pag. 944—5.

⁵ Vay Ábrahám levele Szathmári Király Györgyhez 1744. decz. 25. Spataki Füzetek, 1905. 178. l.

⁶ A losonczyi eklézsia levele Szentgyörgyi Sámuel püspökhöz 1744. jul. 12. Sárospataki Füzetek, 1905. 177. l.

⁷ V. ö. Vay Ábrahám id. lev.

jutottak többségre. A consistorium újra felolvastatta és megfontolás tárgyává tette a leérkezett összes királyi határozatokat és abban állapodott meg, hogy Csécsi visszahelyezése nem áll módjában és egyáltalában lehetetlen. A határozatot követtség útján adták tudtára; újrolag kérték, legyen békében s a hozzá kijáró ifjúság tanításától is tartózkodjék; ígérték, hogy ez esetben a patronatus, a mennyiben hozzá javaslattal fordul, minden lehető el fog követni sorsa enyhítésére.¹

Csécsi büszkén válaszolt. Kijelentette, hogy a királyi parancsolatnak kész engedelmeskedni; a benefactor urak alamizsnájára azonban semmi szüksége; mi több, tizenegy évi vesztegeiért teljes kárpótlást követelt s kinyilatkoztatta, hogy a hozzá kijáró ifjúságnak oktatását, mivel az így támadt vetélkedés saját tanulófiának hasznára van, abbahagyni semmiképpen nem hajlandó.

Ám csakhamar megbánta kuruczkodását s kevés vártatra fia által arra kérte az urakat, hogy sok évi károsodása után gondoskodjanak számára méltó alkalmazásról vagy megfelelő jövedelemről; mire amazok kérelmének helyt adván, elhatározták, hogy a debreczeni városi iskolába leendő alkalmazása érdekében közbenjárnak;² bár aztán sem a határozatnak, sem a losoncziai újabb indítványának, hogy Csécsit Marosvásárhelyre kell beajánlani — nem lett valódi foganatja.

Számkivetése így vált teljessé, véglegessé. Mindössze egyszer jelent meg még a nyilvánosság előtt: 1759-ben, deczember 4-én, hogy a pataki várban ülésező megyei deputatio előtt a régi pataki kollégium jogairól tanuskodjék. Meghívták: szót fogadott és egy pompás nyilatkozatban röviden, de nagy pontossággal foglalta össze az iskola történetét.³

Nem volt többé, a mi a nagyvilághoz kötötte volna — egyen kívül, s ez az egy: az irodalom. Már a Tussai-féle Juellius (megj. 1748.) előszavát 1745-ben, tehát az exilium idejében írta, s figyelmét most, élete alkonyán kétszeres erővel vonhatta magára minden új tünemény, mely a szellemi életben támadt és Patakig el tudta szórni sugarát. Ilyen volt az a theologiai vita, mely Helmecki István nagykőrösi ref. pap s másfelől Gusztinyi János volt ujhelyi r. k. lelkész, egri kanonok között az Eucharistia dolgában támadt. A disputálást tulajdonképpen Bernárd Pál francziskánusnak a miséről szóló könyve (megj. Kassán, 1735.) indította meg s Csécsinek a koczódást annál is inkább figyelemmel kellett kísérnie, mivel annak idején Bernárd ellen maga is harcra készült.⁴

¹ L. a gyűlés jegyzőkönyvét. Spataki Füzetek, 1905. 180. l.

² U. o.

³ Megvolt az említett bizottság iratai között Zemplén megye levéltárában. Régi jéjzése: Loc. 100. nr. 435.

⁴ Csécsi levele Losonczai H. János pataji prédikátorhoz 1761. ápril 28. Spataki Füzetek, 1905. 181. l.

A szándék azonban pusztán szándék maradt; Bernárd munkájára az új pataki rektor, Szathmári Paksi Mihály,¹ majd Helmeczi István adott feleletet.²

Több mint bizonyos, hogy Csécsi a pártember és versenytárs szemével nézte Szathmári munkáját; ellenben maga írja Losonczi H. János pataji prédikátornak, hogy Helmeczivel meg van elégedve. »Omne tulit punctum; csak az a kár, hogy a nevét nem tette fel, a mint magának is megírtam. Melianus Gnateret, mellyet már sokaknak ex barbarorum Gente explicáltam — nagy confidentiát adott nekik (t. i. a katolikusoknak). Nudo capite opus pugnare cum illis, et aperto Marte; quod dixit Hieronymus: In caussa Dei neminem oportet esse timidum.«³

Ily körülmények között érthető, hogy nagy várakozással nézett Gusztinyi János válasza elé, melynek készülésétől értesülve volt, s nagy kíváncsisággal lapozta át a testes könyvet,⁴ a melynek megalkotásához a volt ujhelyi plébánosnak tizenhat (szerinte: húsz) esztendőre volt szüksége. Csalódott: az írást nagyon, de nagyon gyöngének találta. »Magnus liber, magnum malum.« »Mare verborum, gutta rerum. Nyelves, bátor, ut omnes illi per coaxantes ranas Apoc. XVI. expressi.«⁵

Később »Kassán megújították a tüzet«: Kaprinai István, a tudós jezsuita kinyomatta egyik prédikációját, melynek tárgya: Krisztusnak valóságos jelenléte az Oltáriszentségben. A közönség figyelme a beszéd hatása alatt ismét az Eucharistia felé fordult; mindenféle vitakoztak róla, és mind Kassán, mind Patakon akadtak, kik Kaprinai prédikációjának megczáfolását Csécsitől remélték. »Hozzám küldötték«, úgymond, »mind a kassaiak, mind az itt valók, ut ego respondeam, non Melianus,⁶ sem az »egy alázatos szolgáló«⁷; — erubui — fateor — ita provocatus non scribere, s vagy nyolcz árkusra magyarul írtam valamit, idest: »Quare per nongentos annos defendunt illi hanc Helenam«. De se Debreczenben, se Erdélyben nem merték kinyomtatni. Már most Helvétziába küldöm, Basileába, ut sciat haec Gens illorum mysteria. Van is Typographus, qui edet, — corrector is leszen, gróf úrfi Erdélyből. Hadd lássák, hogy vannak még kovácsok Izraelben et qui audent loqui, ut fiam victima pro toto populo.«⁸

Hiába: a vitairat nyomtatásából nem lett semmi, emlékét is csupán a Losonczi Jánoshoz intézett, kevélységtől s türelmetlenség-

¹ Uri vatsora felett meg-gyűjtött szövétnék. Utrecht, 1740.

² Igasság Paissa, mellyel a Kristustól szereztetett Sakramentumi Sz. Vatsora felől, az Helvetziai konfessióban kiadatott igaz tudományt erősséti... Melianus Gnateret. Miaburghban (Utrecht), 1743.

³ Losonczi H. Jánoshoz. 1761. ápril 28. I. h.

⁴ Üdvösség Mannája. Eger, 1759.

⁵ Id. lev. Losonczi H. Jánoshoz.

⁶ Vagyis Helmeczi.

⁷ Szathmári P. Mihály.

⁸ U. o.

től duzzadozó levél őrizte meg az utókor számára. Oh, Csécsi János hetvenkét esztendő korában sem tanulta meg a mások megbecsülését, az emberszeretetet, a türelmet, az igazságosságot, a szerénységet. S hogy is tanulta volna? Nincs könnyebb, mint az erkölcsbíráknak mestersége, kik a jót, szépet és igazat csöndes és kényelmes szobájokból hirdetik és mit sem törődnek az élet harcaival és szenvedéseivel. Ám a történelem kutatójának le kell ereszkednie a létért való küzdelem zúrzavarába, a körülményekhez, a melyek akárhányszor előlik a nemesebb ösztönöket és csupán a fogak és körmök kifejlesztésére alkalmasak. A Periklesek dicső Athénének fenkölt szellemi légkörében könnyen fejlődtek fenkölt és harmonikus jellemek; az ököljog, az erőszak és ravaszság korában csupán ritka kivételek sorsa, hogy környezetök durva képére ne formálódjanak. Soha ez az igazság jobban nem érvényesült, mint éppen a Csécsi szomorú pályájában. Elmondhatjuk róla, hogy nagy bűnei voltak és lelkében több volt a sötétség, mint a fény; de bűnei és hibái környezetének hibái és bűnei voltak s jórészt a Bodrog partján uralkodott züllött szellemből és viszonyokból táplálkoztak. Szemére vethetjük, hogy nem törődött az igazsággal, keresztülgázolt a törvényen; hogy egész élete a pártoskodásnak lánczolata; — ám nem tették-e ugyanazt ellenfelei, volt-e köztük egy is, a ki hasonló hibákban nem rozsdásodott volna? Csécsi élni és győzni akart, s mivel a lemondáshoz nem volt ereje, válogatás nélkül ragadta föl azt a fegyvert, a melyet az adott viszonyok között egyedül lehetett siker reményével forgatnia. Tisztázni nem, azonban érteni lehet tetteit, és ennyi éppen elég, hogy kevesebb megvetést s több szánalmat érezzünk iránta. Vétkezett, ám nem tartozott a sors nagyszámú kegyenczei közé, a kiket a bűn csupán magasra emel, az igazság soha utól nem ér; s a harminczöt keserves év, a meddig számkivetése tartott, bőséges vezeklés volt ama másik husz esztendejének bűneiért.

Temetésén, mikor 1769. június 1-én, nyolczvan éves korában meghalt, ott volt az egész kollégium: a professzorok és az ifjúság. Csízi János, a pataki pap szép búcsúztatót tartott felette; sírját emlékkővel jelelték.

Százharminczhét esztendő múlt el azóta. Földi maradványai elporlottak, sírja elpusztult, az emlékkőből épületkő lett — mint mondják — »locus inhumanitatis« köve, dédunokái házában... Maholnap neve is feledésbe merül s pataki utódai sem igen tudják már, ki és mi volt a bodrogparti híres múltú »Athén« legnagyobb marakodója.

DR. HORVÁTH CYRILL.

TOMPA MIHÁLY NEMZETSÉGE.

Tompa Mihály költőnk nemzetségére vonatkozólag irodalomtörténetünk eddig még bizonyosat nem tudott. Szász Károly »Tompa Mihály életrajza« cz. alapvető dolgozatában (Tompa Mihály Összes költeményei, Budapest, Ráth, 1870) családi hagyományok alapján a Tompa-nemzetséget erdélyi, közelebről székely eredetűnek mondja s ezzel kapcsolatban azt a véleményét fejezi ki, hogy talán a Háromszéken ma is virágzó kisborosnyói Tompákkal rokon. E származtatást Szász Károly tekintélye alapján a költő minden életrajzírója felemlíti.

Tompa Mihály életrajzi adatainak gyűjtésével foglalkozván, Borsod vármegye miskolczi levéltárában, a budapesti Országos levéltárban, az igriczii, rimaszombati és miskolczi ev. ref. egyházak anyakönyveiben az illető levéltáros és lelkész urak szives támogatásával személyesen eszközölt szerény kutatásaim alapján sikerült a Tompa-nemzetség nemességét és leszármazását tisztáznom s a székelyföldi Tompákkal való azonosságát megdöntenem. Kutatásaim eredményét a teljesség kedvéért a költő szüeleire és családjára vonatkozó részben ismert adatokkal kiegészítve, az alábbiakban közlöm.

A Borsodvármegye levéltárában őrzött s 1756 márcz. 10-én kelt hiteles nemességi tanúvallomási jegyzőkönyvek szerint a szóban forgó Tompa-nemzetség ama Tompha¹ Jánostól eredt, kinek I. Lipót király Bécsből 1665 ápr. 25-én nemességet adott. A nemeselevet voltaképen Tóth György szerezte s az ő érdemén nyertek nemességet fia István, testvérei István, András, Miklós, azután Tompha János, István és János fia Mihály. A költő ősei tehát másodszerzők s a főszerzővel rokoni összeköttetésben lehettek.

Az eredeti címmerlevél elveszett vagy lappang, de másolata megvan a budapesti Országos levéltárban.² E szerint a nemzetség

¹ A családnév régies írással Tompha. Így van a címmerlevélben, a periratokban, sőt a költő sárospataki iskolai bizonyítványaiában is.

² Helytartótanácsi osztály. Nobiles Posonienses. A másolat felzetén e felírás olvasható: »Paria armalium Joannis Tóth ex Kajal«. Tehát a Tóth-család egyik leszármazottja a pozsonymegyei Kajal községbe került s ennek címmerlevél-másolata jutott az Országos levéltárba, még pedig a pozsonyi nemesekre vonatkozó iratok közé. Az orsz. levéltárban található még néhány irat Tompha Farkas és Tompa István és János nemességi poreiből.

nemesi címere: kék pajzs, benne zöld mezőből egyenesen álló rőt oroszlán, mely első bal lábát ragadozásra nyújtja, jobbában pedig kardot tart, melyre egy török fő van tűzve. A rostélyos sisak felett korona, belőle félig kiemelkedő oroszlán. Takarói: sárga-kék és fehér-veres.

A címérlevél szószerinti szövege a következő: Nos Leopoldus Dei gratia etc. etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillimam supplicationem nostrae propterea factam maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelium servitiorum meritis fidelis nostri Georgii Tóth, quae ipse sacrae primum regni nostri Hungariae coronae et deinde maiestati nostrae pro locorum et temporum varietate fideliter exhibuit et impendit ac sese imposterum quoque exhibere et impendere velle pollicetur. Cum igitur ob id, tum vero ex gratia et munificentia nostra regia, qua quosque de nobis et republica Christiana bene meritos virtutisque colendae studiosos antecessorum nostrorum divorum quondam Hungariae regum exemplo . . . sequi eisque certa virtutum suarum monumenta, quae ad maiora quoque praestanda eos incitare possent, decernere comperimus: Eundem itaque Georgium Tóth ac per eum Stephanum filium, item Stephanum, Andream et Nicolaum fratres ipsius, nec non Joannem et Stephanum Tompha filiumque Joannis Michaëlem e statu ignobili eximendos, in numerum verorum ac etiam indubitatorum antelati regni nostri Hungariae et Partium eidem subiectarum nobilium duximus cooptandos, annuerendos et adscribendos. Annuentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes ut ipsi a modo imposterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus illis gratiis, honoribus, indultis, privilegiis, libertatibus, iuribus, praerogativis et immunitatibus, quibus caeteri veri antiqui et indubitati praefati regni nostri Hungariae et Partium eidem annexarum nobiles hactenus quomodolibet de iure vel consuetudine usi sunt et gavisi, utunturque et gaudent, uti, frui et gaudere possint ac valeant; heredes et posteritates ipsorum utriusque sexus universis valeant atque possint. In cuius quidem nostrae erga ipsos exhibitae gratiae et clementiae ac liberalitatis testimonium veraeque et indubitatae nobilitatis signum . . . arma seu nobilitatis insignia: scutum videlicet militare erectum caelestini coloris fundum illius viridi campo occupante ex qua integer fulvus leo erecte stare anteriorum pedum sinistro ad rapiendum protenso, dextro autem evaginatam frameam Turcico infixam capiti sursum tenere cernitur; scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sic apertam regio diademate alium leonem mediotenus eminentem . . . ferente ornata alioquin inferiori per omnia similem. A summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis hinc flavis et caeruleis illinc autem candidis et rubris in scuti extremitates se se diffundentibus scutumque ipsum decenter exornantibus, quemadmodum

haec omnia in principio seu capite praesentium litterarum nostrarum pictoris edocta manu seu artificio propriis suis coloribus depicta et ob oculos intuentium posita esse conspiciuntur: Eidem Georgio Tóth ac per eum supranotatis personis ipsarumque heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose danda duximus et conferenda. Decernentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes ut ipsi a modo imposterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem arma seu nobilitatis insignia more aliorum verorum atque indubitatorum memorati regni nostri Hungariae et Partium eidem annexarum nobilium sub iisdem iuribus praerogativis, indultis, libertatibus et immunitatibus, quibus ipsi vel natura vel antiqua consuetudine usi sunt et gavisi utunturque et gaudent ubique in praeliis, certaminibus, pugnis hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis aliisque omnibus et singulis ac quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus, nec non sigillis, velis, cortinis, aulaeis, annulis, vexillis, clipeis, tentoriis, domibus et sepulchris generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub merae vetustae ac sincerae nobilitatis titulo, quo eos, ab omnibus cuiuscunque status, dignitatis, conditionis et praec eminentiae homines existant, insignitos et ornatos dici, nominari, haberi et reputari volumus et mandamus, ferre, gestare, illisque in aevum uti, frui et gaudere possint ac valeant; heredes et posteritates ipsorum utriusque sexus universi valeant atque possint. Immo nobilitamus, damus et conferimus praesentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, impendenti communitas: eidem Georgio Tóth ac per ipsum supranotatis personis ipsarumque heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis iam natis et imposterum nascituris gratiose dandas duximus et concedendas.

Datum per manus fidelis nostri nobis sincere dilecti reverendissimi in Christo patris domini Georgii Szelepcsényi Colocensis et Baciensis ecclesiarum canonice unitarum Archiepiscopi, Episcopatus Nitriensis administratoris locorumque ac comitatuum eorundem supremi ac perpetui comitis, consilarii nostri intimi Hungariae aulae nostrae cancellarii, in civitate nostra Vienna Austriae die vigesima quinta mensis Aprilis anno domini 1665, regnorum nostrorum Romani septimo, Hungariae et reliquorum nono, Bohemiae vero anno octavo. (A kancellária főpapi és főúri tanácsosainak névalírásai.)

A Tompa-nemzetség tagjaira s változó lakóhelyeire a már idézett, 1756 márcz. 10-én kelt tanúvallomási jegyzőkönyvek derítenek adatokat, melyek a Borsodmegye által 1750 körül Tompha István és Mihály mezőcsáthi lakos testvérek ellen indított s kedvezően eldőlt nemességi vizsgálat irataihoz tartoznak. Ezek szerint a nemzetség Tompha Jánostól eredt, kinek két fia volt: a nemeslevélben szereplő Mihály s az utána született János. A nemeslégszerző Tompha János, a ki bizonyára eddig is a közép Tisza

mentén lakott, Borsodmegyében Tisza-Kesziben telepedett meg s nemeslevelét Borsodmegye 1668 ápr. 11-én Ónodban hirdettette ki. Fiai közül Mihály Tisza-Tarjánba, János pedig Tisza-Roffra költözött. A két testvérrel a nemzetség borsodi és hevesi ágra szakadt, János fiai (János, Mihály, György) Tisza-Roffról Tisza-Szentimrére költöztek. Sőt János fia Farkas Békésmegyébe szakadt, hol földbirtokos, szolgabíró, több vármegye táblabírája, szóval előkelő és gazdag ember lett.

A költő ága, a borsodi ág a nemeslevélben említett Mihálytól származik, ki Tisza-Tarjánban telepedett meg. Két fia volt: Mihály és János. E János Mezőcsáthról nemes Barta Erzsébetet vette nőül, kitől három fia született: János, István és Mihály. De mielőtt gyermekeit felnevelhette volna, szerencsétlenül járt, még fiatal korában 1736 körül Tarján alatt a Tiszába fúlt. Özvegye kis fiaival együtt visszaköltözött szülőföldjére Mezőcsáthra, hol másodszor is férjhez ment. A három fiú közül János 1749-ben 22 éves korában Csáthon meghalt, István és Mihály, kik ellen Borsodvármegye 1750 körül nemességvizsgálatot indított, Csáthon egyszerre nősültek: István 1756 decz. 2-án nőül vette ns. Fazekas János tehetős csáthi lakos leányát Borbálát, Mihály pedig másnap decz. 3-án ns. Murányi Tóth István leányát Katalint. E Mihály állandóan Csáthon maradt, István nejével és két gyermekével 1761—65. között, bizonyára földszerzés következtében a szomszédos Igriczi községbe költözött. Második fia István 1761 ápr. 15-én még Mezőcsáthon született, a harmadik András, 1765 decz. 5-én már Igriczipben.

E Csáthról Igriczipbe szakadt Tompa István volt a költő szépapja. Kilencz gyermeke közül István, György és Mihály értek nagy kort s alapítottak családot. György volt a költő nagyapja. E Tompa György (szül. 1769 szept. 3-án) nagyon szerény vagyont örökölt: kis alacsony házat, mely azóta régen összeomlott, néhány hold földet s a gazdag, büszke, harmincz-negyvenholdas igriczii nemesek között csak a »gyalog«-ok lenézett osztályához tartozott, kik ló, kocsis hiányában gyalog voltak kénytelenek járni. Különben a nemzetség Igriczipben állandóan a szegények közé tartozott s sem a községi, sem az egyházi életben nem szerepelt. Tompa György 1789 febr. 23-án vette nőül Tóth István igriczii lakos leányát Katalint (szül. 1770 jún. 30.), mivel 51 évig élt s a kitől egy leánya és öt fia született: Zsuzsánna, ki harmadféléves korában meghalt, Mihály, a költő apja, István, György és János ikrek, András. Valamennyit Gellén Gábor igriczii ref. lelkész és neje tartották keresztvizrre. A fiúk közül György 14 éves korában elhalt, Mihály, mint vándorló csizmadialeány Rimaszombatba került, István és András az apa mellett földművelők maradtak, János, mivel születésén kívül egyéb adata nincs az igriczii anyakönyvbe vezetve, bizonyosan mint iparos vagy szolgálta ismeretlen helyre költözött.

A költő szüleihez vonatkozó adatok részben ismeretesek. Tompa Mihály, a költő atyja 1794 szept. 27-én született Igricziben, csizmadiamesterséget tanult s vándorlásai közben Rimaszombatba került, hol 1817 júl. 19-én nőül vette Bárdos Zsuzsannát Bárdos János rimaszombati csizmadiamester és neje Jakab Erzsébet leányát (szül. 1788 decz. 1.). Érdekes, hogy a Bárdos-család szintén beköltözött volt s azóta a városból régen elhúzódt. A fiatal házaspár nagy szegénységéről a Tompa Mihály (előbb Málé-, majd Szentkirályi-utca 26. számú ház) rendkívül kicsiny, egy ablakos, mestergerendás udvari szobája beszél, melyben a költő 1817 szept. 28-án, édes testvére József pedig 1822 márcz. 25-én született. Mindkettőjüket Kozmai Sándor és neje Foktövi Zsuzsanna tartották keresztvízre s Mihályt Arday Janka József ref. lelkész keresztelte. Különös, hogy az anya halálzási adata a rimaszombati különben pontosan és tisztán vezetett anyakönyvbe nincs bejegyezve; lehetséges, hogy a család még az anya halála előtt (1822—25 között) elköltözött a városból.

Az édesanya korai halála után a 4—5 éves Mihály Igriczibe nagyszüleihez került, hol a háznál három nagybátyja tartózkodott: István, János, András. Atyja Miskolcra költözött, hol másodszor nősült. 1825 jún. 7-én elvette Bóka Juliannát, néhai Bóka András és László Klára árva leányát (szül. 1803 decz. 8.) Meghalt 1859 júl. 1-én 65 éves korában. A szőlőben cseresznyét szedett, a fán szél érte s holtan lefordult. Felesége 1867 jan. 15-én halt meg tüdősorvadásban.

A költőnek két fiú- és két leánytestvére volt. Édes testvére József, csinos, zömök, pirospozsgás henteslegény volt s 26 éves korában halt meg 1848 decz. 24-én Miskolczon agyvelőgyulladásban. Mostoha testvérei Juliánna, Ferencz és Borbála voltak. Míg a két leány kis korában elhalt, Ferencz ügyes, értelmes, de vézna, meggömbült, púpos teremtés 22 évet élt s a miskolczi porcellángyárban az edényekre díszítményeket festett. Utóbb süllybe esett s mindkét lábára elnyomrodott. Szorgalma a betegágyban sem hagyta el, a környék edényeit, címztábláit ő festette ki. Meghalt 1858 júl. 28-án. Az egész család az avasi temető egy sírjában nyugszik.

A költő családi életének adatai szintén ismeretesek. Tompa Mihály utóbbi nejével Zsoldos Emiliával 1847 decz. 16-án Fügén Szakál Lajosné Lévy Etelka úrnő névestélyén ismerkedett meg. A kedves, gyöngéd és vidám teremtés lelkére mély benyomást tett. Ámde a költő ekkor aranyérben állandóan betegeskedett s borús kedélyével az életről is lemondott. Testi-lelki egyensúlyát a graefenbergi fürdőben nyerte vissza (1848 május—júl.). Ekkor ismét kereste az alkalmat, hogy a leánynyal, kiből lelke gyöngéd mását látta, közelebből megismerkedjék. 1848 őszén Szabó István runyai ref. lelkész egy értekezletre hívta, melyet a runyai és környékbeli úri családok a haza sorsának megbeszélése végett tartottak.

Tompa az összejövetelre elment s ez alkalommal Zsoldos Emiliát is felkereste. E látogatás sorsát megpecsételte. Félév mulva elnyervén a bejeinél jövedelmezőbb keleméri papságot, beköszöntője után egy héttel 1849 május 1-én Zsoldos Emiliát Runyában oltár elé vezette.

Zsoldos Emilia előkelő, ősrégi gömöri birtokos családból származott. A runyai Soldos, a hanvai Darvas, Sándor és a hanvai és gömörszkhárosi Hanvay családokkal együtt Sigismundus Hunttól származtatta magát s a Hanvay Zoltán által összeállított nagy nemzetségtábla a rimaszombati Gömörmegyei múzeumban látható. Atyja R. Soldos Benjámín (1799 szept. 1.—1860 szept. 24.), anyja lisznyai Damó Johanna Losonczi (1799—1862 márcz. 12). Három testvére volt: Amália (utóbb Borbély Lévay Miklósné), Eleonora (utóbb Losonczy Bertalanné), József (ikertestvére, születek 1831 ápr. 1.)

A költő házasságából két gyermek származott: Kálmán, szül. 1850 márcz. 10., azonban pár hét mulva 1850 máj. 18-án meghalt Kelemérben. Géza szül. 1853 jan. 13-án, meghalt vörhenyben 1857 okt. 23-án Hanván.

Tompa, mint ismeretes, szívtüntengésben szenvedett, melynek fokozott tünetei 1865 őszén jelentkeztek s a mely hosszú és kinos szenvedés után 1868 július 30-án kivégezte. Neje férjét túlélte. Külső foglalkozásból tudólobot kapott s 1880 nov. 29-én Putnokon meghalt.

A költő családi ága tehát kihalt. Az Igricziben jelenleg virágzó Tompa-családok részben az öreg Tompa György bátyjának Istvánnak, fiának Andrásnak, részben pedig a Csáthról és Gelejről beköltözött Tompák utódai. Az igriczii ref. egyház jegyzőkönyve szerint az 1793. évben egész bért fizető gazdák gyanánt találtak: geleji Tompa István, csáti Tompa István és Tompa György. E geleji Tompa István 1750 körül született s 1781—3 között költözött Igriczibe. Neje Kása Erzsébet, majd ennek 1795 márcz. 30-án 36 éves korában történt halála után Kádár Sára Palkonyáról. Gyermekai: András (1783—1791), Sára (1785), Erzsébet (1791—99), Judit (1794—96), József (1796), Zsuzsánna (1799—1805). Meghalt 1800 körül, halálozási adata az igriczii anyakönyvből hiányzik.

Egy 1813. évi nemesi összeírásban Igricziből a következő Tompák szerepelnek: Tompa István 32 éves, Tompa István 53 éves, ennek fia József 29 éves, Tompa György 44 éves, ennek fiai Mihály 18 éves, István 12 éves, János és György ikrek 6—6 évesek, András 1 éves. Az első Tompa István az egyházi anyakönyvben csáti jelzővel szerepel, tehát Mezőcsáthról költözött be nejével Szabó Juliannával együtt. Meghalt 1818 jan. 1-én 36 éves korában Igricziben. Gyermekai: Erzsébet (1801—2), Sámuel (1803), Erzsébet (1809—18).

A nemesi jegyzékben nem szerepel ugyan, de azért Igricziben

lakott az a Tompa István, ki 1803—21. között öccsével János geleji lakossal nemességigazoló (productionalis) pert folytatott. E Tompa István Tisza-Tarjánban született s kis korában került Igriczibe, a hol végleg le is telepedett.

Végül a nemzetség nemességi pereiről kell még röviden megemlékeznünk. A Tompa-nemzetségnek három nemességi pere volt. Kettőt körülbelül egy időben 1750 körül indított Békésmegye Tompa Farkas és Borsodmegye Tompa István s Mihály csáthi lakos testvérek ellen. Az egyik vizsgálat hamar befejezést nyert; Heves-külső Szolnok vármegye 1754 aug. 7-én Egerben tartott gyűléséből hivatalosan bizonyította Tompa Farkas Tisza-Roffon és Tisza-Szentimrén lakott elődeinek állandó nemességi gyakorlatát s Békésmegye 1754 nov. 20-án tartott gyűlésében Tompa Farkas nemességét elismerte. A Borsodmegye által István és Mihály testvérek ellen indított nemességi vizsgálat tanúvallomási jegyzőkönyvei 1756 márcz. 10-én keltek s a czímerlevél adatain kívül a testvérek leszármazását tartalmazzák. A vizsgálat 1769-ben nyert kedvező befejezést, midőn a két testvér nemességét a megye, hivatkozván az I. Lipót által 1665 ápr. 25-én adományozott nemeslevélre, jegyzőkönyvileg elismerte. (Stephanus & Michaël fratres carnales et ambo Tompha in oppido Csáth in gremio comitatus huius commorantes fine legitimandae nobilitatis suae prodixerunt authenticas super publicatione armalium per augustissimum pie memorie condam Imperatorem & Regem Hungariae Leopoldum Viennae, Austriae sub subscriptione . . . Georgii Szelepcsényi archiepiscopi Colocensis aulae cancellarii nec non Stephani Orbán secretarii regii anno 1665 vicesima quinta Aprilis pro parte Georgii Tóth ac per eum filii Stephani, Stephani item Andreae & Nicolai fratrum eiusdem nec non Joannis & Stephani Tomphae filiique Joannis Michaelis . . . sub sede iudiciaria huius comitatus in confiniario oppido Ónod 11-a mensis Aprilis 1668-vo celebrata emanatas testimoniales . . . Vármegyei jegyzőkönyv 1767—9. XXXIV. kötet 642. lap.)

Harmadszor 1803 szept. 26-án Tompa István igriczii és Tompa János geleji lakos testvérek indítottak nemességigazoló (productionalis) pert. Azt bizonyították, hogy ők a Tiszába fült János testvérenek Mihálynak másodízben való leszármazottjai. E Tompa János fiainak, a Csáthra költözött Istvánnak és Mihálynak nemességét Borsodmegye 1769-ben elismervén, kérték, hogy az ő nemességüket is ismerje el. Bizonyították, hogy nagyatyjuk Mihály s atyjuk István állandóan Tisza-Tarjánban lakott s atyjuk korai halála után anyjukkal Gelejre kerültek, János ott is maradt, Istvánt pedig egyik rokona Igriczibe vitte. A per 1822-ben ért véget, a megyei törvényszék 1821 aug. 21-én kelt felterjesztése szerint kielégítően bebizonyították Mihály és János testvérségét s nemességüknek elismerését ajánlotta.

DR. NAGY SÁNDOR.

A Tompa-család nemzetségtáblája.

Nemesszerezők: Tompa János, István (s János fia Mihály) Tisza-Kesziben.

Mihály (a nemeslevélben szerepel) Tisza-Kesziből Tisza-Tarjánba költözött.		János Tisza-Kesziből Tisza-Roffra költözött.	
Mihály Tisza-Tarjánban élt.	János neje ns Barta Erzsébet Mezőcsáthról 1736 körül Tarján alatt a Tiszába fült.	János Tisza-Kesziben, Utóbb mindhárman Tisza-Szentimrére költöztek.	Mihály Tisza-Roffon született.
István Tisza-Tarjánban élt.	János sz. 1727. Tisza-Tarjánban † 1749. Mező-Csáthon.	István sz. 1733. Tisza-Tarjánban, 1756. dec. 2-án nőül vette Fazekas János csáthi lakos leányát Borbálát Mező-Csáthon. 1761-65 között Igricibe költözött. † 1791. márc. 8. 58 éves korában Igriciben; felesége 1789. jan. 22-én 46 éves korában.	Mihály sz. 1756. dec. 3. Murányi Tóth István csáthi lakos leányát Katalint Mező-Csáthon. Állandóan Csáthon maradt. Gyermekei: 1759. szept. 12. sz. Zsuzsanna, 1763. júl. hóban sz. Erzsébet stb.
István Igricii lakos 1803-22. productionalis pört folytattak.	János sz. 1761. ápr. 15. Mező-Csáthon, 1774-81 között nőül vette Egri Kis Annát más községből Igriciben. † 1831. jun. 8. 73 éves korában Igriciben. Neje 1835-ben, 75 éves korában Igriciben. Elő fia maradt József (sz. 1784. máj. 24.) 1806-ban elvette ns Molnár Juditot Igriciben.	András sz. 1765. dec. 5. Igriciben, elhalt kiskorában	György sz. 1769. szept. 3. Igriciben, nőül vette 1789. febr. 23-án Tóth István, igricii lakos leányát Katalint (sz. 1770. jún. 30.). † 1840. jan. 17-én 70 éves korában, felesége 1844. okt. 29. 74 éves korában, mindketten öregkori végelgyengülésben.
János sz. 1758. dec. 15. Mező-Csáthon, † 1776. máj. 23. 18 éves korában Igriciben.	István sz. 1761. ápr. 15. Mező-Csáthon, 1774-81 között nőül vette Egri Kis Annát más községből Igriciben. † 1831. jun. 8. 73 éves korában Igriciben. Neje 1835-ben, 75 éves korában Igriciben. Elő fia maradt József (sz. 1784. máj. 24.) 1806-ban elvette ns Molnár Juditot Igriciben.	András sz. 1765. dec. 5. Igriciben, elhalt kiskorában	György sz. 1769. szept. 3. Igriciben, nőül vette 1789. febr. 23-án Tóth István, igricii lakos leányát Katalint (sz. 1770. jún. 30.). † 1840. jan. 17-én 70 éves korában, felesége 1844. okt. 29. 74 éves korában, mindketten öregkori végelgyengülésben.
Mihály sz. 1771. jún. 23. Igriciből nőül vette Virág Máriát s azután Csáthra költözött.	Mihály sz. 1771. jún. 23. Igriciből nőül vette Virág Máriát s azután Csáthra költözött.	Mihály sz. 1773. dec. 3. † 1777. jún. 11.	János sz. 1777. ápr. 20. † 1777. ápr. 24.
Zsuzsanna sz. 1792. márc. 13. † 1794. dec. 14.	Mihály sz. 1794. szept. 27. Igriciben. Csizmadia lett. Nőül vette 1817. júl. 19-én Rimaszombatban Bárdos Zsuzsannát, Bárdos János és Jakab Erzsébet leányát (sz. 1788. dec. 1.). Ennek 1822 körül történt halálakor Miskolcon 1825. jún. 7-én Bóka Juliannát Bóka András és László Klára árva leányát (sz. 1803. dec. 8.), Miskolcon élt; † 1859. júl. 1. születésben, felesége 1867. jan. 28-án tüdőrosból asztalban.	István sz. 1801. okt. 20. Megnősült 1837. febr. 1. Meghalt utód nélkül 1849. okt. 26.	György és János ikrek, sz. 1807. febr. 21. György meghalt 1821. ápr. 13. nehéz nyavalyában. Jánosnak többi adata hiányzik, valószínűleg Igriciből más helyre került.
Első nejétől: sz. 1817. szept. 28. Rimaszombatban. Nőül vette mint keleméri pap 1849. máj. 1. runyai Soldos Emiliát, R. Soldos Benjámin és Lisznyai Damó Johanna leányát Runyáról (sz. 1831. ápr. 1.). Meghalt mint hanvai pap Hanván 1868. júl. 30 án szívtünetekben. Neje 1880. nov. 29-én tüdőlobban Putnokon.	Mihály sz. 1817. szept. 28. Rimaszombatban. Nőül vette mint keleméri pap 1849. máj. 1. runyai Soldos Emiliát, R. Soldos Benjámin és Lisznyai Damó Johanna leányát Runyáról (sz. 1831. ápr. 1.). Meghalt mint hanvai pap Hanván 1868. júl. 30 án szívtünetekben. Neje 1880. nov. 29-én tüdőlobban Putnokon.	József sz. 1822. márc. 25. Rimaszombatban. Meghalt mint henteslegény 1848. dec. 24-én Miskolcon agyvelőgyulladásában.	Második nejétől: Juliana sz. 1828. nov. 22. Miskolcon. Elhalt kis korában.
Kálmán sz. 1850. márc. 10. † 1850. máj. 18. Kelemérben.	Géza sz. 1853. jan. 13. † 1857. okt. 23. Hanván (vörhenyben).	Ferenc sz. 1836. máj. 29. Miskolcon; meghalt mint edényfestő 1858. júl. 28-án sülyben.	Borbála sz. 1841-ben. † 1854. jún. 21. hagymázban.
Zsuzsanna sz. 1792. márc. 13. † 1794. dec. 14.	Mihály sz. 1794. szept. 27. Igriciben. Csizmadia lett. Nőül vette 1817. júl. 19-én Rimaszombatban Bárdos Zsuzsannát, Bárdos János és Jakab Erzsébet leányát (sz. 1788. dec. 1.). Ennek 1822 körül történt halálakor Miskolcon 1825. jún. 7-én Bóka Juliannát Bóka András és László Klára árva leányát (sz. 1803. dec. 8.), Miskolcon élt; † 1859. júl. 1. születésben, felesége 1867. jan. 28-án tüdőrosból asztalban.	István sz. 1801. okt. 20. Megnősült 1837. febr. 1. Meghalt utód nélkül 1849. okt. 26.	György és János ikrek, sz. 1807. febr. 21. György meghalt 1821. ápr. 13. nehéz nyavalyában. Jánosnak többi adata hiányzik, valószínűleg Igriciből más helyre került.
János sz. 1758. dec. 15. Mező-Csáthon, † 1776. máj. 23. 18 éves korában Igriciben.	István sz. 1761. ápr. 15. Mező-Csáthon, 1774-81 között nőül vette Egri Kis Annát más községből Igriciben. † 1831. jun. 8. 73 éves korában Igriciben. Neje 1835-ben, 75 éves korában Igriciben. Elő fia maradt József (sz. 1784. máj. 24.) 1806-ban elvette ns Molnár Juditot Igriciben.	András sz. 1765. dec. 5. Igriciben, elhalt kiskorában	György sz. 1769. szept. 3. Igriciben, nőül vette 1789. febr. 23-án Tóth István, igricii lakos leányát Katalint (sz. 1770. jún. 30.). † 1840. jan. 17-én 70 éves korában, felesége 1844. okt. 29. 74 éves korában, mindketten öregkori végelgyengülésben.
Mihály Tisza-Tarjánban élt.	János neje ns Barta Erzsébet Mezőcsáthról 1736 körül Tarján alatt a Tiszába fült.	János Tisza-Kesziben, Utóbb mindhárman Tisza-Szentimrére költöztek.	Mihály Tisza-Roffon született.
István Tisza-Tarjánban élt.	János sz. 1727. Tisza-Tarjánban † 1749. Mező-Csáthon.	István sz. 1733. Tisza-Tarjánban, 1756. dec. 2-án nőül vette Fazekas János csáthi lakos leányát Borbálát Mező-Csáthon. 1761-65 között Igricibe költözött. † 1791. márc. 8. 58 éves korában Igriciben; felesége 1789. jan. 22-én 46 éves korában.	Mihály sz. 1756. dec. 3. Murányi Tóth István csáthi lakos leányát Katalint Mező-Csáthon. Állandóan Csáthon maradt. Gyermekei: 1759. szept. 12. sz. Zsuzsanna, 1763. júl. hóban sz. Erzsébet stb.
István Igricii lakos 1803-22. productionalis pört folytattak.	János sz. 1761. ápr. 15. Mező-Csáthon, 1774-81 között nőül vette Egri Kis Annát más községből Igriciben. † 1831. jun. 8. 73 éves korában Igriciben. Neje 1835-ben, 75 éves korában Igriciben. Elő fia maradt József (sz. 1784. máj. 24.) 1806-ban elvette ns Molnár Juditot Igriciben.	András sz. 1765. dec. 5. Igriciben, elhalt kiskorában	György sz. 1769. szept. 3. Igriciben, nőül vette 1789. febr. 23-án Tóth István, igricii lakos leányát Katalint (sz. 1770. jún. 30.). † 1840. jan. 17-én 70 éves korában, felesége 1844. okt. 29. 74 éves korában, mindketten öregkori végelgyengülésben.
János sz. 1758. dec. 15. Mező-Csáthon, † 1776. máj. 23. 18 éves korában Igriciben.	István sz. 1761. ápr. 15. Mező-Csáthon, 1774-81 között nőül vette Egri Kis Annát más községből Igriciben. † 1831. jun. 8. 73 éves korában Igriciben. Neje 1835-ben, 75 éves korában Igriciben. Elő fia maradt József (sz. 1784. máj. 24.) 1806-ban elvette ns Molnár Juditot Igriciben.	András sz. 1765. dec. 5. Igriciben, elhalt kiskorában	György sz. 1769. szept. 3. Igriciben, nőül vette 1789. febr. 23-án Tóth István, igricii lakos leányát Katalint (sz. 1770. jún. 30.). † 1840. jan. 17-én 70 éves korában, felesége 1844. okt. 29. 74 éves korában, mindketten öregkori végelgyengülésben.
Mihály sz. 1771. jún. 23. Igriciből nőül vette Virág Máriát s azután Csáthra költözött.	Mihály sz. 1771. jún. 23. Igriciből nőül vette Virág Máriát s azután Csáthra költözött.	Mihály sz. 1773. dec. 3. † 1777. jún. 11.	János sz. 1777. ápr. 20. † 1777. ápr. 24.
Zsuzsanna sz. 1792. márc. 13. † 1794. dec. 14.	Mihály sz. 1794. szept. 27. Igriciben. Csizmadia lett. Nőül vette 1817. júl. 19-én Rimaszombatban Bárdos Zsuzsannát, Bárdos János és Jakab Erzsébet leányát (sz. 1788. dec. 1.). Ennek 1822 körül történt halálakor Miskolcon 1825. jún. 7-én Bóka Juliannát Bóka András és László Klára árva leányát (sz. 1803. dec. 8.), Miskolcon élt; † 1859. júl. 1. születésben, felesége 1867. jan. 28-án tüdőrosból asztalban.	István sz. 1801. okt. 20. Megnősült 1837. febr. 1. Meghalt utód nélkül 1849. okt. 26.	György és János ikrek, sz. 1807. febr. 21. György meghalt 1821. ápr. 13. nehéz nyavalyában. Jánosnak többi adata hiányzik, valószínűleg Igriciből más helyre került.
Első nejétől: sz. 1817. szept. 28. Rimaszombatban. Nőül vette mint keleméri pap 1849. máj. 1. runyai Soldos Emiliát, R. Soldos Benjámin és Lisznyai Damó Johanna leányát Runyáról (sz. 1831. ápr. 1.). Meghalt mint hanvai pap Hanván 1868. júl. 30 án szívtünetekben. Neje 1880. nov. 29-én tüdőlobban Putnokon.	Mihály sz. 1817. szept. 28. Rimaszombatban. Nőül vette mint keleméri pap 1849. máj. 1. runyai Soldos Emiliát, R. Soldos Benjámin és Lisznyai Damó Johanna leányát Runyáról (sz. 1831. ápr. 1.). Meghalt mint hanvai pap Hanván 1868. júl. 30 án szívtünetekben. Neje 1880. nov. 29-én tüdőlobban Putnokon.	József sz. 1822. márc. 25. Rimaszombatban. Meghalt mint henteslegény 1848. dec. 24-én Miskolcon agyvelőgyulladásában.	Második nejétől: Juliana sz. 1828. nov. 22. Miskolcon. Elhalt kis korában.
Kálmán sz. 1850. márc. 10. † 1850. máj. 18. Kelemérben.	Géza sz. 1853. jan. 13. † 1857. okt. 23. Hanván (vörhenyben).	Ferenc sz. 1836. máj. 29. Miskolcon; meghalt mint edényfestő 1858. júl. 28-án sülyben.	Borbála sz. 1841-ben. † 1854. jún. 21. hagymázban.

KISFALUDY SÁNDOR »ULISZSZES ÉS PENELOPE« CZÍMŰ TRAGÉDIÁJA.

Takáts Sándor a Vasárnapi Ujság 1902. évfolyamának 52. számában *Kisfaludy Sándor ismeretlen levele* címen Kisfaludyról néhány eddig ismeretlen adatot tett közzé. A közölt levél egy részéből¹ megtudjuk, hogy Kisfaludy Sándor Uliszszes és Penelope című »vitéz tragédia«-ját 1790-ben elkészítette, mert különben nem ajánlhatta volna fel kiadásra már 1791. elején gr. Károlyi Antal testőrkapitánynak. Magát a vitéz tragédiát eddig csak a fennmaradt töredékekből ismerjük. E töredékekből azonban a cselekvény bonyodalma nem vehető ki, épen ezért s mivel a fennmaradt töredékek eseményei az Odysseus-mondától nagyon eltérnek, a drámai töredék többféle magyarázatra szolgáltatott okot.

Dengi János *Kisfaludy Sándor első színműve* című cikkében² az Uliszszes és Penelope tragédiát eredetinek véli s így fontos művének tartja, melylyel Kisfaludy első szerelmének csalódását akarta megörökíteni. Kisfaludy Sándor ugyanis ekkor Pozsonyban tartózkodva, mint jogakadémiai hallgató szerelmes volt Weinstein Teréz polgárleányba, de csalódott benne. E szerelmi csalódása eszébe juttatja a szerelem hű alakja Penelopét, a ki »az igaz hív, meghajthatlan szerelem« képviselője, a kinek történetét épen akkortájt (1789) ismertette Dugonicsnak népszerű éposza. Dengi abban a véleményben volt, hogy Kisfaludy ebből az epikus anyagból készítette Homérostól és Dugonicstól eltérően tragédiáját a korabeli német szentimentális és kalandos lovag románok hatása alatt.

¹ Kisfaludy Sándor levelét Károlyi Antal testőrkapitányhoz intézte 1791 február 15-én Pozsonyból a testőrséghez való felvétele ügyében. A levélnek ide vonatkozó része így hangzik: »Második alázatos kérésem, Kegyelmes Uram! A teremtőtől adatott talentomomat én is hazámnak noha nevendék, de mégis utolsó csepp véretem érte, kivált Excellenciádért, a magyar nemzetnek fő oszlopáért kevély örömmel felszentelni óhajtó tagja, anyanyelvemnek gyarapítására akarom fordítani. Azért tudván azt, a magyar műzsaéknak, következendőképen Melpomenének is, ki általam szólani kíván, mely nagy kedvelője légyen Excellenciád, könyörgök alázatosan: méltóztassék nékem kegyesen megengedni, hogy *Ulysses és Penelopé vitéz tragédiámat Excellenciádnak tett ajánlás alatt színre bocsálhassam*. Hogy fiatal elmémnek zsengeje Excellenciádnak dicső nevét, azt a magyar hazában kegyességéből oly igen híres és ugyanezért ezernyi ezer áldásokkal megrakott kedves nevét viselhesse homlokán.

² Megjelent a Pallas Nagy Képes Naptár 1890. esztendei évfolyamában a 93. lapon s e cikk a Kisfaludy-Társaságban tartott felolvasásának egy részlete volt.

Penelope szerinte passiv jellem, Odysseus pedig nemcsak nejeért, hanem fiáért is küzd, de azért ő sem activ s azt hiszi róluk, hogy mind a ketten meghalnak.

Ha figyelmesen elolvassuk az Ulysses és Penelope tragédia töredékeit át kell látnunk, hogy Dengi, ki akkor meg akarta írni Kisfaludy életrajzát, a töredékeket értékükön felül becsülte s ezekből Kisfaludy életére s korára oly következtetéseket von le, mire Kisfaludy épenséggel nem gondolt.

Angyal Dávid *Kisfaludy Sándor élete* című s a Kisfaludy Sándor Minden Munkái VIII. kötetének végén levő életrajzban sokkal óvatosabban nyilatkozik a tragédia töredékeiről. De rövid jellemzéséből a Dengi magyarázatánál sokkal helyesebb, igazabb képet nyerhetünk, mert a helyes nyomon jár. Kiemeli, hogy a töredék meséje a hagyománytól nagyon eltér, sőt a tragédia végéről azt hiszi, hogy Penelope öngyilkossá lesz. A művet magát fordításnak tartja, kezdetlegesebbnek a Seneca című tragédiájánál s az a véleménye, hogy latin eredeti után dolgozott.

Midőn az *Uliszses és Penelope* tragédia töredékeit elolvastam, magam is azon a nézeten voltam, hogy Kisfaludynak a tragédiája fordítás. Kutattam is ily irányban s kutatásom nem volt eredménytelen, mert megtaláltam az *Uliszses és Penelope* vitéz tragédia eredetijét Friz András *Penelope* című latin tragédiájában.

Friz Andrásról épen csak Wurzbach Constantin Biographisches Lexiconja ad felvilágosítást. Szerinte Fritz vagy Friz Bárcinoneban (Spanyolországban) született 1711-ben s mint jezsuita Grácban, Szokolczán, Győrött, majd Bécsben működött. Bécsben a Theresianumban a történelem és a görög nyelv tanára volt. Tanított a bécsi egyetemen is. Majd megbetegedvén, Görzbe került s itt halt meg 1790-ben.

Több művet írt legnagyobbbrészt latin nyelven s majd mind nyomtatásban is megjelent. Nevezetesebb művei: *Zrinyus ad Szigethum*, Comedia, 1738; *Codrus*, tragoedia; *Cyrus*, tragoedia; *Salamon Hungariae Rex*, dramation, 1757; *Julius Martyr*, tragoedia; *Penelope*, tragoedia 1761.

Ez utóbbi művének¹ teljes címe a következő:

Penelope tragoedia. Auctore Andrea Friz e soc. Jesu provinciae Austriae. Viennae Austriae, Typis Leopoldi Joannis Kaliwoda, Aulae Imperialis Typographi 1761.

Friz tragédiájának szereplői a következők:

Ulysses, Rex
Penelope, Regina } Ithacae.

Telemachus, horum filius.

Iphicrates, frater Penelopes.

Tyndarus, Telemachi comes.

Sacerdos.

Pastor.

Virgines, e comitatu Reginae.

Milites Antinoi, Leucadiae Principis.

Chorus Furiarum.

¹ Megvan az Egyetemi Könyvtárban Hf. 1174. sz. jelzéssel.

Res agitur ad litus maris inter ipsa sepulcra Regum Ithacae. Ad Laevam exhibendum est quoddam ceteris illustrius, et novi operis monumentum cum titulo Ulyssi Penelope.

A színtér tehát a tenger partján, az ithakai királyok sírboltjainál van s ezek között van egy új is, az, melyet Penelope készíttetett (felírással) Ulysses emlékére.

Friz műve 5 felvonásból és egy prologusból áll.

A *prologusban* a pap elmondja, hogy a trójai hősök már mind itthon vannak, csak Ulysses nem jött még meg, mert haragszik reá Venus. Penelope egyetlen vigasza Telemachus volt, de ez már három éve távol van; elment atyját felkeresni.

Penelope szerencsétlenségét növelik a kérők. Penelope eddig ellenállott a zaklatásoknak, de most már maga a nép is kívánja, hogy Penelope férjet válasszon. Ma van az utolsó határidő s a pap már áldozatra készül.

I. felvonás: Penelope fivérének Iphikratesnek, elpanaszolja, hogy Antinous, Leucadia királya, feleségül kéri s már megszállotta katonáival Ithakát. A nép előkelői is sürgetik Penelopét, menjen férjhez, de ő nem akarja megszegni férje iránt való hűségét, de fiát sem akarja megfosztani a tróntól, azért inkább halni akar.

Iphikrates megkísérti lebeszélni szándékáról.

Tyndarus, Telemachus kísérője, jelenti, hogy Antinous katonái megölték Telemachust, a mikor hajójából kilépett.

Iphikrates bosszút fogad Antinous ellen.

A pap jelenti, hogy a templom belsejéből ez isteni szózatot hallotta: »A sírban van az üdv.«

E jóslat megerősíti Penelopét szándékában s arra kéri Iphikratest, hogy abba a sírba temesse el, a melyet Ulyssesnek emeltetett.

II. felvonás: Ulysses éppen az ithakai királyok síremlékeinél vetődik partra. Itt meglepetve olvassa egy síremléken a saját nevét. Penelope tehát halottnak hiszi, vagy talán szeretné, ha az volna!

Ulysses Tyndarustól megtudja, hogy fiát megölték s hogy ma lesz Penelope menyegzője Antinoussal.

Erre kardot rántva elrohan, hogy megölje a királynőt, de meglátva őt, lehanyatlik karja.

Majd Penelope jó és örömmel értesíti Iphikratest, hogy beleegyezik a nászba.

Tyndarus bemutatja az idegent a királynénak, a ki elküldi őket, mert beszéde van Iphikrattal.

Penelope ezután beavatja tervébe fivérét: az oltár előtt, a nép és Antinous előtt lesz majd öngyilkossá.

Visszatér az idegen Ulysses és elmondja, hogy Ulysses küldi őt Krétából, a hol Charikleia karjai közt már régen elfelejtette Penelopét. A királynő erre ájultan összeesik, kísérői elviszik.

Ulysses nem tudja, hogy ez a hitvesi szeretetnek vagy pedig a sértett hiúságnak a jele.

A színre felhők vonulnak s megjelennek a Venus-küldötte furiák, hogy Ulyssest gyötörjék.

III. felvonás: Ulysses felébredvén, kétségbeesésében kardjába akar dölni, de a váratlanul megjelenő Telemachus meggátolja.

Telemachus ezután felszólítja az idegent, segítsen neki előbb Antinouson bosszút állani, azután együtt halhatnak meg. Ulysses felismeri fiát s ez kérdésre elmondja, hogy a gyilkosok helyette egy szolgáját ölték meg, mert óvatosságból ezt küldötte ki előbb a partra.

Erre Tyndarus az apát megismerteti fiával. Ulysses a sírba zárja fiát, mert cselből tart.

Ulysses hűtlenségének híre Penelopét nagyon leverte s Tyndarus kénytelen volt bevallani előtte, hogy Ulysses hazaérkezett. Kéri Ulyssest, menjen Penelopehoz, a ki egy pásztor közeli kunyhójában pihen.

A pásztor jó s jelenti Tyndarusnak, hogy Penelope is ide tart.

Ulysses meghagyja Tyndarusnak, ne árulja el a királynőnek, hogy ki ő, csak annyit mondjon neki, hogy az idegen visszavonta előbbi szavait s hogy Ulysses csakugyan megérkezett.

Ulysses ezután leül a sír mellé és egy táblácskára levelet ír.

IV. felvonás: Ulysses nincs tisztában Penelopével, azért próbára akarja tenni.

Elmondja az odaérkező Penelopénak, hogy Ulyssest csakugyan magával hozta, de holtan. Átad neki egy urnát Ulysses hamvaival s a levelet. Penelope erre siratja elhalt urát.

Ezután a pásztor jelenti, hogy Antinous katonái keresik Ulyssest.

Penelope a centuriónak megmutatja az urnát férje hamvaival s egyúttal kiönti gyűlöletét Antinous ellen. Ulysses nem ismerteti meg magát a katonák előtt.

Penelope öngyilkos akar lenni, de Ulysses visszatartja azzal, hogy kötelessége előbb eltemetni férje hamvait.

A katonák elhurcolják az idegent, aki Penopenak előbb egy gyűrűt ad át, a melyben méreg van s kijelenti, vegye ezt be, ha már halni akar.

Tyndarus megtudván, hogy az idegent elhurcolták, elrohan, a nélkül, hogy a királynőnek megmondaná, ki az idegen.

V. felvonás: Ulysses hamvainak temetésére készülnek.

Penelope az áldozati csészébe beleönti az Ulyssestől kapott mérget és megiszsza, azután a felnyitott sír felé tart.

A sírból előjön Telemachus, a kit a királynő előbb alvilági árnyak hisz, de Telemachus meggyőzi végül, hogy valóban él s hogy látta itthon atyját, Ulyssest is.

Erre Tyndarus jó s felfedi a királynő előtt, hogy az idegen nem más mint Ulysses. S midőn erre Penelope fél Ulyssesért, elbeszéli, hogy az idegen Antinous előtt előbb megerősítette Ulysses halálhírét s erre elbocsátották. De ezután Ulysses felfedezte magát népe előtt. A nép megismeré és elűzé Antinous katonáit.

Majd megörvendezteti Penelopét, hogy a gyűrűben nem volt méreg, hanem ártalmatlan szer, a melyet Ulysses cselből adott a királynőnek, hogy halálát megakadályozza.

Majd két katona elmondja a csata lefolyását s elmondja, hogy Antinous is elesett Ulysses kezétől.

Végül megjelenik Ulysses, de Penelope nem hisz neki addig, míg el nem mondja a húsz év előtti búcsúzáskor mondott szavait: »Te voltál első s te léssz utolsó szerelme Penelopénak«. Penelope erre hisz, bocsánatot kér hitetlenségéért és könnyezve borúl férje karjaiba.

Im, ez a tartalma¹ Friz tragédiájának, a mely valószínűleg iskolai dráma s a Therezianum növendékei számára készült. Látjuk, hogy meglehetősen eltér a hagyományos Ulysses-mondától. Mint az alábbi párhuzam bizonyítja, Kisfaludy ezt fordította a meglevő töredékek tanúsága szerint nagyon csekély eltéréssel. Ezért tért el tehát Kisfaludy is a hagyománytól a monda egyes részleteiben, de különösen a befejezésben, s így Denginek Kisfaludynak különösen akkori költői alakításáról kifejtett véleménye halomra dől.

Még csak a tragédia végződéséről kell megemlékeznem. Kisfaludy töredéke szomorú végre engedett következtetni s úgy látszik, e körülmény vezette félre felfogására nézve Dengit is. Angyal is azt hiszi, hogy a befejezés tragikus s ime, látjuk, Uliszszes legyőzi népe segítségével Antinoust s boldogan öleli keblére Telemachust és Penelopét, a ki nem hal meg, mert nem mérget, hanem valami ártalmatlan szert vett be.

A kedvező megoldás ellenére Friz mégis tragédiának nevezte művét. Friz e tekintetben a régi görög tragikusok felfogását fogadta el, a mely szerint az, hogy valaki küzd célja eléréseért, szóval maga a küzdelem is tragikus. Így van a régieknél olyan tragédia, a melyben a hős nem ütközik össze a világrenddel s nem bűnhődik. Ilyen például Aeschylus »A könyörgő nők«-je, a mely mégis tragédia.

Kisfaludy fordításából a harmadik felvonás vége (a harmadik jelenet, Friznél a hatodik), a negyedik felvonásnak első, második jelenete teljesen, a harmadik és hatodik jelenete csonkán, a hetedik teljesen, a nyolczadik végül (a jelenetezés Kisfaludynál és Friznél egyező) csonkán maradt reánk.

A következő párhuzam igazolja, hogy Kisfaludy változásai egyes helyek összevonására szorítkoznak. Azt, hogy megtartotta-e a chorust vagy nem, nem vehető ki töredékéből.

Friz.

III. felv. 6. jel. Tyndarus, Ulysses.

Uly.: Mitte illum.

Tyn.: At res vulgabitur.

Uly.: Vulgetur jam, per me licet.

Tyn.: Hem! et me reprehenderas antea.

Kisfaludy.

Harmadik jelenés, Ulysses és Tyndarus.

Uli.: Tsak hadd menjen.

Tyn.: De ez a dolog igen elhíresedik.

Uli.: Hadd' híresedjen, megengedem.

Tyn.: És előbb engem vádoltál —

¹ Dr. Reibner Márton kollegámnak szivességét e helyütt is köszönöm.

- Uly.*: Reprehendi, dum re etiamnum integra meus hic tegi com-
mode adventus potuit: nunc,
quando vel ipsum celandi
studium Ulysses proderet,
fama, cohibere quam nequeo,
in meum vertenda commodum.
- Tyn.*: Mox ad omnes pervolabit
fama.
- Uly.*: Et simul populi prodet in
Ulysses animum.
- Tyn.*: At si quae de te suspicio
inimicos subeat?
- Uly.*: Id ipsum ago, *suspicionem
ut eximam*. Jam, quantum
potes, urnam fac aliquam
his e tumulis — —
- Tyn.*: Quid meditaris?
- Uly.*: Urnam volo.
- Tyn.*: Collapso hic in monumento
veteri plures in promptu
vides.
- Uly.*: Age, huc aliquam.
- Tyn.*: Haec Agathoclis est.
- Uly.*: Aliam praebe, nullo insignem
nomine.
- Tyn.*: Haec titulo caret.
- Uly.*: Recte, jam ad Reginam pro-
pera.
- Tyn.*: Te venturum nunciem?
- Uly.*: Cave, qui sim, retegas. Non-
dum hospitis personam pono.
- Tyn.*: Nondum?
- Uly.*: Confirma, quae dixisti omnia.
- Tyn.*: At non jam meis acquiescet
dictis, ni argumentum et
testem adferam.
- Uly.*: Me testem dicito.
- Tyn.*: Te?
- Uly.*: Me ipsum. Me dicta retractasse
- Uli.*: Vádoltalak, mivel akkor
még . . . jó folyása lett volna
dolgomnak, és megérkezésem
elhallgattathatott volna; de
most midőn elárultatott, a' ki-
terjedendő hírt, mellynek el-
fojtásán már hejjában ipar-
kodnánk, haszonra kell for-
dítanunk.
- Tyn.*: A' hír kis idő mulván bé-
tölti a' várost.
- Uli.*: És egyszersmind a' népnek
Ulysszeshez való indulatját
is kijelenti.
- Tyn.*: De, hát ha ellenséged éppen
te reád gyanakodnak?
- Uli.*: Éppen ez forog elmémben . . .
(gondolkodik). Hozz Tynda-
rusom egy hamvas Kannát
a' Koporsókból!
- Tyn.*: Mi a szándékod?
- Uli.*: Egy hamvas Kanna kell.
- Tyn.*: Vallyon hát nem látod a'
sok hamvas kannákat az
öszveomlott Koporsókbann?
- Uli.*: Mutass egyet közülök.
- Tyn.*: (Előlhoz egyet, mellyen met-
szett írás látszik). Ez Aga-
thokles' kannája.
- Uli.*: Írás nélkül mutass egy
másikat.
- Tyn.*: Erre nints Írás metszve.
- Uli.*: Jól vagyon. Mostan siess a'
Királynéhoz. De, ki legyenek?
eltitkold előtte, még tovább
is csak Jövevénynek kívánok
ismértetni. Mindazokat, a
mellyeket felőlem mondottál,
újra megerősíts'd.
- Tyn.*: De Penelope üres szavakkal
jól nem lakik, ha csak bizony-
ságot, avagy más erős indító
okokat elől nem állítok.
- Uli.*: Állíts engem elől Bizonyosságul.
- Tyn.* (megütközvén): Téged? —
- Uli.*: Engem — mond' hogy vissza

omnia, me Ulysses scire,
mecum advenisse Ithacam.

Tyn.: Propero.

Uly.: Heus! eam in via tantisper
retine.

Tyn.: Faxo.

Uly.: At ne me illi aperias, vide!
nondum me credere Penelope
tutum satis.

Tyn.: O defendam Penelopen! cujus
nec lacrimae, nec morientis
verba fidem sat certam facere
marito possunt. (Discedit.)

Uly.: Plus fidei reperiunt illa, quam
tu autumas. At, Telemachus
dum salvum videam, certiora
postulo. Donec dubium vel
leve super, quam arduum
est hoc caput prodere, a quo
unius, & vix reperti filii,
dependet salus!

[Intervallum sequens peculiarem cho-
rum non habet, sed pro more con-
centu musico expletur. Interea Uly-
ses prope monumentum suum con-
sidet, stilum cum tabellis profert,
quas jam abjicit, jam resumit;
demum absolutam epistolam obsig-
nat; & actum sequentem incipit.]

Actus Quartus.

Scena I.

Uly.: Ignosce, cara Penelope! si
tibi, ut jam credo, innocuae
novos nunc luctus creo! —
— Quam aegre adducor! —
— At vix heri Telemachus
evasit gladios. — — *An
Penelope illas in nos arma-
vit manus, o fili? — —
tam impiam non credo aut
uxorem, aut matrem.* — —

vettem minden szavaimat —
hogy Uliszesnek tartózkodá-
sát tudom — hogy ő vélem
edgyütt érkezett Ithákába.

Tyn.: Én sietek. (El akar menni.)

Uly.: Állítsd meg őtet az úton. De
vigyázz, hogy ki ne nyilat-
koztasd neki, ki légyek. —
Még nem elég bátorságos
magamat Penelopére bíznom.

Tyn.: Oh szánakozásra méltó Hüt-
vös társ! tehát könnyei, a
haldokló Penelopénak szavai
férjét a meg nem másolt hív-
ségről még nem teheték bizo-
nyossá? (Elmegy.)

Uly. (Tyndarus után): Hiszek sza-
vainak, de valameddig Tele-
mákust bátorságban nem
helyheztetem, mind addig sze-
mélyemet eltitkolom. — Oh
nehéz dolog ez! —

Negyedik felvonás.

I. jelenés.

Uliszeses egyedül.

Uly. (koporsója mellett üldögél, egy
Íróáblátskát forgatván kezé-
benn): Megbottsás! Meg-
bottsás! Kedves Penelope!
Hogy neked Ártatlannak (a
mint már el is hiszem) új
fájdalmakat okozok! — (*ne-
hány rendet ír*) (Mélly gon-
dolkodás után): Melly nehe-
zen tökélem el magamat! —

Sed nec nuper Agamemnon credidit, & jam apud inferos gemitibus, at seris, damnat barbarae perfidiam conjugis. Num argumenta desunt mihi? Dum me submersum credebat ponto, laeta, hilaris, nil nisi nuptias & geniales aras spirare visa est: jam contra dum in Creta vivere maritum dixi, tunc demum laetitiam excepit dolor, tunc pallor, lacrimae, propinqua mors, plena fidei ac amoris verba. Quid, timoris effectus si forent isti? ultorem e Creta Ulysses si timuit mulier? *Quid si solos, inermes viderit, decedat timor, nos, o nate! Antinoo.* — — Sed omen avertant Superi! — — Non conjugis virtutem in dubium voco: attamen si fallor, perit iste. — — Decretum est. Permite, o cara! tuum his literis pertentem animum. Hoc patere causa filii. Quam securus in illos me conjicerem sinus? sed dum de filii salute agitur, ignosce: conjugem non minus amo, sed metuo feminam.

De Telemákus tsak tegnap alig került el a' halált — — Vallyon Penelope fegyverezte-e fel azt a titkon ölö gyilkos kezét ellenünk? — — Félre tőlem, rémítő gondolat! — Nem hiszem, hogy Penelope mint HűtvösTárs, mint Anya olly Istentelen lehetne. — — De bezzeg Agamemnon sem hitte minapában azt, a' miért most ordít — a miért még a' hóltak Tartományában is kárhóztatja késő fohászokodások közt kegyetlen társának hitszegését! — vallyon szűkölködöm-e okok nélkül? — vallyon? Midőn a tenger habjaitul el temetetettnek vélt, nem várakozott-e vidám lélekkel, az Antinóussal leendő összekelésre? Ellenben, hallván tőlem, hogy Férje meg Krétában élne, örömét fájdalom, halavány ábrázat, könny, öröm, halálos szorongatások, szóval, hívséggel és szerelemmel tele szavak követték. — Hát ha ezt egyedül a félelem okozta volna? — Ha a hűtvös társ tsak férjétül Uliszszestül mint kegyetlen boszszuállótól rettegett. — Hát ha Telemákust és Uliszszest Penelope, és Antinous — — Oh Istenek távoztassátok a' veszedelmet. Én Feleségem erköltsérül, hívségérül nem kételkedem, de ha tsalatkoznám — Oda veszik ez — (*Telemákus rejtekére mutat*) — — (*Méllý fontolás után*) El vagyon tőkéllye — Engedd meg kedvesem! hogy ez írás által szívedet próbára vehessem.

Engedd meg Fiam kedveért!
— Melly bizodalommal kar-
jaid közé rohannám? De
ettől függ Fiamnak üdvessége
— Megbotsáss tehát! Azért
a hűvös társat nem kevesbé
szeretem, hanem az aszszony-
tul rettegek.

Scena II.

Tyndarus, Ulysses.

Tyn. Princeps, retineri diutius Re-
gina nequit. Vix te adduxi
testem, novas amor & desi-
derium suggessit vires, huc
properat.

Uly. Num me noscit?

Tyn. Ne metue: a te, ut dixi
conscio demonstrari sibi Ulyssesem
postulat.

Uly. Adsit modo.

Tyn. En illam.

Uly. (O Nate! quos non tui causa
cruciatus subeo, & matrem
subire cogam forsán inno-
centem?)

Scena III.

Penelope (Lacrimis perfusa & Virgi-
num manibus suffulta) et qui priús.

Pen. Agite, ducite, ferte corpus
hoc inutile. — — — Quae
via potior? *hac? illac?* Ah
Tyndare! tene video? Quas tu
moras? an nondum repertus
hospes?

Tyn. (Ulyssesem designat.) En habes
Regina! quem — —

II. jelenés.

Uliszszes és Tyndarus.

Tyn. Uram! A' Királynét tovább
tartóztatnom lehetetlen. Alig
mondottalak téged bizonyság-
nak, már is új erőt önte bele
a' szerelem és a kívánság
— Hozzád siet.

Uli. Talám ismér engem? — —

Tyn. Erről ne gondolkodjál: —
— Azt kívánja tőled, hogy
Te mutatnád meg néki Ulisz-
szest. Itt jön immár.

Uli. (magával): Ah! Fiam! Melly
kínokat szenvedek éretted!
— Melly kínokat szenved
Anyád, és talám ártatlan
Anyád általam éretted.

III. jelenés.

Penelope. Könnyeivel áztatva, a' szű-
zek karjai által gyámolítva jön és a'
volttak.

Pen. (A' szűzekhez gyenge szó-
zattal): Vezessétek, gyámo-
lítsátok a' haszontalan tago-
kat! — — (Észre nem vevén
a két jelenlevőt.) Vallyon
mellyik a' legközelebbi útja?
(Tyndarus szemébe ötlük.)
Ah, Tyndare? — Reád
akadtam? — Be sokáig
késsel! — Meglelted-e az
idegent?

Tyn. (Uliszszesre mutatván.) Itt van
ő, a Királyné! —

Pen. (Ad Ulysssem) O me felicem!
sine tuos amplectar pedes,
o praesidium, salus mea!
Jam Ulysssem mi redde meum!
ubi locorum latet? *id doce,*
eo deduc, rape miseram.

Uly. (Heu me!) Regina parce *temerario,*
vanis qui ausus commentis
antea — —

Pen.: Parco lubens, ignosco omnia,
Ulysssem dum reddas mihi.
Visus ille has abstergere
lacrimas; *injuriae, malorum*
delere memoriam uno temporis
puncto potest.

Uly.: Ignosce; diem genialem tibi
tristi verebar funestrare nuncio.

Pen.: Funestrare? me miseram!
Ulyssis adventus Penelope
funestet diem? Nam te laeta
finxisse putas? ah! si scires,
quae nunc perpessa. Horreo,
vel meminisse — — sed Diis
grates, qui in melius vertunt
omnia. Hospes! ne mea differ
gaudia; sat dolorum inflixisti
adhuc: longiores cruciatus nec
ferre potest, nec meretur hic
animus. (Dum Ulysses avertendo
vultum, lacrimas sibi obortas
dissimulare nititur.) Ah! quid
avertis ora? vis ad pedes
iterum tuos? — —

Pen. (Uliszssezhez.) Oh én szerentsés!
— Engedd ölelnem térdeidet
Te! én Üdvességem!
— Órizöm! — Most tsak
Uliszszesemet ad'd viszsa!
Szollj! Hova rejtette magát?
— El ne titkold előttem!
— Vezess engem hozzá —
Nyomorultat! —

Uli. (Megilletődvén.) (Magával.) Oh
Egek! — Királyné! Megbótsáss!
hogy előbb merésztem hijjában
valo költsékekkel.

Pen.: Örömet megbocsátok! —
Mindent elfelejtek, tsak add
vissza Uliszszesemet! —
Egyedül annak képe hatalmas
könnyeimet le törülni —
és a sok rémületektől lenyomtatott
szívemet megvidámítani.

Uli.: Öszvekelésednek ama víg
Innepét hír hozásom által szomoruvá
válni gondoltam, és ettől félttem.

Pen.: Szomoruvá? Én Nyomorult!
— A' Nap, mely Penelopének
Uliszszeset viszsa hozná,
szomorúnak látszanék neki?
— Vallyon volna a világon
ennél nagyobb öröm? — Ah!
— ha tudnád, miket nem szenvedtem!
Iszonyodik lelkem emlékezeténél!
— — Hálá az Istennek, hogy megváltozott
sorsom — Barátom! Kérek, ne
hallaszd továbbra örömeimet!
— Elég fájdalmat szereztél
immár! — több kínokat ezen szív
már nem viselhet — elégtelen
arra — és talám nem is érdemlette
meg! — (Ekkor Uliszszes elfordítja
ábrázatját, hogy a' hulló könnyeket
eltitkolhassa.) Ah! — Miért for-

Uly.: Non Regina: non tua postulo differre gaudia, quin vereor, ne novo luctu tot mala cumulem.

Pen.: Ah! *Quid ais?* aenigmata loqueris: novos Penelope luctus Ulysses ferat? Non vanum ais de Creta & Cretensi commentum pellice?

Uly.: Ajo.

Pen.: Tecum delatum Ithacam; hic locorum esse; te scire illum?

Uly.: Mecum attuli, adest & si scire cupis: hac in urna Ulysses latet.

Pen.: Aeterni Dei! hospes! (Per-culsa in virginum manus recidit.)

Uly.: Id est, Regina, quod metueram — —

Pen. (Sedens.) Ah! sine paullisper. — — Anime mi! ne succumbe; pauxillum restat; venturae te serva gloriae, — non longa mora est: jam gloriosa te mors Ulyssi junget. — — Ah! obtestor, Urnam illam his concede manibus: sustentabit paullisper labentem animum vel extincti praesentia conjugis. (Accipiens.) Sed non me fallis iterum care hospes?

dulsz el tőlem? — Még egyszer Iáбайдhoz bukjam-e?

Uli.: Nem! Oh Királyné! — Nem akarom örömedet továbbra halasztani. Sőt inkább igen félek, ne hogy a sok eltűnt nyomorúságot, ujj fájdalmaimnak sullyával halmozzam.

Pen.: A mit mondasz, ez nékem homályos mese: Uliszszesnek megjövedele Penelopet megszomorítaná. Nemde nem azt mondád, hogy Uliszszesnek tőled előhozott Krétában való tartózkodása — hogy a krétai vetélkedőtársné, tsak üres Költemény? —

Uli.: Megvallom.

Pen.:

Uli.: Úgy vagyon elhoztam vélem *Uliszszes Ithakában*. — Ő itt vagyon és ha éppenn tudni kívánod (Elő! hozza a hamvas kannát) Ebben az hamvas Kannában vagyon Uliszszes.

Pen.: Halhatatlan Istenek! — (Ré-mülésébenn a' szűzek karjaiba dül. *Lassan-lassan feleszmélkedik*) Barátom!

Uli.: Oh Királyné! Ettől féltem én is.

Pen. (A ki a szűektől egy kőre ültetetik) Ah! hadj egy kis időre magamat — — Lelkem! tsak most még le ne roskadj! — Tsak kevés idő vagyon hátra. Várd el már már közelgető halhatatlan híredet. — Nem kell sokáig várnod — egy híres halál majdan öszve egyvelít Uliszszes lelkével — — — Add ide ama hamvas kannát! (Oda nyujtattatik neki a kanna.)

Uly.: Nullam verbis meis jam fidem postulo: pro me Ulyssis loquatur signum, & morientis

manus. (Epistolam, paullo antè scriptam, Reginae tradit.)

Pen.: Hei mihi! *vera memorat*: Ulyssis signum est; ipsius heu manus quoque. Quid scribit.

Uly. (*Dum legit Penelope.*) Id ignoro: consignavit moriturus istas; & imagini tuae, & suis junctas cineribus Penelope reddi tabellas voluit. Promisi; habes omnia, datum a mico Regi exsolvo fidem.

Pen.: Quid tibi nominis, o hospes?

Uly.: Philocles.

Pen. (*Epistolam inspicit, num dictis consentiat.*) *Idem est.* Quo loco infelix efflavit animam?

Uly.: Trinacriae desertum litas exceperat naufragum, me solo fortunae comite.

Pen. (*Ut prius.*) Consentiant omnia. (Amplectitur urnam ante se positam.) Ulysses, Ulysses isthic. *O monumentum hominum, quos tellus habuit, mihi carissimi!* o viri residuum mei! . . .

A már elmúlt férjem is fel-támogatja némű nemüképen ingó elmémet. — (Uliszseshez.) De nem csalsz-e meg ismét? — Édes jövevény?

Uli.: Nem kívánom tehát, hogy hitelt adj beszédemnek (Az elébb írt levelet oda adván.)

A Haldokló Uliszesnek keze-írása szőljön helyettem.

Pen.: Oh én Legnyomorultabb Te-remtés! — Valóban az ő kezeírása ez! — Mit ír? — (Felnyitja a Levelet, azt olvasgatja.)

Uli.: Azt nem tudom. Mídon haldoklana, akkor adta ezt kezemben, megparancsolván, hogy ezen Írotáblát képezettyével s hamvával edgyütt Penelopének vigyem. — Én megígértem neki. Most minden a kezedbenn vagyon és szeretett királyomnak tett ígéretemet tellyesítettem.

Pen.: Mi neved jó Idegen?

Uli.: Az én nevem Philokles.

Pen.: Úgy neveztetel a Levélben is. — Hol adta ki a lelkét a' szerentsétlen?

Uli.: A szenvedett hajótörés után a' puszta szitziliai partra vétetett, és egyedül én voltam szerencsétlenségének társa.

Pen.: Minden meg egyez beszédjével. (Az előtte helyezettett hamvas korsót által ölelvén.) Uliszes! Uliszesem van ebben! — Oh emlékezet! — Emlékezete olly embernek, ki nékem drágább vala mindennél, a' mit a világ valaha világosságra hozott.

Scena VI.

Uly.: O astra, *noli per Superum fidens.* (Illam retinet.)

Pen.: Ah crudelis!

Uly.: Quin vos ad urbem propere, nunciate Antinoo, sponsae vitam ut servet suae.

Dec.: *Stationem deserere nefas.*

Uly. (Non discedunt Superi!) Regina!

Pen.: Crudelis!

Uly.: (Loqui si liceret isthic!)

Pen.: Quid tristem hanc vitam retines? *moraris gloriam, & sola quae restant mortis solatia mihi.* Ah Ulysses! ah jam fidae illic jungeremur umbrae!

Uly.: Non Regina! *non gloriae, non quieti tuae injicio moras, probo gloriosum facinus.* At, quid agas, vide! insepultos linques mariti cineres, indigna forsitan diripiendus manu, aut furore hostium spargendus ponto? ut cui inimica pepercit Asia, e patrio ejectus solo, ludus Ulysses Aquilonibus fiat, & praeda fluctibus?

Pen.: Ah! id nollem!

Uly.: Jam Regina, per me licet, morere.

Uli.: Egek! (kicsikarja kezébül a fegyvert és eldobja.) Az Istennek kedvéért, tartsd meg életedet!

Pen.: A kegyetlen!

Uli. (A' Katonához.) Siessetek inkább a' városba, mondjátok meg Antinousnak, tartsa meg életét Mátkájának.

Egyik a' Katonák közül: Egy lépést sem szabad nekünk e' helytül távozni.

Uli. (Félre, nem távoznak.) Királyném!

Pen.: Kegyetlen.

Uli. (Magában.) Tsak szólhatnék!

Pen.: Mért tartóztatol engem erővel az életbenn? Mért tagadod meg nekem vigasztalásomat? Ah Uliszszesem! hív árnyékink már öszve egyveledtek volna!

Uli.: Nem tagadom meg vigasztalásodat ó Királyné! sőt inkább magasztalom vitéz bátorságodat. De jól megfontold, a' mit tselekszel! — Férjednek hamvait temetetlen akarnád hagyni, hogy vagy a' levegőbe szórattassék némely betstelenítő kezek által, vagy a' mély tengerbe vettessék ellenségid dühössége által? Vallyon hát szenved-e azt, hogy Uliszszesnek maradványa, melyet Ásiai Kéméllyek hazájából méltatlanul kidobattassék — hogy a szelek játékjává és az irgalmatlan habok zsákmányává váljon? —

Pen.: Ah! Ezt nem akartam — oh szeretett drága Hamu! soha ellenségim, soha az

Pen.: Ah! non, non cari cineres,
non ego vos hic praedam
relinquam hostibus, non An-
tinoi nefandi manibus. Hospes,
condantur hi prius tumulo.
Saxum hoc remove, isthic
quiescant cineres.

Uly. (*O si abessent isti!*)

Dec.: Miles amolire saxum.

Pen.: Absit, ah sacrilegi! sacra
Ulyssis marmora, cavete,
quisquam attingat vestrum
pollutis his, & parricidis ma-
nibus. (*Ad Ulysses.*) Tu,
hospes, id extremum amico
Ulyssi. — —

Uly.: Oquid petis Regina! (*custodes
si abessent modo!*)

Pen.: Heu me! Frater! Tyndare!
vos hanc operam — —

Uly.: Cave Regina! (perit filius!)

Pen.: Quid vetat?

Uly.: Veteri Ulyssis amico crede
(quid dicam?) ne id age, fac-
tum quod nolles postea.

Pen.: *Quid nollem? agite vos,
pias admovete manus.*

Uly.: Sicne Regina, non thure, non
mero prius placabis manes,
non Patrum more flores antea
dabis & suetos honores
tumulo? clam, furtim, exsulis
instar, & fugitivi subeat
patriam Ulysses humum?

istentelen Antinous kezeibenn
nem juttatlak. (Uliszszes ko-
porsójához mégyen.) Bará-
tom! hengerítsd el ezen követ
az ajtóbul. Itt, itt nyugodjon
Uliszszesnek hamva.

Uli. (Féltre): Oh a' Katonák mért
nem távoznának.

Egy katona.: Ha! Hengerítsük mi
el a követ.

Pen.: (Mérgecs haraggal.) Féltre ti
Istentelenek! — Távozzatok!
— Mert nem vagytok méltó-
k, hogy az Uliszszesnek
szentelt követ gyilkos, még
vértől füstölgő kezeitekkel
illessétek. (Uliszszeshez.) Te
édes Jövevény! Mutasd utolsó
barátságodat Uliszszeshez.

Uli.: Ne kívánd ezt tőlem Királyné!

Pen. (Mézecs könnyöggel): Ah
Bátyám! Tyndare! Tehát ti!

Uli.: Ezt ne cselekedd Királyné!
(Magával): Oda van a' fiam!

Pen.: Vallyon mi az a' mi gátot
vet?

Uli.: Adj hitelt Uliszszes ősz Ba-
rátja szavainak! (Magával.)
Mit mondjak? (Penelopéhez.)
Ne tselekedd ezt, mert meg-
bánod tettetted.

Pen.: Miért bännám meg tette-
met? —

Uli. (Feltalálván magát.) Miképp
Királyné? — Tehát nem
akarsz előbb a temjén füst
által Uliszszes árnyékával
megbékéltetni? — Tehát nem
hintesz virágot Elejünk szo-
kások szerint a koporsóra.
— A holttestet nem szeren-
tsélteted a szokott Pompára?
Azt Uliszszes tőled nem
érdemlette, hogy mint egy

Pen.: *Quam id cuperem!* sed quo res loco sint, vides.

Uly.: *Persolvi extincto num justa Regi Antinous vetet?*

Dec.: *Nunquam vetabit scio.* (Gau-

debit immo rebus suis tam opportuno funere.)

Pen.: *At amice! quam moras omnes metuo! malis usque accedunt mala, jam majora semper timere didici.* Suus saltem habeat Ulysses locus.

Uly.: *Infelix Ulysses! cum ignoto sub coelo efflares animam, cineribus saltem ultimos hic honores ab amica sperabas manu, & hos tibi tua Penelope negat!*

Pen.: *Non nego, o Dei! care Ulysses! quando me tibi jungere licebit denique! Quidquid eveniat, crimen hoc ferre nequeo. Habebis, quod sperabas moriens, ab hac debitos honores manu. Parentur sacra, ferre coronas, currite o Virgines. Frater! proximo e Jovis sano Sacerdos adsit. Liceat aliquando mori!*

számkivetett, szökevény tén-
jen vissza hazája földének
gyomrábann.

Pen.: De mikor látod állapotunkat.

Uli. (A katonák felé fordulván.)
Tehát Antinous az elmúlt
Királynak temetését megtil-
taná?

Egy katona: Azt, tudom, soha meg

nem tiltja. (Társaihoz.) Sőt
inkább örvendeni fog.

Pen.: Minden legkisebb mulatástul
rettegek! Mert tudod mint
dül szerentsétlenség a' sze-
rencsétlenségre. — Vajha fel-
lelte volna immár Uliszszes
nyugvóhelyét! —

Uli.: Szerencsétlen Ulysses! Midőn
idegen Ég alatt kilehelted
létedet, azt legalább remény-
letted még is, hogy valami
jót tévő kéz megtiszteli ham-
vadat, — de még ez is meg-
tagadtatik! Szegény Ulisz-
szes! —

Pen. (Szelíden.) Nem tagadtatik meg
jó Idegen! Uliszszesem —
— Voltt szerelmem! Mikor
engedtetik nékem véled egy-
velednem! De történjék a'
mint történik — Ezért sem
vádoltattam senkitül is. —
Ezen kezek tisztelik meg
hamvadat. Készület hirdet-
tessék az áldozathoz. — Ti
szűz leányok koszorúkat fon-
nyatok! (Elsietnek.) Bátyám
rendeljed ide Jupiter templom-
ának Főpapját. (Iphikrates
elmegyen.) Tyndare siess a
készületet megtenni! (Tyn-
darus elmegyen.) Azután hadd
hajjak meg! —

Scena VII.

Centurio, Ulysses, Penelope.

Cent.: Cui istud in mentem venisset Superi! (Ad milites.) Vos propere.

Pen.: *Num & sacra turbare forsitan* — —

Cent.: *Non id ago Regina.* Vos propere angustus illinc occupate aditus, tamultuantem coërcete populum. Ostentate arma, vim, terrores, minas spargite. Vivum hodie Ulysem ne sperent sibi. (Pars militum discedit.)

Uly. (Quid jam novae rei?)

Cent. (Ad Ulysssem.) Tu me sequere.

Uly.: Quo rapis?

Cent.: *Audies.*

Pen.: Quid hic commeruit? — —

Cent.: Parce dictis Regina. Jam ne ipsum quidem Antinoum per tumultum populi adire licuit mihi.

Pen.: *Quid ita?*

Cent.: Vix hinc paullum progressus exultantis populi offendi globos. Jam de Ulyssis reditu mirum excrevit in plebe fama. Res seditionem minatur Antinoo. *Praevertendum malo, sequere.*

Pen.: Ah! *iste saltem pietatis poenam ne luat suae.*

Cent.: Ne me tene, obsecro, subita res poscit consilia. (*Ad Ulysssem.*) Age.

Pen.: Inhumane!

Uly. (Ad Centur.) Sed mortem meditatatur Regina, nemo subveniet?

Cent.: Pereat, quando hostis est Antinoi.

Uly. (Ah! hinc filium, hinc destituo morituram Penelopen!)

VII. jelenés.

Uliszszes, Penelope és a kapitány' a' ki lélekzet nélkül jön.

Kapitány: Istenek! Ki álmodta volna ezt! (A' katonákhoz) siessetek! Ássátok el ott ama szűk ösvényt, tsillapítsátok a' felzendült Népet, éljetek erőszakkal. Mutassátok fegyverteket, ijesszézétek, fenyegetétek a' népet. (A katonaságnak egyik része elsiet a' parantsolatra.) Ulyszszest elevenen ne reményléték.

Kap. (Áll 's néz mint a' Bálvány, retteg.)

Uli. (Magában.) Mi ez ismét?

Kap. (Ulyszszest megragadja): Te pedig kövess engem.

Uli.: Hová hartzolsz?

Pen.: Mit vétett ez ártatlan?

Kap.: Ne kérdezz! — Én magam sem juthattam Antinoushoz. A' népnek szörnyü tolongása miatt. — Alig távoztam tőletek, már is egy vigadozó tsoportba ütköztem. Ulyszszes megérkezése szörnyenn elterjedt a' nép között, Antinoust ki ki zenebonával fenyegeti. — Lódulj.

Pen.: Nem — ereszd el őtet.

Kap.: Ne tartóztass engem, a' dolog nem szenyved hallasztást. Jöjj vélem!

Pen. (Haraggal.) Embertelen!

Uli.: De a királynénak ki jön segítségül — halni akar.

Kap.: Hagyd haljon, ha nem barátja Antinousnak.

Uli. (Félre.) Ah! — Hitvesemtül, Fiamtul el szakasztanak.

Cent.: Agite vos, trahite vel nolentem.

Uly.: *Crudelia Numina! Amice, est quod ab Ulysse. — —*

Cent.: *Quid ab Ulysse! commentum reor, sed quidquid sit, non praetereundum.*

Uly.: *Pauca verba, at soli Reginae, referre liceat!*

Cent.: *Immo, si quid est, dici volo. Attamen non soli. Me teste, me arbitro id fiet, propera.*

Uly. (Scelestus!)

Cent.: *Regina, hic paucis te vult.*

Pen.: *Abi, crudelis!*

Cent.: *Loquere (Ad Ulyssem.)*

Uly. (O Superi! quid hoc praesente loquar; [quod juvet Penelopem?])

Cent.: *Cunctaris? (Ad milites.) ducite ergo.*

Uly. (Subit aliud.) *Dicam amice!*

Cent.: *In pauca confer, res moras non patiuntur nostrae.]*

Uly.: *Tuam decrevisti mortem Regina!*

Pen.: *Et quis vetabit?*

Uly.: *Nemo, Regina; sed ferrum abjice, mitiorem tibi propino mortem.*

Pen.: *Mitiozem.*

Uly. *En veneno medicatus liquor. Inobservatum hoc primo per venas serpit toxicum, tum sensim extinguit animam.*

Pen. [Sensim extinguit animam?] *grates amice! lentum hoc nimis, festino mori.*

Uly.: *Respis ab Ulysse donum?*

Pen.: *Ab Ulysse?*

Uly.: *An gemmam noscis, quam*

Kap. (A Katonákhoz.) *Ragadjátok meg ötet Vitézek! Hurtzójátok el akarátja ellen is.*

Uli.: *Barátom! Uliszszesnek — —*

Kap.: *Félre Uliszsessel, Hazugság a' mit mondasz.*

Uli.: *Barátom, tsak két szót, engedd mondjak Uliszszesről.*

Kap.: *Szólj tehát! parantsolom; de nem titkon, hanem világossann — szólj szaporán.*

Uli. (Félre.) *Istentelen!*

Kap.: *Királyné! Ez idegen véled akar beszélni.*

Pen.: *Takarodjál kegyetlen.*

Kap. (Uliszszeshez.) *Siess! mert — —*

Uli. (Félre.) *Mit szóllak hasznossat? (Penelopehez.) Királyné! Eltökéltted halálodat?*

Pen.: *Haláloamat senki halandó meg nem gátolja.*

Uli.: *Én meg nem gátlom. — Vessd el törödet, könnyű halált nyujtok. (Kivesz keblébül egy drága kőből vájott pohárkát.) Lásd ebbenn méreg vagyton, mely észrevétetlenül által keresztül járja elsőben ereidet, azután pedig az életnek világát — el oltja.*

Pen.: *Köszönöm barátom! — Ez lassu halál, — én sietek haláloam elejbe.*

Uli.: *Tehát megveded Uliszszesnek ajándékát?*

Pen.: *Ulyssesnek ajándékát?*

Uli.: *Vallyon? nem isméréd ezt a'*

- aurum ambit, & incubantis ornat imago sphyngis?*
- Pen.*: Ah! — —
- Cent.* (O si acciperet!) [*Et capitali sic hoste liberaret Antinoum & invidia patratae caedis.*]
- Pen.* (*Illa ipsa est.*) Unde haec tibi? *Hanc meminī, ut erat, refertam odoribus, de rebus meis ut esset aliquid, discedens abstulit Ulysses mihi.*
- Uly.*: Et retinuit, dum viveret; *ingruentibus tandem malis praesenti implevit toxico, ut si res posceret, sine sanguine, nimio subduceret se factorum ponderi. At postremo sublatus morbo commisit mihi tradendam Penelope.*
- Pen.*: Misit ille, nec dederas antea?
- Uly.*: Id vetuit, tradi nolebat antea, quam extremis cernerem oppressam malis. Extrema nunc instant tibi. Si lubet, utere.
- Pen.*: Si lubet? ah, quid ni lubeat?
- Cent.* (Salvi sumus!)
- Pen.*: Quod suavius mortis genus, ac illud, quod a tam cara venit paratum manu? O si digna rependere tibi, hospes, queam officii proemia! Quae solae mi sunt reliquae, impendam preces. (Ad *Cent. & milites.*) *Vos, si fas est, obtestor unice, huic saltem ne noceat fuisse pium.* — —
- drága köre művészelt Szphinxet?
- Pen.* (Mosolygó örömmel.) Ah! — Uliszszesé! (elveszi.)
- Kap.*: Vajha meginná.
- Pen.*: Miképp jöve ez kezdbenn? — Ezt midőn Uliszszesnek adtam, teli volt jó illatu nedves-séggel. — Ezt adtam néki tőlem lett elragadtatása előtt.
- Uli.*: És Uliszszes ezt a' meddig élt, mindég nagy bötsbenn tartotta, és megtöltötte erős méreggel, hogy történhető környüállásokbann vére ontása nélkül megszabadulhasson sorsának sullyátul. De midőn haldoklana meghagyá nekem, hogy Penelopénak vissza adnám.
- Pen.*: Ő ezt nékem küldötte, és te nem adád oda előbb.
- Uli.*: Megparancsolá, hogy minek előtte a' végső nyomoruságnak sullya el nem nyomna neked oda ne adjam. Most már a nyomoruság tellyes terhét reád eresztette. Ha tetszik, élj vele.
- Pen.*: Ha tetszik? — Vallyon hogy ne tetszenék?
- Kap.* (Félre.) Ohajtott módon foly a' dolog.
- Pen.*: Hogy ne lenne az illy drága kéztül készített halál édes. Oh! mért nem tudom ezen szolgálatodat érdem szerent megjutalmazni szeretett Jövevény? Könyörögni fogok éretted; egyedül tsak ez vagyok még hatalmamban (a' Kapitányhoz.) Ez egy szívességért esedezem nálatok.

Cent. (Ad Ulysem.) *Id totam est, quod volebas?*

Uly.: Totum.

Pen.: Nec me audit Barbarus!

Uly.: Jam duc, quo collibitum.

Cent. (Ad Reginam.) *Ignosce.*

Uly.: Vale Regina.

Pen. (Ad *Cent.*) Ah, quid fiet misero?

Cent.: Antinoi quod posset salus. Hujus fortunae in mea sunt manu, tibi aut vivere, aut mori liberum. [*Nec potestatem negare ausim tibi, ab-rumpendi vitam, tam infensam Antinoi.*] (Abit cum Ulysses & militibus.)

Kap. (Félre fordulván Penelopétul, Uli-szszeszhez.) Vége vagyon immár beszédednek?

Uli.: Vége.

Pen.: Meg sem hallgat a Kegyetlen!

Uli.: Vigy most a' hová akarsz. — Oltalmazzanak az Istenek Királyné.

Pen. (A' Kapitányhoz.) Mi történik e' szegénnyel.

Kap.: A' mit Antinousnak üdvös-sége kíván. Ennek markomba vagyon szerencséje, avagy sze-rencsétlensége, néked pedig szabad akaratedbann vagyon élni avagy halni. (Elhuzza magával Uli-szszest. A' Kato-nák utánna mennek.)

A VIII. jelenet töredéke alig különbözik a két írónál.

VISZOTA GYULA.

ADATTÁR.

MARTINOVICS IGNÁCZ LEVELEI.

Az a szép reményekre jogosító és számos, tekintélyes külföldi tudományos akadémia által taggá való beválasztással honorált tudományos irodalmi munkálkodás, a melynek Martinovics élete első felét szentelé, nemkülönben a ránézve tragikus eredménnyel végződő politikai pamfletírói tevékenység, mely élete második felét kötötte le, mindeddig sem rendszeres irodalomtörténeti kézikönyveinkben, sem pedig hazai irodalomtörténetünk egyedüli anyaggyűjtő, szervében: az Irodalomtörténeti közleményekben egységes, részletes és beható ismertetést nem nyert. Arról meg éppen korai dolog megemlékeznünk, hogy tisztázva, szabatosan körvonalozva lássuk azt a helyet, mely Martinovicsot irodalom- és kulturalis történetünkben agitatorius tevékenysége alapján illeti meg; mert hogy ő elsősorban agitator volt, az kétségtelen s ép azért bizonyításra sem szorúl. Csak röviden jelezzük, hogy azt a XVIII-ik század végétől kezdődőleg íróinknál mind általánosabban észlelhető gyökeres átváltozást a világ és életnézetben, a politikai és társadalmi felfogásban, egyszóval mindazt, mit a közfelfogás humanismus, liberalismus, felvilágosodottság s haladás szófogalmaival jelöl, számos oksági kapocs fűzte Martinovicshoz. Ez eszméket, melyek a távoli nyugati országokban csak óriási vérontás árán nyertek polgárjogot, legelsőbben ő plántálta át hozzánk; az ő egyénisége alkotta a prizmát, melyen keresztül azok hazánk területére, íróink lelkébe, az egykorúak közgondolkozásába az utat megtalálták s később a nemzet vérkeringésének vegyi alkatelemévé váltak.

Martinovicsnak ez a fentérintett mellőzése irodalomtörténetünk részéről nézetünk szerint *három* főokra vezethető vissza: az *első* az, hogy irodalmi munkásságát *latin* (kiszérsben francia és német) nyelven fejtette ki; már pedig irodalomtörténeti bűváraink mintha szívesebben

foglalkoznának a kizárólag magyar és szépirodalmi munkásságban tevékeny íróinkkal; *második* hathatós ok az is, hogy köz- és magánlevéltáraink édes-keveset, úgyszólván semmit sem tartottak fenn, a mi Martinovics szereplésére bővebb világosságot vehetne; a mi különben nem is csoda, mert lefejeztetése után mindenki igyekezett megsemmisíteni a vele való érintkezésnek és közösségnek még a látszatát is, nehogy a bűnrészesség súlyos gyanújába essék; *harmadszor* hozzájárult az elhanyagoláshoz — paradoxonnak látszik, de tény, — Fraknói Vilmosnak Martinovics életéről írt nagybecsű monográfiája is, mely jellemét, egyéniségét és *közéleti* szereplését a hagyományos felfogástól *lényegesen eltérő* felvilágosításban mutatván be, ámulatba ejtette a közvéleményt s kihívta maga ellen egy Kossuth Lajos, egy Pulszky Ferencz stb. nem igen sikerült kritikáját.

A mindkét oldalon levő súlyos érvek között a közvélemény mindmáig szürke bizonytalanságban hánykolódik, várva, hogy valaki az így keletkezett darázs-fészekhez hozzányúljon és meg nem tévesztve sem a nagyközönség Martinovics-szimpátiájától, de nem rettenve meg a Fraknói művében lerakott érvektől sem, az egész kérdést új, szigorú, adaequat vizsgálatnak veti alá, a melyből Martinovics vagy rehabilitálva, korábbi nimbuszával fog kikerülni, vagy pedig — az adatok telje mellett is — rajta maradna egyéniségén és jellemén az a lesújtó bélyeg, mit Fraknói ismert munkájában súlyos adatok, szilárd logikai és lélektani fejtegetések alapján sütött reá.

A budai margit-körúti sz. Ferenczről nevezett zárdának — melynek egykoron Martinovics is lakója volt — levéltárából való az a *huszonnégy* darab eredeti levél, melyeknek betűhű másolatát az alábbiakban adjuk. (Hálás köszönetünk a P. Guardian úrnak, hogy a lemásolást megengedte.) Ezekből tizenöt Martinovics sajátkezű levele, melyeket nagyobbára theologus korában. intézett előljáróihoz; míg a többi levél az előzőkre adott válaszok, de valamennyi Martinovics életének *elsőrendű* forrása.

I.

P. R. Custos Ptrone Colendissime!

Fateor coram Deo et hominibus me quidem summe deliquisse scribendo scilicet illas litteras ad Capitulum, petendoque exitum infelicem ex hoc ordine, ast quia id factum fuisse scio instigante diabolo quem nunc repulsi a me, ideo nunc per omnia retracto meae quae scripsi atque prosterno me ad pedes suae misericordissimae Paternitatis Reverendae et veniam peto, rogando, ut mihi ignoscere dignaretur

omnia, quæ feci tam scelerate et perverse, passione enim inordinata abreptus, neque ad malitiam delicti attendi, at nunc Deo teroptimo inspirante, adverto me summe peccasse, ideo iterum iterumque quaeso atque per Deum abtestor Reverendam Paternitatem ut mihi parcere dignaretur, ego enim me subicio omnibus poenis mihi imponendis dummodo mihi ignoscatur, igitur simul me commendo atque rogo, ut pristino amore me amplectatur et ego summum conatum adhibeo ut me per omnia et in omnibus emendem. His maneo Humilis et subjectus in omnibus servus infimus Fr. Dominicus Martinovich. Studens Phisophiæ.

Bajæ die 31. Augusti Anno 1774.

Kivül: Rendo Patri Prono Colmo P. Bartholomæo Knexevich Contori Genli, jam Definitori et actuali Custodi Proviæ S. Joannis a Capistrano ord. min. Regl. obstiæ. Essekini.

II.

P. A. R. Prone Colme!

Notum perspectumque ut suppono erit Patti suæ A. Rndæ me ante mox elapsam tempus temerarias atque præsumtuosas exarasse litteras, in quibus petii exitum ex hac sacra Religione, ast quia id ipsum instigante inimico diabolo factum fuisse scio, ideo procumbo coram sua Patte A. Rnda atque veniam per vulnera filii Dei posco, atque rogo quatenus mihi hoc non pro malo computaretur, quia id diabolus quasi operabatur mediante me et non ego solus et quia eum a me per preces fusas ad Deum pepuli, hinc iterum totus compositus est animus meus et non aliud vult, nisi ut perseverem in hac sacra Religione, atque ita salvus fiam. Hinc denuo quaeso per omnia sancta ut me ad pristinam amorem et favorem recipere dignaretur, quia omnia quæ scripsi retracto et tamquam verum instinctum diaboli omitto et nihil aliud a sua A. R. Patte posco humillime, nisi ut mihi summe misereatur, atque in omnibus benevolus fautor existat. His maneo Humillimus ad obsequia servus et tamquam prolis infima suæ A. R. Pattis Fr. Dominicus Martinovich (sic!). Studens Philosophiæ.

Bajæ die 31. Augusti Ao. 1774.

Kivül: A R. P. Prono. Colmo. P. Jacobo Spatzirer Definitori jam emerito et iterato Custodi habituali ac ex Ministro Proviali nec non iterato Definitori actuali Proviæ S. Joannis a Capistr. Ord. min. Regl. obstiæ. Tolnae. Essekini.

III.

P. A. R. Provincialis Prone Colme!

Ita fit cum quis se inimico suo qui continuo malum operatur committit, prout nunc mihi evenit, operatur inquam diabolus, donec non ad publicum hominem producit, quo facto primo aperiuntur oculi hominis et quidnam egerit agnoscat, idipsum mihi misero et jam jam ab omnibus

derelinquendo evenit, utpote instigavit me inimicus meus diabolus, qui tamquam Leo rugiens circuit quaerens quem devoret, ut tanta praesumerem tentare, agnosco et fateor me valde deliquisse, offendisse omnes Patres dignissimos, atque voluisse decipere (quod tamen Deus noluit) hinc agnoscens meum enorme delictum profecto desperare deberem, ni scirem summam apud A. R. Pattem residere misericordiam, hinc prosterno me coram, et quasi in praesentia suae A. R. Pattis, atque veniam humillime et per vulnera Jesu Christi rogans peto; quatenus mihi ignoscere dignaretur neque malitiae tribuere dignaretur, sed potius instinctui diabolico, nam Deo me dirigente testor velle perseverare in hac sacra Religione, simulque volo subjectus esse in omnibus, humilis, patiens, omnia denique dextra in posterum polliceor, ita ut si quid minimum sinistri commiserio quod notatu dignum esset omnibus arbitrarie mihi infligendis poenis subijcio, ast pro nunc tantum quaeso per misericordiam divinam, quatenus ab omni prostitutione publica immunis manere possem, neque in posterum tamquam ovis devia Pattis suae A. Rendae comendo simulque rogo ut sicut hactenus ita deinceps meus semper existat Patronus. His maneo deosculando sacratas manus pedesque humilis atque infima ovis suae A. R. Pattis.

Bajae, die 31. Augusti 1774.

Fr. Dominicus Martinovics.

A. R. P. Prono Colmo P. Ladislao Spaics Lectori Genli jam Custodi et actuali Ministro Pronli dignissimo, meritissimo Ord. Min. Provinciae S. Joannis a Capistrano. Essekini.

IV.

A. R. P. Prone Colme!

Benignam a sua A. R. Patte et a toto Venerabili Definitorio mihi deliquenti adsignatam poenam abunde intelligere volui, quam confiteor, imo majorem justa de causa me promeruisse, et pro qua tam misericorditer atque benevole illata gratias humillimas ago, ast unum est, quod me tristitia haud minima occupat, scilicet dum perpendo atque rumino, quod taliter omnia mea fundamenta, mihi adhuc in flore aetatis existenti ruant, atque auram pulsando abeant, ex quibus sane colligere queo, me deinceps miserum futurum, sicque me necessitari in omni dishonore meum vitae cursum terminare. Hinc me tamquam indignus, miser, atque ab omnibus derelictus ad pedes suae A. R. Pattis plorans delicta mea prosterno, atque veniam peto humillime omnium delictorum meorum, per me temerarie commissorum, quae amplius nunquam Dei juvante auxilio perpetraturus, et quaeso per illam innatam misericordiam quam semper in clientes suos exercere solet, quatenus respiceret meam juventutem, eaque omnia enormia delicta mihi tamquam ignaro tribueret. Quare iterum iterumque supplex rogo, quatenus hanc salutarem et misericorditer adsignatam poenam quantum fieri potest relaxare, ut tandem post paucum tempus mihi hic Bajae, pro tempore existenti

(ex benevolentia R. P. Gvardiani) certum fiat, me nimirum tam inexplicabilem atque inauditam misericordiam consecutum fuisse, ut scilicet denuo mea studia (vulgo meum solatium) continuare valeam, sicque ut evitem tantum pudorem ab omnibus consagvineis et etiam a Provinciae almae Patribus. His ita demisissime supplicatis me ad pedes suae A. R. Pattis prosterno, atque deosculando sacras manus perenno infimus subditorum.

Bajae, die 8. 7-bris 1774.

Fr. Dominicus Martinovics,
clericus Professorus.

A. R. P. Prono. Colmo. Pri. Ladislao Spaics Lectori Genli. jam Custodi et actuali Ministro Provinciali dignissimo Ord. Min. Obs. Proviae S. Joannis a Capistrano.

Essekini
vel ibi-ubi.

V.

Infrascriptus conscientiose testor me quidem meam legitime emissam professionem publicis verbis et litteris invalidare voluisse coram A. R. Patre Adalberto Bellay Visitatore Generali litteris ad eum datis anno 1774. mense augusto eo fine, ut causam meam ageret coram Venerabili Definitorio in puncto invalidandae Professionis meae. Ast hoc nonnisi in desperatione, seu furia prima temerarie me praesumpsisse fateor, unde revoco, retracto omnimode mea verba et facta et scripta omnia firmissime asserendo meam Professionem valere et constare optimis fundamentis, quam iterum iterumque renovo et novo fervore ratam habeo, Lubens me subjiendo iis omnibus, quae Deo promisi et volo ea servare usque ad terminum vitae meae. Si secus fecero, vel praesumpsero, poenis de iure talibus inquietis et refractariis statutis subesse volo, quin contrarium aliquid agere velim. Haec omnia non coacte, sed sponte et libere per me proprio chirographo signavi.

Fr. Dominicus Martinovich clericus professus.

Infrascripti testamur haec acta coram nobis fuisse, eumque sponte et libere hoc Chirographum a se dedisse die 1. Octobris 1774. In eujus majus Robur sigillo Conventus roboravimus.

L. S. Fr. Alexander Tomikovich. Lector philosophiae.
Fr. Franciscus Jossich. Vicarius.
Fr. Filippus Katich. Discretus.
Fr. Michael Garzia. Discretus.
Fr. Bonaventura Basslich Guardianus.
Haec coram nobis acta sunt.

Fr. Ladislaus Spaics.
Minister provincialis.

L. S.

Fr. Josephus Jakossich.
Secretarius Curatus. m. p.

VI.

A. R. Minister Provincialis,
Superior Colendissime!

Vere fraterna est A. R. Paternitatis erga me caritas et amor, ideo aeternas ago gratias. Quod Buda abierim, minime angor; sed quod turpiter abierim, non apertis causis, sed aliis assignatis, quas ego coram magnis viris, ut suspicionem a me averterem, juxta mentem Superioritatis Suae allegavi et ecce maneo in mendacio, quod inquam ita abierim, doleo et in aeternum dolebo, ploro sortem meam, et in dies vitae meae plorare non desinam. Nolo confutare rationes, quas adducere dignatur, quia nolo A. R. Paternitatem offendere, at me, qui scio radicem hujus optimae factionis scilicet! minime convincunt. Quaeso, quaerat nunc Buda ex doctis non invidis et rudibus, quid de me loquantur, postquam alter Lector mei loco illuc mittitur et audiet. Si alter esset dignior me, aut Buda magis proficuus, egoque crimen commissem, aequo rem ferrem animo. At non ostenso crimine, aut excessu, res est legi naturae contraria, quam Frater minor non negavit. Denique ex apologetica placeat reliqua colligere et convincetur me injuste premi tantum ab uno, propter quem et haec fecit contra suam bonitatem, Provinciae et mihi maxime cognitam A. R. Pater! Vela contraho mea, ne molestus evadam prolixiori scribendo ratione. Et cum conditiones sub quibus ego lubens et hilaris Buda abii, non servatae sint; ego, ut jam in citata epistola innui doctioni resigno. Ego religionem non intravi, ut Lector sim, sed ut salvem animam meam, hoc porro sine officiis obtinebo; adplaudat inimicus meus, nam lucratus est causam. Si modum, quo circumvenior in data epistola spectem: flere vellem, quod me pauperulum ita me traducant, scholam servabo usque ad Vigiliam Nativitatis et demum meas res componam. Rogo non renovet mea vulnera, mihi suasoriam epistolam scribendo, ut maneam, nam si mihi generalis dignitatem post mensem promitteret per impossibile, ego non docerem. Ego non meam per Dei gratiam scientiam comparavi, ut per Cecilianus Matheseos forte (salvo honore viri honesti at mei amici) ignorantiam neque lectos juvenes et ex se inhabiles redoceam et plicem. Rogo inquam usque festum trium Regum dignetur mihi obidientiales mittere, ut pergam et tandem ab omnibus studiorum curis liber, tranquille vivam. Rogo etiam pro bono Conventu aliquo in Hungaria, ut habeam aliquod solatium in consortio Fratrum majori. Si mihi saltem in hoc bene vult, scio faciet, sicut indigitavi in priori littera, si non? forte audiet brevi me ad Patres ivisse conscriptos. Neque anceps haereat, de petitione hac, quia peto mature et per Deum, sanctas habens rationes. Ego nullibi protestabor, neque irascar, quin ab omnibus veniam petam. Ius mihi manet docendi semper, quia adprobationem habeo. Expectabo itaque usque ad festum trium Regum et tunc si non miserit obidientiales, solus ibo, deinde pace mea ocludat me et suo modo tractet. Perdidit famam, amitto volens officia, patiar etiam carcerum squalorem

propter Deum. In visita, ubi convenerimus, vel citius etiam, rogabo pro una re innocenti: P. Ignatius Katich false est adcusatus, quia honeste se gerit, satis male, quod omnia credantur, sic et ego sum denigratus. Iam maneo in osculo Manuum, A. R. P. subditus.

P. Martinovics Philopho-Theologus m. p.

Kivül: A. R. P. Patrono Colendissimo Patri Josepho Jakosich ord. Min. Observ. Con. Lectori Theologo jam Definitori et actuali mintstro Provinciali Provinciae S. Joannis a Capistrano.

Essek Budae in aquatica. (sic!)

(A provincialis választ e sorokra XXI. alatt közöljük.)

VII.

A. R. P. Minister Provincialis,
Superior dignissime!

Vulneratum cor meum nemo est, qui sanare queat, quam Superior meus, quem Bonus ac Sapiens Deus mihi subdito praeposuit. Mihi vulnus inflictum erat quod sine causa nota amotus fueram Buda, sed quia vulnus illud celavit A. R. Paternitas, ideo me non vulneratum autumavi, atque boni civis, religiosique subditi officium faciens, lubens dispositionem meam, quamvis molestam, itinere magnam et incommodam, suspicione apud alios, ut expertus sum, plenam suscepi; et quidem hac conditione, ut discipulos meos uno novo adjecto eoque meliori retineam, item ut Studium Philosophiae Budam non veniat. Et ecce contrarium experior! discipulis meis, quos ego pro bono Provinciae magno labore adcurate uno anno erudivi multatus lugeo, studium Philosophiae Földváriense P. Cecilianum in proximo est, ut Budam veniat. Quae, ne dicam iniquae factiones, adeo me exasperatum fecerunt, ut fere Jobi adflictionibus animae commotus, omnibus sine peccato sanctis, maledicam. Si acrem invidiam, pro causa non adsignare velim harum in me molitionem, nescio aliam, etiam dum studiosus inquiri. Pudorem Provinciae non feci, nec Deo teste Religionis principia everti, cur ita acerbe tractor? Causam meam toti mundo proponam, ut discutiat et justam, ni iustitia penitus eliminetur, inveniet. Quantum ego gaudii habui, dum in Pastorem A. R. Paternitas electa est, ratus, vere ab erudito ac tanto viro omnis litteraturae, rem litterariam, et ipsos litterarum amatores cum solatio gavisuros. Et tamen pressus tristor amare, et cum lacrimis enixe duo postulo. I. ut mei tres studentes: Makay, Friderich et Radnich huc quo citius veniant, qui aliunde libris necessariis provisi sunt, si multae in illis amovendis expensae fierent, quare et me non relinquerunt Földvárini et ego ibi docuissem. Accedit: discipuli Cecilianii ad me missi libris carent, Mathesim ignorant, hinc fructum nullum facient, contra mei ibidem destruentur et tempus perdent et magnum si Superis placet Provincia habebit emolumentum, et ego saxum arabo cum illis tradenda Physica. Hoc peto rursus fieri, quinque meos habere

cupio et Blasium Vukovich. II. Oro ne studium Budam in despectum meum veniat, si secus, causam movebo, et meam innocentiam legaliter quaeram, nam ad famam jure naturae tuendam teneor. Spero autem, in summa benignitate A. R. P., quod me consolatum faciet. Maneo in osculum manuum adflictus A. R. Paternitatis Vestrae Brodii die 14. 9bris 1780. Subditus P. Martinovics m. pria.

(A provincialis válaszát XXII. alatt közöljük.)

VIII.

Apologia

Dominici Martinovics Philosopho-Theologi, subditi minoris Ad A. R. ac. Eximium P. Josephum Jakosics superiorem suum data die 10-a Decembris 1780.

Mensis fere iam unus elabitur, a quo ad Epistolam in urgenti causa a me exaratam ad Suam Clementiam, responsum non accipere mereor. Mira sana res!

Obedite Praepositis vestris: (ait Paulus) obedivi ego Suae Superioritati rationabiliter praecipienti, dum me jussit Buda migrare; etenim haec pro causa mei discessus allegavit: 1-o quia tantam multitudinem Conventus alere non potest. 2-o imminere aedificii reliqui in Vere futuro continuationem. Iusta haec esse indicavi et lubens Budae valedixi, maxime cum simul meos studentes uno adjecto se mihi promisit daturum. At vix huc adpuli, intellexi Cecilianum cum studio ad ulteriorem dispositionem Földvárinum esse dispositum, adeoque Budam venturum. Vidi studentes mihi quatuor corruptos, inhabiles, libris carentes, nec iuxta methodum Regiam esse edoctos, veluti totidem flosculos contra sua promissa mihi submissos. Paululum dubius haerebam, mirabar et injuste de persecutione in me suscitata suspicari cepi. Et ecce litteris accurrunt Viri magni cordati, qui evidenter perscribunt me esse deceptum, pressum, et abjectum eo, quod Studium Budam venturum omni die expectetur. Plura accepi a fidis mihi notificantibus Patrem Kinotter jam venturorum Philosophorum esse Magistrum constitum. Nunc mea causa coram Magnatibus et Universitatis commembris de discessu falsa est: ergo de mendacio arguar, cum contrarium eventus doceat, ac ego dixi. Iam abunde notum mihi est sugillare (sic!) non litteratos modo, sed et vulgum mei discessus causam, me criminis reum, vanum, scandalosum ac irreligiosum fuisse. Me ut talem condemnavit, postquam me integro quasi definitoriatus sui ultimo anno, ne vel caritativo oculo aspexisset. Condemnavit inquam me, quin unquam quidquam mihi objecerit, sussuros, quibus illyra natio exosa est mihi inimicantes, fide de mendacii temerarie conflatis integra suscepit. Ac noviter obtento regiminis sceptro, me innocentem, indemnem, nullius scleris reum tamquam Nasonis amoribus irretitum, in execrandum a doctrinam amante viro, expulit exilium.

Haec mihi me hercle! innocenti eveniunt. Quod si nocenti juste haec fiunt? quare delicta mea mihi ante abitum non apparuit, sed alto, quia juste non afficta mihi erant, ea suppressit silentio. Si potuit ea in Capitulo adferre, ut ego hic intellexi, et me fuisse causam, quod Sigismundus reprobatus fuerit, si adseverare ausus erat? quare id mihi ut superior subdito suo, non paterne objecit, ad me corrigendum? facile me purgasset ab hac impostura, illico testimonium conscentiosum ferendo ex Senatu Theologico Universitatis de mea in puncto adcusationis innocentia. Deinde quare Czöch et alii non fuerunt reprobati propter me? sed recte Sigismundus? certe si A. R. Pater se se reflectere dignatus fuisset, quod Sigismundus laetos dies duxerit, dum se parare debuisset pro tentamine: non a me obicem positum eidem fuisse, sed a sua negligentia facile perspexisset. Deinde quaeso quali ego actione inconvenienti in Universitate praeivi, propter quam ille jacturam pati debuisset. Forte quia Eponidem petii? ita est petii; sed nec ego verbum malum protuli petendo, nec audire inconvenientia a facultate Theologica merui. Testis est Czöch, qui mecum fuit. Certe si male agere voluissem, non socium adhibuissem mecum. Vana sunt haec, A. R. Pater, et ab inimicis gloriae exiguae, quam subinde per Dei gratiam consecutus sum, invidis ad aures Suas relata.

Non merentur haec tantam poenam, tantam infamiam et dishonorem, quem tum ab aliis, tum meis auribus audire debeo mihi discolae exhiberi. Utinam consumtus fuisset, ne oculus me videret inimicorum meorum. Vellicantur (maxime unus, qui et has technas struere, parcat illi Deus! haud desinit) meo doctoratu, at pessime; nam nullo canone, nullove Decreto Pontificio haec nobis vetita esse scio, quin Celeb. Vadingus refert complures Doctores formatos, qui Sorbonicos actus etiam pomposiores fecere. Et idipsum Martyrologium Ordinis nostri saepius inclamat. A. R. Pater convincat me Provincia, quod inconvenienter egerim suscipiendo gradus, quos me A. R. P. primo anno et secundo sui Definitoriatus reprobavit, donec inimicus cordatorum hominum et obex Decretorum Regionum effectuatorum, ac unicae suae gloriae cupidus . . . haec non ingessisset A. R. Patri, Viro vere pacifico, et meo quondam amico. Parcat illi Deus!

Consideret quaeso! an hoc justum sit, ut hic lugeam in hoc gurgustio mundi, qui primus in Universitate pericula mea pro honore Provinciae subivi, qui tunc studui dum nulla a praedecessoribus subsidia habere potui, qui montem omni die ut discipulus sine libris scandere debui, qui denique per biennium cum minoribus Provinciae expensis etiam illud, pro quo non missus eram, praeter Theologiam feci, meque aptum reddidi ad serviendum Provinciae, ad solidum erudiendam Iuventutem juxta normam Instituti Regii in utraque re et Philosophia et Theologia. Concursum itidem feci utrumque, querat a cordatis viris, quin vel maxime ab archiepiscopo, quomodo in Theologia substiterim tempore concursus. Qui denique uno anno Budae honeste docui Mathesim et primam partem Physicae, defendique elucubrato itidem pro honore Provinciae Matheseos opusculo. Quaero religiose non superbe? quis haec

fecit? quin non volo vaticinari forte nemo faciet. Et pro his omnibus ista est merces, istae sunt illae promissiones, quibus me primus in amicitia alebat A. R. Pater annis. Ista est denique dilectio a Provincia, quam pro matre venditant utinam recte, quae hactenus semper Religiosos vel exigua doctrinae umbra fulgentes est persecuta.

Enumeravi labores meos omnes, A. R. Pater! non secus ac Paulus ad me legitimandum. Reposita mihi est corona iustitiae. Quam cum non obtineam, nam jam unus privatus homo, qui discere debet, cum docendum ei est, mihi praeponitur sine causa et mittitur Budam, ubi scire oportet, quod ego Provinciae gratiam fecerim, quod Philosophicam Cate dram acceperim, nam iuxta promissa et Provinciae et Regia decreta agente uno... potissimum suppressa, Theologiae Cathedra mihi deberetur. Cum inquam iustitia non Administratur, quin potius palpabilis in me persecutio suscitetur: possem ego instar Athanasii in Conc. Tyriensi pressi, instar Monachorum Aegypti ad Arcadium adpellantium ad normam Joannis Chrysostomi ad eundem, possem inquam ego id facere, quod faciendum Justinianae Novellae, Con. Milenit. II. an. 416. coactum, Con. Chalced. act. 12. Con. Parisien. anni 615. et Francofordense a. 794. Can. VI. sanciverunt. Quin facile provocare possem Tryphonem, ut in dialogo exponat, quae mala gessi, quae tamen ille suggestit A. R. Patri, neque perderem, nam non vivimus Aelii Hadriani tempora, sed meliora, quam Antonii Pii, ubi Justinus Apologiis suis prosperum eventum est sortitus, amovens animum deseviendi adversus justos Christianos. Sed non faciam hoc, neque illud, quod fecerat Tertulianus, a Clero Romano exasperatus. Verum faciam haec, cum me infamaverint innocentem, nec ulla spes sit, manendo penes literaturam pace a persecutionibus fruendi: nempe innuo et cum humilitate Doctioni resigno nunc, nec me ab hoc mors, nec minae, non poenae dimovebunt, non promissiones fucatae, non solum Lecturae Physicae sed omnibus studiis Provinciae resigno, eaque abjuro. Proxima occasione ego eos omnes libros Budensi conventui remittam tamquam proximo natalis soli mei, solo Breviario et Antoino retento, et rogo non memoretur amplius, quod unquam studuerim, quodve non scio, quae fecerim, quin ad vacationes concedat mihi pro tribus diebus venire Budam et tunc ejurabo et renunciabo Doctoratui, quin sciant hac de re mei cognati, ne adfligantur. Quin quod plus est protestor contra omnia officia sive concionatoris, sive vicarii, et ita porro. Sed mendicabo bene, vel me adplicabo pro organo, ut pacifice vivere valeam et tunc spero pacem, sciat numquam conquerar, quoniam haec mecum determinavi mature, deliberate, cum Deo, tempore hoc, quo hic infamiam meam mihi per turpem amotionem injustam lugeo et in aeternum lugebo; forte Deus haec permisit fieri a meis inimicis, ut sic in ignorantia voluntaria sublimiorum rerum, animae obtineam salutem; haec iterum peto, pro his rogo si consulere vult meae vitae. Nam hoc perpetuo inclamo: famam mihi abstulerunt, auferant et cetera; clamularie non exposita causa, confictis coloratis titulis me abegerunt, abigant a me omnia. Mederi his posset A. R. Pater, si contentis disvasionibus inimici mei, me Budam cum duobus meis

studentibus, missis reliquis tribus praevie, mitteret, sic enim omnes, qui male de me loquuntur convincerentur de mea innocentia. Sic inquam meam recuperarem famam, cum jam sciam, posse Conventum Budensem Cecilianum studium alere, ergo et me, meumque in invidia mihi obsesset, qua premor et infamor. Hoc unicum, est remedium mihi A. R. Pater, si meam juventutem amat, si iudicat meum servitium in re litteraria Provinciae profuturum: faciat hoc: conficerem ego eum duobus meis iter, etsi aspera hyeme versus Budam per Quinqueecclesias, ne in Conventus impingamus nostros, et quidem citra expensas, quod aequae facere non deberem. Hoc si facere voluerit usque ad festum trium Regum, quaeso mittat mihi obedientiales, rogo autem pro consolatione, mittat me vel Bajjam vel Temesvárinum de familia, et ego omnia faciam ibidem ad nutum. Neque me quaeso circumveniat epistola, ut maneam, vel quidsimile; nam quod hic meditate scripsi hoc semper tenebo etsi mori oportuerit, donec alia facies adfulgeat temporum. Ecce finis laborum meorum! Sed apud Deum meliora me manent, qui non Judaeum prae Graeco, nec Gentilem prae Ethnico habet. Sed omnes Eī in Christo unum sumus.

Arg. Si ultimi: Mea resignatio est conditionata, non absoluta.

Haec Brodii in Exilio Subditus Caro Superiori Suo scripsit.

Kivül: A. R. P. Patrono Colendissimo Patri Josepho Jakossich Ord. Min. Obs. Con. Lectori Theologo jam Definitori et actuali Ministro Provinciali Provinciae S. Joan. a Capistrano.

† Essek.

Budae
in Aquatīaa.

(A provincialis válaszát az apologiára 1. XXI. alatt.)

IX.

A. R. P. Minister Provincialis
Superior Colendissime!

Finita mea Philosophia, cum solae mihi restent repetitiones quotidianae et defensiones servandae juxta praescriptum Universitatis cum Juventute mea: oportet, ut in praesentiarum molestem litteris meis A. R. Paternitatem et id quod proposui in visita canonica, nempe voluntatem dedicandi defensionem unam Suo dignissimo nomini, ut denuo repetam. Itaque notum facio, quod posita A. R. Paternitatis Suae acceptatione in visitatione facta, nomen suum dignissimum in tertia defensione, nempe Physicae theoreticae ex Matheseos Adplicatae adposuerim et Essekini typis mandaverim. In quo si caram rem, hoc injurioso tempore non facio A. R. Patri: saltem affectum meum gratum sibi reddat, exopto. In defensionibus meis theseum loco exhibeo typis *systema* totius modernae Philosophiae, e quo quivis deinceps docturus ediscere poterit modum et ordinem in docenda Philosophia et Mathesi applicata servandum. Accepta ab A. R. Patre licentia in Visitatione Canonica pro servandis defensionibus, Essekinum ire debui, cum nullibi Typographia

alia exstet. Illuc dum veni, turpissime me convenit P. Guardianus Jesik, petiitque a me litteras obedientiales, ego licentiam A. R. Patris defendendi, adeoque imprimendi theses Essekini in locum obedientialium allegavi, ille vero reposuit me esse apostatam, item non regnare jam nunc Blasium Thadianovich, quem multa noxia statuisse dicebat, propter quae lugere debet nunc provincia etc. Item dixit quod Paternitatem A. Reverendam adflixerit meum iter in Januario Essekinum, ubi tamen ego ivi tunc pro imprimenda una Physica Dissertatione, pro qua mihi A. R. Pater Budae in suo cubili ante meum discessum dedit licentiam. Subjuxit ultro, quod A. R. Pater redarguerit illum, quod me ad culpam non traxerit et ad poenam. Haec ille mihi innocenti et litteris etiam in hoc exilio occupato, fecit, quin sparsit coram Patribus in despectum meum, quod nisi abiero, poenas dare debebo. Ista et alia plurima iterum a Ladislao pati debui. Nunc forum primum, A. R. nempe Paternitatem consulo et remedium ac satisfactionem contra me innocentem quaero, dico innocentem, nam eo tempore venerunt hospites plures Essekinum pro recreatione et aliunde hactenus omnis hoc practicavit in Provincia et tamen illos Jesik benevole suscepit, in me vero invectus fuit, tam turpiter ita quod meam inter Franciscanos sortem in secreto amare defleverim. Medeatur quaeso salubriter non spectata ipsius Jubilatione, quoniam id exigit justitia. Si non? ego alibi contra illum agam, etiamsi mori debuer, famam tuebor meam et plura recurrent pluribus non placitura, ego vero exponam me, ut meos excessus mihi ostendant tales, quia teste Deo non hactenus adhuc turpiter excessi, nec faciam, quoniam exceptis litteris, nihil me in mundo delectat. Haec significo in humilitate, resolutionem praestolor et in osculo manuum maneo A. R. Paternitatis Suae Humilis subditus.

P. Martinovics Lector-Philosophiae.

Kivül: A. R. Prono Colendissimo Patri Josepho Jakosics Con. Lectori Theologo et Definitori et actuali Ministro Provinciali Ord. Min. Obs. Provinciae S. Joan. a Capistr.

† Essek.

Budam.

Földvár.

X.

A. R. Minister Provincialis
Superior Colendissime!

Finitis omnibus meis laboribus litterariis vi officii mei adnexis, Deus me peculiariter dudum afflictum beavit hodie, dum tres Epistolas accepi, unam ab Excellentissimo Generali de Enczenberg Galliciae, Lodomeriae et Bukovinae Administratore et Assesore Consilii Bellici, in qua evocor ad tractum totum Bukovinensem pro Campestri, in specie pro Cordoris Capellano, aliam rursus obtinui a Reverendissimo Dno Wenzeslao Kekert Vice-Superiori illarum partium Castrensi, in qua in eundem Regiminis Patrem creor. Tertiam denique privatam accepi ab

Illustri meo Avunculo de Poppinyi Leg. Ped. Preisackianae Majore, in qua mihi notificat, quod per majorum Consilii Bellici recommendationes seu munere Geometrae etiam in toto tractu Bukovinensi functurus. Has dum accepi, gavisus sum fateor, quia nunc habeo occasionem experientias capiendi et mundum videndi, quae longiorem meam lectionem in Mathematicis transactam non parum augebunt. Res urgens est, quoniam ut ex copia intelligere licebit, in fine hujus mensis, vel ad summum 10. Aug. debebo ibi esse. Attestatum una cum litteris particularibus legi nostro Guardiano, A. R. Paterniti tantum attestatum mitto autentice decopiatum, cui scio credet, utpote quod semper exmittere posset eidem Generali. Ob hoc ipsum tempus breve me accingo itineri, et solitam Paternam benedictionem peto ab A. R. Patre mihi exmitti vel Cassoviam, vel Hermannstadium, vel denique Csernovitz in Bukovina, ubi mea erit statio. A Generali quoque expectet litteras. Jam A. R. Pater, sicut hactenus honorem feci Provinciae meae, ita et deinceps et tanto magis prodesse conabor in exteris partibus, spem habeo etiam meliorem accomodationis, cum magnis viris ego recomendatus sim, immemor Provinciae tamen non ero. A. Rendus Pater habeat me suum Clientem, ego habebō tutorem semper, et secure dignetur facere decursum ad me, ego, qui circiter praeter gassi meum Zulag habebō aut 40 fl. per mensem, innabo, ut me videat saltem nunc, fuisse honestum Virum et alium ac Patres nonnulli invidi me apud A. Reverendum Patrem descriperunt. Quae tamen omnia finem acceperunt. Unicum rogo, velit meos duos veros discipulos Ignatium et Josephum accomodare bene et si fieri posset ad Universitatem, etenim fateor hodie docere possunt Philosophiam et Mathesim. Si eos accomodatos audiero hoc meum erit gaudium maximum. Hi passi sunt una mecum multa absurda Brodii, sed nunquam conquesti sumus, hoc unum dico, ve honesto Juveni in Slavonia. Allein alles hat ein Ende genommen. Hoc unum peto et rogo velit mihi benedictionem solitam, dum Autoritate Regia evocor ad servitia Regia ad praeattactum locum exmittere. His maneo A. R. Paternitatis Vestrae.

Brodii, die 9. Julii 1781.

Infimus Clientum

P. Dominicus Martinovics

Philosophiae ac Theologiae Doctor et I. Militiae tractus
Bukov. Pater Campestris.

Kivül: A. R. P. Prono Colendissimo Patri Josepho Jakosich Con. Lectori Theologo, jam Definitori et actuali Ministro Provinciali Provinciae S. Joannis Capistr. Ord. Min. observ.

Tolnae.

(A tábornok bizonyítványát, melyre Martinovics e levelében hivatkozik, s melyet hiteles másolatban ahhoz mellékel, alább XX. alatt közöljük.)

XI.

A. R. Pater Minister Provincialis
Dignissime!

Dudum praestolatus fuissem responsum ad meas litteras, quas ego Brodio ante abitum meum miseram A. R. Patri, sed quia statio mea incognita erat, quam ego ipse tunc notificare nequiveram, ideo ad accipiendum responsum ad utramque meam epistolam, hanc exaro et notifico, quod feliciter ad collocationem meam advenerim et quod contentus sorte mea vivam. Vix credo, quod haec mea mutatio A. Reverendae Paternitati non placeat, me quod concernit, debui eam quaerere, ne traducar deinceps inconvenienter, prout unno anno cum extrema vultus et cordis mei exasperatione traductus sum. Defectus mei nunquam expositi erant, sed clam auditis meis invidis, quin ego provocatus unquam fuerim suppressus sum, quasi vero statui Religioso obsessus, in forma Juris audita utraque parte aliquem vel absolvere, val anathemate ferire. Quod Jezikium elusus sum in ultima epistola, sed non juro, verum jurassem, si domum mansissem et forte cum jactura Jezékiana. Praeterea vacantia pro Theologica cathedra nulla erat, ut applicationem sperare potuissem, Philosophiam autem denuo incipere durum mihi fuisset, quia scio me Budam non posuisset, qui locus mihi semper tamen competeat, utpote prius prae reliquis approbato in Universitate; Budam inquam me non disposuisset, qui jam alteri cathedram Budensem pollicitus est, quid ergo fecissem in Provincia? Ad Conciones, Vicariatum, Guardianatum, me nec Deus, nec natura inclinat. Itaque hoc quod feci, facere omnino debui. Quemadmodum vero semper studui laboravique pro gloria Dei, meo et Provinciae honore, quamvis iniqui rerum Interpretes alio meas dixerunt actiones, ita etiam Provinciae et mihi deinceps quoque, primos si fieri potuerit procurabo honores. Memor ero etiam subsidiis Provinciae, sed non sicut alii, si enim mihi Deus dederit Subsidia, ea convertam in unum adornandum Museum physicum in Conventu Budensi, Machinis et aliis necessariis instructum. Hoc eventus docebit. Audivit forte etiam in Slavonia, qualiter nempe Brodii unam spurcam actionem contra me posuerint (parco nominibus) poti Patres, qui quotidie ad 11-am vel vagabantur foris, vel domi potabant. Sed hanc ab aliis fide dignis audiet forte narrari, qui fleverunt super meam sortem. Ego supersedeo perscribere, quia promisi reticere. Haec sincero perscribo animo, non enim habeo rationem aut adulandi aut simulandi. In reliquo cupio mihi notificari, an in numerum M. Venerandorum Patrum susceptus sim a Definitorio, qui cursum meum Philosophiae cum publicis ternis actionibus terminavi. Rogo etiam A. R. Patrem pro prima sui Gubernii gratia, ut eruditi sane duo discipuli mei Ignatius et Josephus Temesvarinum pro Theologia disponantur post Congregationem. Atque his sum in osculo manuum A. R. Paternitatis Vestrae Csernovitzii in Bukovina die 18 Augusti 1781. Cliens P. *Dominicus Martinovics* AA. Ll. Philosophiae et Sanctae Theologiae Doctor, C. R. Mathematicus et Inclit. 2-ae Legionis Praesidiana Campestris.

Dignetur quaeso monere Patrem Guardianum, ut solvat Bibliopolae Diepold et Compactori Universitatis Autorem scholasticum Horváth, quem ego acceperam ante annum pro Conventu Brodensi.

Kivül: A. R. Patri Josepho Jakosics Con. Act. L. L. et Philosophiae Lectori emerito, jam Definitori et actuali Ministro Provinciali Ord. Min. Obs. Prov. Sancti Joan. a Capistr.

† Leopolim.

Cassoviam.

Budam.

Essekini.

XII.

A. Reverende ac Eximie P. Provincialis
Superior Colendissime.

Miratus sum summopere, quod A. R. Pater ad duas meas epistolas nullum responsum acceperim; sed ecce vidi nunc causam, accepi enim epistolam a Reverendissimo Domino Kalatay, qua significat, quod Admodum Reverendus Pater Provincialis me tamquam profugum infamemque Apostolico Vicario et Episcopo nostro denunciaverit. Miratus ego ad haec ac pene obstupui. Anne ille quaeso profugus dici debet, qui abitum suum e loco e quo movit, litteris notificavit et pro benedictione rogavit, qui per conventus Nassicensem et Budensem transivit et omnibus fraterne valedixit, qui denique animum habet semper redeundi, ac etiam in Provincia moriendi? A. Reverende Pater! Mitius agere potuisset mecum, quam egit, scripsisset mihi et jussisset ut veniam. Ego ex medio itinere rediissem.

Brodii existens ex rumore fratrum intellexi, quod A. R. sit Tolnae, ideo illuc direxi epistolam meam, dum autem Nassiczas venissem ad valedicendum fratri Judici Nobilium: intellexi a fratribus cursus, quod A. R. Pater Budae sit, hinc iter meum acceleravi, per Quinque-Ecclesias et quidem ideo ut avunculo meo Dominicano valedicerem. Jam veniens Budam Intravi Conventum et illico quaesivi ex Fratribus, an sit Budae A. R. Pater, responderunt mihi, et quidem ipse A. R. P. Guardianus Spaics, quod ante duas dies discesserit Földvarinum et narravit mihi, quod A. R. Pater acceperit meam epistolam una cum copia Decreti, at nihil dixit, quod A. Reverenda Paternitas me non velit dimittere. Et Budae potuissent me adservare, qui ibidem pransus sum, si ego profugus fuissem.

Facile est denigrare Juvenem hominem, sed hujus ratio reddenda erit coram Deo, scio, quod alios nonnullos in his circumstantiis, non ita temere denigrasset, sed quia nunquam sincere favit, ideo me nec in claustris bene habuit, nec etiam effugere volentem miserias et odia, in pace esse sinit. Odia dico, quae ego vere multa sustuli, a quo A. Reverendus Pater regnare cepit. Oro quotidie Deum, ut placet meos inimicos et tamen permittit me affligi, nunc itaque video, quod Deus taliter probare vocationem meam velit, patiar itaque pro Deo libenter, forte venient tempora meliora.

Excellentissimus Generalis se se opponere voluit et requirere A. R. Paternitatem, ut me dimitteret, hoc ipsum intendebat meus Superior et vice-Superior; at ego ut ostendam, quod profuga non sim, non spectatis expensis fere 300-um florenorum redire statui obsequi volens Vestrae Superioritati — Forte redux placabo animum iratum A. R. Paternitatis jam dudum erga me. Indulgebit tamen A. R. Pater, ut maneam donec alius mei loco venerit, quia hic nemo est, qui suppleat mei loco munus, item donec cum commoda occasione redire potero. Spero vero quod in octobri meus frater Locumtenens ex Regimine Barkojano sit ad Hungariam iturus pro Urlaub, hinc illi me adjungam. Si mecum voluerit agere sicut cum apostata: tunc primo quaeremus dicasterium, ubi ego reus, A. R. Pater vero actor erit, quod ibi determinatum fuerit, illud ut mihi eveniat non curo. Si Generalis praetenderet, ut maneam simpliciter, ego nolo, sed volo redire, ut notam deleam mihi injuste inustam. His sum cum debita veneratione A. R. Paternitatis Vestrae subditus in Xristo.

Fr. Dominicus Martinovics.

Signatum Chernovitz die 27. 7bris. 1781.

P. S. Si quo casu meus frater non potuerit ire ad Hungariam, sic ibo cum meo Domino Illustrissimo Avunculo Poppini, qui finita commissione Regia, et accepto responso Vienna ad suum in Hungaria existens redibit Regimen, qui inquam si ego permissem et non rogassem, sese omnino interposuisset pro mea mansione.

Kivül: A. Reverendo Patri Superiori Colendissimo P. Josepho Jakosics Ord. Min. Obs. Provinciae S. Joan. a Capistr. Con. Lectori Theologo ex Definitori et actuali Ministro Provinciali.

† Leopolim.

Cassoviam.

Budae

In Aquatica.

(A provincialisnak Martinovics e levelére irt válaszat alább XXIII. alatt közzöljük.)

XIII.

Admodum Reverende Pater Provincialis
Superior Colendissime.

Cupio ut haec mea epistola A. Reverendam Paternitatem sanam et incolumem inveniat; ultimam ego ad exaratam Vienna, quoque percepi, ad quam suo tempore ore reponam, aut res meae futurae respondebunt. Initis notitiis in his Poloniae nostrae partibus edoctus sum a Magnis Viris facile fieri posse, ut munus Professoris Publici in Universitate Leopoliensi obtineam, qua de re cum plene informatus fuissem, cepi animum meum id obtinendi, quod Budae per plures concursus et licentia Provinciae factos quaesieram renovare, pro quo munere cum praeparatio sit necessaria, quae fit assiduo studio et lectione, hancque fovere in statu et munere Patris Campestris non possem, manu misi meum Castrensis Patris officium cum pulchro et honesto Generalis de Enczenberg

testimonio, ac sic Leopolim iter meum institui, quo perveniens me insinuavi Supremo Rei Litterariae per Regnum Galliciae et Lodomeriae Directori Comiti de Gallenberg Caes. Regii per eodem Regno Gubernii Excelsi Consiliario, qui me illico de applicatione pluribus vicibus assecuravit et certam spem dedit pro Linguae Hebraeae Professore et S. Scripturae. Haec itaque notificare debui et volui A. R. Paternitati tamquam meo Superiori, qua occasione illud enixe postulo, quatenus mihi quo citius licentiam pro tali munere assumendo, aut etiam forte concursu faciendi in hac Universitate exmittere scriptam et sigillo firmatam Provinciae non gravaretur. Erit haec res pro honore Provinciae, ego etenim sicut in Budensi tum philosophico triplici, tum Theologico concursu honeste substi, ita spero, quod et hic mihi cum eventu optimo et simul fine mea res succedet. Minime credo, quod A. R. Paternitas suasit mihi denegatura licentiam, tum quia rem bonam postulo, tum etiam quia concurrenti licentiam pro Theologia Budae mihi semel concessit sub sua provincialatu benigne, et tandem Buda Brodium abituro promisit, quod quandocumque fuerit concursus, quod mihi velit notificare et licentiam eundi tribuere. Restat igitur ut id, quod pro Hungariae Regno dicere non est gravata, nunc dicat pro Polonia. Quod autem hanc licentiam scripto petam, res mira videri non potest, quia nolo infamari deinceps, sicut mihi contigit in Officio Patris Campestris. Accedit, quod forte si licentiam non haberem, facile Magnates hujates putarent, Professoratum a me obtineri velle contra voluntatem Provinciae, quod absit a me. Rogo itaque iteratis vicibus A. R. Patrem, eandem licentiam mihi scriptam et sigillo munitam pro mea legitimatione exmitti. Deus retribuet A. R. Paternitati, nam finem meum assequar plene, qui est rem litterariam promovere ad gloriam Dei, meum et Provinciae honorem, atque ideo gratus A. R. Paternitati existam semper et conabor ubi ubi fieri potuerit gratitudinis indicia monstrare. Amicos hic habeo Magnates, qui mihi in Budensi concursu defuere, ex his motus unus Illustrissimus ac Magnificus Dominus de Krivecky Excelsi ac Caes. Reg. Supremi Justitiae Tribunalis per Regni Galliciae et Lodomeriae Consiliarius et Cancellariae Regiae Director, qui postquam a me de nobilitate et eruditione A. R. Paternitatis Suae informatus fuit, scribet A. R. Paternitati, et pro mea licentia quoque interpellabit, forte scribet quoque Universitatis Director. Ego nunc quoque adusque institutionem meam in Professore nominatae scientiae, non sum absque omni officio, nam apud eandem Universitatem ago Praefectum Illustrissimi de Krivecky, cujus prolem unam doceo Architecturam, Geometriam et Arithmeticam. Demum absente adjuncto Speculae Astro-nomicae, ego in eadem habito et pro tempore munere adjuncti speculae fungor. Haec autem omnia subjicio potestati A. R. Paternitatis, ut si vel in unico puncto contrarius fuerit, me nempe aut revocare voluerit, aut aliud quid imposuerit, obedientis filii obligationem faciam et dispositiones A. R. Paternitatis exequar. Interim quod mihi non sit voluntatem erga bonum impediturus, sed promoturus potius spero. Haec Universitas nunc redigetur ad Systema Viennensis Universitatis, unde plures professores creabuntur et tandem installabitur solemniter. Suscepto Professoratu,

ad vacationes futuras Budam veniam, ubi vestem meam Religionis et Provinciae accipiam, qua occasione plura conferam; licentiam vero hisce a me petitam circa initium Februarii libenter haberem. His sum cum demissa veneratione A. R. Paternitatis Suae

Leopoli die 16. Jan. 1782.

Humilis subditus
P. Dominicus Martinovics.

P. S. Nominatus Consiliarius de Krivecsky Hungarus est, vir omnino eximius, quem ipsa Sacratissima Majestas apprime colit et quem sola ad has Galliciae Regni partes misit. Ne vero A. R. Pater vel in minimo suspicetur, faciam, ut haec eadem Reverendissimus Kalatay Canonicus Leopoliensis et Superior Castrensis de me perscribat et assecurationem det. Ego habito in Collegio Universitatis in Specula Astronomica et saepe in locum D. Liesganig celeberrimi Mathematici Geometrae munus oboeo. Adeo ut bonum nomen et mihi et Provinciae fecerim, haec experientia uberior docebit, si mihi licentiam non denegaverit Admodum Reverendus Pater.

(A provincialisnak e sorokra írt válaszáat 1. alább XXIV. alatt.)

XIV.

Ehrwürdiger Pater Guardian!

Schon zehn Jahre sind verflossen, dass ich mit Ihnen nichts zu thun hatte und dass ich weder Ihnen noch Jemanden von Ihrer Provinz ausser Höflichkeit und freundschaftliche Begegnung im Wege legte, ich liess mich 1784 von meinem Oberhaupt, dem die heilige Schrift so gut wie dem Pabste in Rom die Gewalt alle Bündnisse, welche durch einen Fehler einschlichen aufzulösen einraumte, dispensiren, und tratt als ein Weltgeistlicher auf die Schaubühne der Welt. Die Provinz verfolgte mich durch Sie in Ofen, in Brod und bei Bischof Kerenz in Wien ohne dass ich diese Zunft jemals beleidigt hätte; meine Talenten und mein jugendliches Feuer flössten mir die Begierde zu höheren Wissenschaften ein, und diese war mein einziger Fehler, dem Sie zwar als Definitor dem Scheine nach schmeichelten, als Provinzial aber durch mönchliche Ränke und List durch meine verbannung nach Brod nachdrücklich ahndeten. Für diese Behandlung, liess ich Sie in Brod durch meinen Studenten in einer zierlichen Rede als das würdigste Oberhaupt der Provinz bewillkommen. Sie jagten mich von Ofen nach Brod unter dem Vorwand als möchte das Kloster noch fortgebaut werden, doch Wollten Sie das Studium von Földvár näher Ofen beordnen, für dieses hätten sie also Platz, aber für mich keinen gehabt. Eine schöne und der priesterlichen Sanfmuth sehr angemessene Behandlung! Ich ging als feldkaplan durch Landesfürstliche Gewalt, die uns immer heilig sein muss, aufgefordert zum Regiment um die militärische Seelsorge zu betretten,

die viel wichtiger ist, als das träge Leben in Kloster, ich meldete meine Abreise in einem an Sie erlassenen Schreiben; denn es wäre eine Thorheit vor mir gewesen, wenn ich bei Ihnen sobald mich der Landesfürst gebraucht hat, erst um eine Erlaubniss angehalten hätte, von einem der mich ohne hin unterdrückt hat. Der Monarch macht durch sein Placetum Regium alle Verlobnisse, Eidschwüre etc. gültig, wenn er also einen als Bürger zum dienst auffordert, so kann der Bischof und ein Provinzial schon gar einen Priester, der immer ein Bürger bleibt nichts wider solche Landesfürstliche Aufforderungen vernünftig einwenden. Der Mensch wird als Bürger gebohren, die Tauf macht ihn erst zum Khristen und die Beschneidung zum Juden; ich und Sie sind durch einen in minder-jährigen Alter abgelegten Eid Mönche geworden. Die natürlichen Pflichten gegen Gott und sich selbst sind die ersten, die bürgerlichen die zweiten und die mönchischen die allerlétzten. So werden Sie die Sache finden, wenn Sie nicht einem Isidorus Mercator oder Bellarminus anhängen wollen, und doch hielten Sie mich für einen entlofenen Mönchen, der doch um dem Staate und dem Gott durch eine militärische Seelsorge zu dienen seine Zunft verliess, in welcher ich nichts als niedrige Kabalen zur Erhaltung einer Definitor-Kustos-Provinzial und Guardianstelle einen unerträglichen Hochmuth durch eine harrichte Kleidung vermäntelt, die beständige Verletzung nicht nur der mönchischen, sondern der natürlichen Gesetze und ewige zum Nichtsdenken bestimmte Schlafsucht, durch gutes Essen und Trinken unterstützt fand. Sie sahen und wussten gut, dass ich unter Josefs Regierung Professor auf der Universität in Lemberg und 1785 auch zugleich Director der Philosophie wurde, dass ich also nämlich dem Staate gedinnt habe, und das Glück hatte von allen Menschen (Sie, etliche alte Kapistraner und Jesuiten ausgenommen) geliebt zu werden. Warum liessen Sie mich nicht gleich auffordern, dass ich meine Dispensation ausweisen soll, sondern jetzt da Si geglaubt haben, dass ich, weil mich die ungarischen Jesuiten verfolgt haben ohne Amt, ohne Stütze sei, liessen Sie oder ihr Provinzial mich durch den General Vikarius Kondé als einen Wagabunden und Verdächtigen prüfen, ob ich wirklich dispensiert sei. Sie wollten mich zurück haben und wieder mit Kutte bedecken. Dank Ihnen für diese Güte. Sie und der Provinzial bewiesen es, dass wenn man Euch Luft gebe, ihr eben so boshaft, wie die Niederländer Mönche wider die gesunde Vernunft und wider die heiligen Landesfürstlichen Gesetze handeln würden (sic!). Ich und Kondé wurden gute Freunde, er hat ein gutes Temperament und viel Bescheidenheit, ich wies ihm nicht aus Schuldigkeit sondern aus höflichkeit meine Dispensation, und werde ihn überall ruhmen wissen. Sie- und Provinzial durch Lojoliden vermuthlich aufgesetzt wollten mir Verdruss machen, ich verzeihe es allen meinen Feinden; denn ich und meine Grundsätze sind nicht zur Rache gemacht. Ich schätze alle Jesuiten, weil sie gelehrte Männer sind, mit der Zeit werde ich auch diese überzeugen, dass sie mich unschuldig verfolgt haben. Hätten Sie aber ferner noch Lust durch das Consilium zu untersuchen, ob ich wirklich K. K. Consuller bin, so erwarte ich diesen Kampf auch ruhig;

und doch werde ich Ihnen verzeihen und niemals meinem gnädigstem Monarchen etwas davon sagen. Ich bin hiemit Ihr bereitwilliger Diener
Pest den 5-en Oktober 1791.

Ign. Jos. de Martinovics S. C. R.
et apost. Majest. Consiliarius.

XV.

Nro 15500.

Euer Majestät!

Der unterzeichnete ist von dem franciskaner Provincial der Kapistraner Provinz Ladislaus Jezik bei dem General Vicarius Nicolaus Kondé angeklagt worden, dass er im Jahre 1781 nach Pohlen entlofen wäre und dass die Dispensation von dem Orden, die der Unterzeichnete von dem Lemberger Bischoff im Jahre 1784 nach der Jozefinischen Verordnung erhalten hat, wie es die hir beigelegte Vidimierte Abschrift beweiset, nicht hinlänglich sei. (Alább közőljük.)

Da die Anklagen des gemeldeten Provinzials Ladislaus Jezik falsch und verleimderisch ist, indem ich als Feld-Kaplan beim 2-em Garnison Regiment durch den Vice Feld-Superior, Venceslaus Kekert und ein von der Bukovina Administration zugeschicktes anstellungs Decret beruffen worden bin und auch meine Abreise dem damaligen Provinzial Jozef Jakosics gemeldet habe, wie dieser es auch mit einem Eid bestätigen wenn es nöthig wäre, nicht ermageln kann. Da endlich mein Dispensation nach der weisen Josefinischen Verfassung gültig sein muss, so bitte ich Euer Majestät da ich meine Unschuld und Gerechtigkeit mir gut bewusst bin, durch die Ungar. Hofkanzlei der Ofner Statthalterei aufgetragen; dass 1° Mich der Provinzial Ladislaus Jezik mündlich oder schriftlich seiner Verleumdung wegen abbitten soll. 2° Dass der General Vicarius in Ofen Nikolaus Kondé in die Zukunft derlei ungegründete Denuntiationen nicht anhören soll und den unterzeichneten in der Ruhe leben lassen möge.

Pest den 13-ten X.ber 1791.

Ignatz Joseph von Martinovics
Weltpriester. K. K. Rath.

XVI.

Ferdinandus Onufrius de Kocky-Kicki, Dei et Apostolica Sedis Gratia Archiepiscopus Metropolitanus Leopoliensis.

Universis et singulis quorum interest, aut intererit, aut quomodolibet interesse poterit praesentibus litteris nostris significamus, exhibitorem earundem A. R. D. Martinovics in Universitate Leopolitana Publicum Physicae experimentalis Professorem in urbe Pest Regni Hungariae natum, nuper familiae S. Francisci cooptatum, ab hac religione tanquam coacte et involuntarie susceptum, superiorum respective sui ordinis oraculo liberum a vinculis quibus aliunde constrictus tenebatur pronunciatum, spectata ejusdem suprafati ingenua vitae probitate, morum integritate, caeterisque

optimis qualitatibus, eundem Clero Archi-Dioeceseos Nostrae adscribendum ac juxta Novellam Sacratissimae Majestatis Ordinationem pro utroque clero latam, illum capacem Beneficiorum Ecclesiasticorum, salvis in omnibus supremi Imperantis decretis, declarandum esse, in animum induximus prout quidem tenore praesentium adscribimus et declaramus; tonsura et habitu cleri saecularis uti, ac privilegiis eidem Clero propriis illum frui volumus, praesentesque litteras nostras manu nostra scriptas ac sigillo majori munitas ex Cancellaria nostra expediri mandavimus. In quorum fidem datum in Palatio Nostro Archiepiscopali Leopoliensi die 22-a. Martii Anno Domini 1784.

Ferdinandus Archiep. (L. s.)

Stanislaus Stocky

Ecclesiae Metrop. Canonicus

Suae Excell. Archiep. Secretarius.

XVII.

Reverendissime Eminentissime!

Ignatio Josefo Martinovics presbitero saeculari, de sui propter obtentam saecularisationem persecutione, contra Ladislaum Jezsik Provinziales Franciscanorum Provinciae Capistranae, cui antea adscriptus erat, nec non contra Dominum Vicarium Generalem et Episcopum Kondé tenore Suae Altissimae Loco porrectae et abinde horsum prouti una cum suo provocato adjacet in paribus tranmissae instantiae conquerente ac medelam implorante. Instantiam hanc Eminentiae Vestrae de benigno jussu Regio eo fine comunicandam habet Consilium istud Regium Locumtenentiale, ut in ejus expositionem auditis ab utrinque partibus genuine inquirere ac subversans meritum in nexu testimonii per dominum archiepiscopum Leopoliensem dati memoratae instantiae adjacentis discutere, desuperque adaequatam informationem, penes restitutionem communicatorum, cum subnexa opinione horsum submittere ingravatim velit abhinc dein Altissimo Loco repraesentandam. Datum ex Consilio Regio Locumtenentiale Hungarico Budae die 10. Jan. 1792. celebrato.

Dilectionis Reverendissimae Eminentissimae Dominationis Vestrae

Leopoldus Palatinus m. p.

Amicus ad officia paratiss.

Ad Officia et servitia paratissimi:

Franciscus Skerletz m. p.

Josefus Liny m. p.

XVIII.

Admodum Reverende in Christo Pater Provincialis!

Ex advoluto isthic ./' intimato Excelsi Consilii de dato 15-a Jan. a. c. nr. 575. emanato nec non querulos suplici P. Josephi Martinovics Suae Majestati porrecto, observabit Admodum Reverenda Dominatio Vestra qualinam in merito praeallatus Pater contra Paternitatem Vestram

Admodum Reverendam ac etiam me coram Sua Majestate Sacratissima conquestus fuerit, qualisve et quam adaequata ac conscientiosa in horum sequelam informatio Altissimo Loco desideretur.

Hinc velit admodum Reverenda Paternitas Vestra de totiesfati P. Martinovics in Poloniam Discedentis moribus ad exigentiam Benigni Intimati, sinceram et genuinam ac in quantum fieri poterit, authenticis testimoniis firmatam relationem horum quamprimum praestare et una a Patre quoque Jakosics, ad quem saepefatus P. Martinovics provocat, super eo Testimonium excipere, utrum reipsa Indultu illius, aut potius eo inscio, ad Poloniam quaestionatus Pater discesserit? quo hac ratione probantibus illis documentis et ipse relationem meam fulcire possim. Qui in reliquo piis precibus commendatus maneo Admodum Reverendae Paternitati Vestrae

Budae 19-ma Febr. 1792.

Affectionatus in Christo
Nicolaus Kondé
Vicarius Generalis m. p.

NB. Etiam Venceslaus Kekert ad quem provocat audiendus erit, et utinam ab ipso etiam Testimonium haberi posset.

XIX.

Nota ad illustrissimum ac reverendissimum dominum Nicolaum Kondé episcopum et vicarium generalem eminentissimi S. R. E. Cardinalis, Primatis Regni Hungariae.

Anno 1781. fungente me infrascripto officio ministri provincialis provinciae meae P. Dominicus Martinovics Brodii in Slavonia existens lector philosophiae me inscio in Galiciam petierit pro Capellano Legionis Limitanae. Discessum suum ex itinere Nassicas pertingens mihi insinuavit, postulando, ut litteras dimissoriales aut Cassoviam, aut Leopolim ipsi transmitterem. Continuando is iter coeptum Quinque-Ecclesiis deposita veste religiosa, vestes a patribus militiae adscriptis geri solitas assumpsit et Leopolim per Budam transiens migravit.

Factum isthoc cordi mihi fuit, cum constitutionibus nostris cautum sit, ne quis inscio Superiore Provinciae locum aut Conventum mutet, hinc vi officii mei ad excell. dominum episcopum de Kerens, ut ordinarium servientium sacerdotum in legionibus, excessum P. Dominici Martinovics detuli, promissione autem habita a praefato excell. domino episcopo neminem e Provincia ad legionem quamcunque mittendum abs scitu superioris provinciae.

Graviter ab excell. domino praevaricatio patris Dominici Martinovics accepta, superiorique castrensi, eo tempore existente, moderno illustrissimo domino episcopo Magno-Varadiensi transmissa pro inquisitione Rei veritate pro parte provinciae comperta in mandatis accepit pater Martinovics provinciam repetendi. Videns is se in angustiis, litteris admodum supplicibus postulavit dimissorias litteras, quas ob demeritum negavi, implorans

tandem patrociniū excellentissimi domini supremi armorum praefecti partium Lodomeriae et Galiciae, qui humanissimis ad me datis litteris postulavit, ut facultatem patri Dominico Martinovics facerem remanendi Leopoli quod et praestiti missis dimissorialibus litteris ad praefatum excellentissimum dominum. At is relicto servitio militari certo comiti polono operam suam addixit, varia deinde fortuna usus professor in Universitate Leopolitana patrocinate domino Lissgany evasit.

Haec ita esse sancte testor et subscriptione firmo

Budae 7-a martii 1792. (L. S.)

Josephus Jakosics

Exprovincialis Provinciae S. Joan.
a Capistrano.

XX.

Der franziskaner Herr Pater Martinovics so zu Brod in Slavonien stehet, wird als Cordons Caplan allhier in der Bukkovina, so es ihme gefällig gegen monatlichen Gehalt von 21 fl. 40 Kr., sage zwanzig ein Gulden 40 Kr. an mit von der Bukoviner Int. administration aufgenommen, doch mit diesem Vorbehalt, dass er bis Ende Julio, oder längstens bis 10. August a. c. eintreffe und allhier die Seelsorge der in der Bukovina liegender ungarischen Compag. des 2-tem Garnisons Regiment über sich nehme, es hatte sich dieser Herr Pater mit einem Comitator oder General Attestat zu versehen, wann er von seiner Standes Station abgegangen, um von den Tag allhier in die Gebühr zu kommen, den Kurzest und sichersten Weeg kan er über Temesvár, Hermanstadt, Bistritz, Nassot anhero nach der Buccovina, wo gesagter Herr Pater Comod fahren kan; wessenswegen auch die Herren Comitats und sonstige Beamten Herrndienstwegen freundschaftlich ersuchet werden, gesagten Herrn Pater Martinovics gegen Baar Bezahlung und hiervon abgebende Quittung 2 Vorspannpferde anzuweisen, welche Vorspanns Anlage ihme bonificiert werden wird

Chernovitz ö. 17. Junii 1781.

(L. S.)

Entzenberg

General.

XXI.

Apologiam una cum alia littera uno cursore accepi. Nec officii ratio mei postulat et a modo meo agendi longe alienum est, aliquem circumvenire. Hinc ne dicat circumventum se esse littera mea. Noverit ego resignationem Paternitatis vestrae a lectura sive conditionata sit, sive absoluta, nec accepto, nec accepturus sum unquam; ratio est, ego Paternitatem vestram solum lectorem philosophiae non institui, sed per venerabile Definitorium ut talis confirmatus fuit. Hinc et ad Definitorium spectabit hanc resignationem acceptare, vel non acceptare. Poterit itaque Definitorio, ut congregate fuerit suam causam exponere. Scripsi iam in

littera ultima famam Paternitatis vestrae integram esse apud omnes, quae et integra perstabit et ut intelligat me nulla factione Budae cum quocunque facta, sed sincere cum Paternitate egisse, nec Caecilianum Okel, nec alium Budam pro Lectore dispositurus sum. Caecilianum enim ad locum ei destinandum migrare jubebo, cum ex benevolentia praemature defuncta Augusta potitus sum. Obtinui enim 23 hujus m. a Consilio Bellico, cum a Cancellaria Hungarica donationales supra Conventum Aradiensem, ad quem ad Maji intrabimus. Buda abs studio philosophico erit. Cum iam cum magistro murariorum de aedificio faciendo tractem. Num igitur cum Paternitate actum sit, eventus modo docet.

(Jakosics fogalmazványa.)

XXII.

Quod tardius nihil rescribam, causa est, quod littera Viennam Paternitatis Vestrae M. V.-dae missa fuerit, me jam Budae existente. Miror vehementer Paternitatem Vestram Magne Venerandam dolore angere, quod Buda motus fuerit; fugit me sane in quo fama per hanc amotionem Paternitatis laedi potuisset; notum est omnibus, religiosos universos ad placitum Superiorum, prout usque nunc fuerit, mutationi omni tempore subjectos esse. Chare Dóminice! nec ego nec alter quispiam jus electionis habet pro perpetua mora ad certum conventum, neque credo unquam Paternitati Vestrae in animo esse simile jus sibi constituere contra sancita Majorum. Quod tres discipuli remanserint causa est genuina: frater Simon Radnich a Patre Commissario per omnia Sancta amotionem a Paternitate Vestra Magne Veneranda flagitavit. Cui et obediales transmisit eum alio dislocando. Obediales hae, cum jam Capitulum in proximo fuerit celebrandum, suspensae fuerunt Budae usque ad mutationem capitularem, quod rati habuit Pater Commissarius. Alii duo non semel, sed pluries supplices facti sunt pro sua mutatione, quod in visitatione sua facta . . . Hinc chare recte ne postulatis fratrum satisfactum fuit; quod haec Paternitati Vestrae in discessu non ponderim, non factioni sed potius discretioni adscribendum dicat. Hinc cum certus sim, quod mox praenominati studentes et negotium Paternitati Vestrae facerent (tantum recogitet miseras Budae habitas). Satius Patres omnes concluderunt eorum translocationem . . . haec mutatio jam in Capitulo subscribentibus omnibus Patribus Definitorii facta fuit, ne alium studium in despectum Paternitatis Vestrae Budam ponam, miror vehementer quis unquam despectum nominabit alicui factum, si in locum ejus alter succedat, qui nec petivit, nec requisitus ab aliquo fuit, nam si amotiones similes despectus forent, nunquam religiosi, quibus placitum est in uno loco morari, aliorum transponi deberent. Hinc nihil per hoc Paternitatis Vestrae fama perpressa est, imo integerrime apud omnes servata. Nec disponerem Patrem Lectorem Philosophiae Budam vel alium quempiam; esto Paternitatis Caeciliani dispositio horsum per omnes Patres Definitorii

facta fuerit, ni causa haec esset, quam Paternitati Vestrae sincere pando. Haec mea mens fuerat, de qua nulli quidpiam dixi, cum certa spe ductus fuero Aradino redux nos ad novum Conventum Aradiensem transituros affuturo vere. Hinc volui ad alioquin in Conventu Földváriensi studium ob aedificium in aestate continuendum esse nequeat eum (sic!) Aradinum translocare, cum et cubicula et aliae commoditates Religiosae ibi sufficientes sint, ut et introductio Fratrum una cum Studio perpetuo ibi servandum eveniat. Augusta Viennae existenti et id adpromisit futurum. Sed Deo, qui eam nobis abstulit, aliter disponere libuit. Cum ergo ignorem post fata Augustae, quid futurum sit, Patrem Caecilianum Budam transferre debeo, meumque cogitatum, quo ad aedificium Budense in alium tempus si Superis placet rejicere. Habeat cum suis discipulis, quos modo numerat patientiam religiosam, novi enim Paternitatis Vestrae capacitatem, qua iis rudibus in disciplinis Mathematicis instructionem optimam dare potest, defectum librorum, quem allegat in commissis, ut Pater Guardianus procuret adhuc aliquot exemplaria, hinc cum eo conveniat, mihi que scribat, qui dispositiones facturus sum, ut iis potiat. Si Deus vitam dederit, tempore visitationis meae chare Dominice non inutilia pandam, qui fui semper amicus et ero Paternitatis Vestrae et omnium eorum, qui litteras amant et qui caeteris plus sapiunt, neque unquam in animum inducat livoris (?) vel laesionis famae per hanc amotionem intervenisse, sed rem factam fuisse prout in Domino Superiores fieri debere judicarunt. His omnia fausta Paternitati Vestrae advovens maneo.

(Jakosics fogalmazványa.)

XXIII.

Multum Venerande Pater!

Illustrissimo Domino Generali facultatem, ut Paternitas Vestrae Magne Veneranda in sua statione permanere possit, transmissi; ut autem sciat quomodo Paternitatem Vestram Excellentissimo Domino Episcopo denunciaverim et cur: Series Viennae anno mox lapso existenti praefatus Dominus adpromisit se nullum ad quodcunque Regimen vel Stationem militarem accepturum abs scitu et plenaria voluntate Ministri Provincialis pro tempore existentis. Abeunte Vestra Paternitate Domino Episcopo scripsi quomodo factum sit, quod Vestra Paternitas abs scitu meo licentiam rececedendi a Provincia obtinuerit. Abiit Vestra Paternitas multum Veneranda Brodio et Nassicis primo ad me litteras dedit, ut ex sigillo Conventus patet, notificando suum recessum, quam litteram Mohácsinum versus pergens, die abitus mei Tolnae accepi; quomodo et qua conscientia id facere potuerit, statuta nostra inspiciendo . . . noverit. Ubi habitum deposuit nihil moror, quae Philacteria Budae dilataverat nihili duco. Hortor Paternitatem Vestram ne Geometram Regium se nominet et in suis actionibus vertumnum non agat. Dum aliis ex Provincia scripserit, titulos eos Admodum Reverendi et Reverendi, quibus statuta non concedunt, non attribuat. Humilitati studeat. Se ipsum de die in

die inspiciendo et in aliis si opus non potest, intentionem non accuset.
Queis maneo Paternitatis Vestrae Magne Venerandae

Viennae 6. Novembris.

Humilis servus:
fr. Josephus Jakosics
Minister Provincialis.

XXIV.

Multum Venerande Pater !

Ut Paternitas Vestra Magne Veneranda ad uberiorem amini sui culturam et majorem in scientiis progressum in Universitate Inclyta Leopoliensi permanere queat, vel ut postulat tentamen et concursum subire valeat, facultatem praesentibus facio. Commendo et enixe commendo, ut sui instituti memor et Deo et hominibus complacere satagat. Caetera quae scribit, cum vanitate scateant, tacitus praetereo.
(Jakosics fogalmazványa.)

Közli: ZSÁK J. ADOLF.

MALOM LUJZ LEVELEI DÖBRENTÉI GÁBORHOZ

(Negyedik és befejező közlemény.)

XXIII.

[Döbrentey jegyzete:] Válaszoltam január 4^d. 1846.

Kedves Bácsikám!

Déés, 15/10 1845.

Már kétszer álmodám — 's álmoknak, és jóslatoknak szeretem [így!] hinni, mikor jóra magyarázhatók — hogy Kegyed Erdélybe érkezett 's valahára személyesen üdvözölhetém, harmadszor már valóban — meg kell jönie; legalább szeretném hinni, hogy főkörmányzónkat nem hagyandja magára ide vissza térni. A' nyáron azon hirrel bosszantának meg minket, hogy Kegyed Maros Némethiben lett volna, s tán épen azon időtájban, midőn mi onnan 3 órányira, V. Hunyadon mulatánk; azonban később meg győzének a' Pesti [így!] lapok, hogy Kegyed az idén nem felénk, hanem a' Kárpátok környékén útazott, tehát közel nem valánk egymáshoz. Mi is valahára tevének egy kis utat hazánkban Szebenig és V. Hunyadig; 's ki nem mondhatom mi jól esett nekem e' kirándulás, újabb tárgyak látása; meg is énekeltem e' nagy utazásomat mihelyt haza jövék, mert, édes Bácsikám, a' nyáron újra *ispiritusom* jött verseket firkálnom, pedig már azt gondoltam volt, hogy végképen el költözött tőlem. Úgy el közönösödtem volt, 's egészen meg nyúgodva prózaiságomon, 's e' miatti visszavonultságomban, azt gondolám soha több verset írni nem fogok; de mint Kegyed nekem legelőbb írta volt:

»ki tör az emberből akaratlanul is a' szellem« ki tört lelkemből is — nem valami nagy költői szellem — hanem a' vágy, ösztön, vagy minek nevezzem, firkálni meg firkálni. Mint a' német Stoberl mondja: wenn ich nur was davon hätt'! én azt mondom; bár honomnak lenne valami haszna belőle; úgy aztán firkáimmal előállani sem félnék, noha mert néember vagyok, mint ezelőtt is rám támadnának sokan, és guzsalyhoz utasítának és konyhába, hól különben is örömet meg fordul az igazi magyar leány, ha nem is hirdeti világszerte. Miért van az Bácsika, hogy sokan úgy szeretnék ha mindnyájan libácskák lennénk, de tollát nem állhatják ha kezünkben van. Úrházy György egy zsebkönyvet akar Kolozsvárt szerkeszteni, 's nekem is küldött egy felszólítást, hogy dolgozzam belé. Rá vevének, hogy egy pár költeményt adjak be¹. Régiebbeket, újabbakat tisztába írva, mintegy százegy kisebb nagyobb darabom van, de még választást nem tettem.

Egy hozzáértő úrral itt átnéztem, s többeket talált arra méltóknak; de nagy barátja a verseknek, entusiastá a' költészet iránt 's félek a' gyengébbek [törölve: nek] ben is több jót lát, mint lényegesen tán van bennök; 's meg lehet, tán csak bátorítani is akar. Mi sokszor szeretném kegyednek minden firkáimat fel küldeni, hogy Kegyed őszinte barátságától jöjjön a leghelyesb tanácsom!² De aztán el gondolom, hogy Kegyednek mi sok fontosb dolgai vannak; 's bizonyos, tán velem született, tartózkodás mindig is legnagyobb gát [betoldva: om] minden nyilvánítás ellen; 's valahányszor valamit ki adtam, mintha szinte megbántam volna, 's inkább szeretném [igy!] örökös homályban maradni. Azonban, ha csakugyan kilépek, álnévvel nem teendem, mert így mindennemű álnév alatt ki jött cikkekét rám fognak, mint történt ez évben is, noha tán azóta semmit sem közlék, mióta Kegyed, »Rózsaelke« című költeménykémet becses nevének hozzájáruló paizsa alatt ki adá.

De elég most erről; egy pár darabkát ide mellékelek újabb verseimből; ítéljen Kegyed, haladtam-é bármi parányit, vagy olyan-é költészetem mint a' helyt trespedő tó?

Kegyed utóbbi utazásaiból újra gazdagodást nyerend nyelvünk, már előre örülek [igy!] a' nyereségnek, mellynek részesévé lenni reménylek, mert valahol csak megpillantom Döbrentei nevét, cikkkjét olvasatlan nem hagyom; 's ki elolvasta tanult is belőle. »Visszamágyarosodás Budapesten« folytatattik-é?

Itteni egyik lelkészünk, Medgyes Lajos, verseit szándékozik ki adni, ohajtanám hogy sok előfizetője lenne. Az egy két darab, mellyet nálunk felolvasott, aetheticaibb izlésű a' Petőfi-féle most oly nagyon fel vett betyárstynél, és velősebb az Irodalmi Őrben meg bírált Irmesi Homonnay Imre mértteseinél. — Igazán borzad az ember, midőn a divatlapjainkban kijövő verseket olvassa — illyesmi legyen 's lehet-é vezérszó salonainkban? 'S lehet-é kívánni, hogy finomabb tapintatu nő csakugyan hordasson

¹ 's ígértem. M. L.* alatti toldása.

² A felkiáltó jel a mondat végén sokkal feketébb tintával írva — nem M. L., inkább D. G. kezétől eredtnek látszik.

lapot, ha illy szellemü czikkek fel vétetnek beléjük? Irodalmunkból ki kel-
lene vetni a sok gyomot; inkább kevesebb, de élvezhetőbb nemzeti olvas-
mányunk legyen.

Most még Déé'sen vagyunk Nagypapámnál, de még e' levél Kegyed-
hez érkezik, már beleszünk telepedve Kolozsvárra; tavasszal meg újra
ki jövünk — tán valaha meg segít az Isten, hogy Pestig 's Bécsig fel
mehessünk — de jövő évben még nem reménylem, hogy végbe vihessük.

Anyám tiszteli Kegyedet; én pedig maradok mint mindig

tisztelő huga
Malom Louise.

XXIV.

Kolósvár [igy!] 31/1 1846.

Boldog növekedő (mer [igy!] már nem ujj [igy!] esztendő, ked-
ves jó Bátyám!

Hogy Kegyednek igen becses levelére e' mai napig nem válaszolék,
oka az volt, mert okvetetlen attól akarám küldeni leveletem, ki most
vivője, 's ki mind késett elutazásával, ez pedig Dr. Jovitsich, ezredorvos,
igen jó barátunk, ki Kegyeddal óhajt megösmernedni, 's kit szívesen
ajánlok Kegyednek barátságába. Olly derék ember; ő gyógyított ki tavalyi
hosszas betegeskedésemből, 's ezért, 's irántami nyájasságaért mindig
hálás leszek. Sokat kártyáztunk is együtt, noha én gyenge whistes
vagyok; nője jó barátném. Egy szóval nagyon sajnálom, hogy innen
elköltöznek, 's csak az egy vigasztal, hogy legalább levelezni fogunk.
Jovitsichot mindki [igy!] sajnálja itt, mert minden ember szerette.
Kérjen Kegyed számot tőle, miért nevezének el engem »hideg pásté-
tom«-nak?

Azt is állítá, igen kevésé vagyok »coquette«, 's hogyha egy
kis adag tetszelősködéssel birnék, inkább kapna a szem rajtam; én tehát
megkísértém »coquettirozni,« 's meg is mondtam, hogy az orvosom javas-
latából teszem, de még sem sikerült; vagy igen ügyetlenül tevém, vagy
nem akarták már hinni, hogy tenni tudnám. 'S így már még a' rege-
mentet sem hívhatom segélyül, midőn Kegyed katonás dalomat úgy le
tiporja; pedig, oh hálátlan maecenásom! azt, azt nem akarja Kegyed
dicsőnek látni, miben legnagyobb reményemet helyezém, hogy tetszeni
fog, 's mi Erdélyben már tetszést nyert; sőt magasztaltatott, sőt el
kéretett, le iratott, egy szóval, a' melly itt dűcsem talapja! Hiába! a' ki
olly mézes, csókos dalokat ír, minő a turbékoló Galambdal, annak min-
den egyéb lépetlen, mézetlen, de Bácsikám katonás lányhoz nem is illik
az érzélgés, turbékolás, mert »dobszó lelke hangmérője, trombita — sze-
relmi dala«, 's a. t. Így, így, nem hagyom rágalmaztatni katonás dalo-
mat, sem a' katonákat, pedig, ah! ezek valóban ide hagytak.

Hogy a' »titkos kör« vers mértéke nem jó, azt én is megérzettem
már, s' szándékom más formába önteni e' darabot, melly legelőbb is egy
kis bosszantási játsziságból eredt.

Hogy a' »Kérelem« tetszett Kegyednek, igen örvendem; 's hogy

virágot akart küldeni érte, köszönöm; majd ha egyszer fel viszen az Isten minket is Pestre, kimegyünk együtt a mezőre, 's szedünk bokrétát.

Már most tanácsoljon nekem, Bácsikám. Néhány novellám van készen — mintegy 10—15 darab — mit csináljak velök? Kegyednél úgy tudom, van tán kettő; valamelyiket tán lehetne valamelyik divatlapban kiadni — (ha jól megadnák az árrát [*igy!*], mert pénzt akarok gyűjteni utazásra), hogy lássuk, a közönség miként kap rajta, 's milyen jövedőt reménylhetni a többinek? Urházy még nem adott ki zsebkönyvet, 's én még nem adtam költeményeket neki. — Fordítottam egy francia komédiát magyar jambusokra — Lazinek fel ment, mert az ő megbízása volt Biró Miklóshoz, Kegyed ne tudja, hogy a' fordító ki, 's másnak se' engedje, hogy kifecseggék. Eleinte kinlódtam a' jambussal, majd könnyebben 's könnyebben jött; 's már most könnyebb lesz a' titkos kört is meg igazitnom.

Mi pedig utunkat illeti, az szegény N. Apám halálával bizonyosabb lett ugyan, de mivel olly derék árendás maradt reánk, ki kis jószágunkat sem kiadni, sem érte haszonbért fizetni nem mutat igen hü szándékot, vesztegelnünk kell, míg annyira helyre jövünk dolgainkal [*igy!*], hogy indulhatunk. De ha egyszer mehetek, iszonyu nagy [*törülve: környezettel, s betoldva:*] kísérettel menedek, mert egész V. Hunyad várát¹ viendem el Kegyed számára. — képben levarrva; mert nem kevesb két événél, hogy rajzát keresem; már most meg van ígértben, 's tavaszal [*igy!*] Kegyed számára fogok működni, 's igen kedves működésem lesz.

Anyám tiszteli Kegyedet. — Régi divat ugyan habaros irásért engedelmet kérni, 's kivált én, ki mindig habarok, már nem is szoktam mentegetőzni; de mégis tudatnom [*betoldva:*] kell | hogy egy nálam levő barátnémmal fecsegés közben habartam ki, sietve is be akartam bizonyítani, hogy Kegyednek tisztelő huga

Malom Louise.

XXV.

Kolozsvár 5/6 1846.

[*Döbrentey jegyzete:*] Érkezett 9^d

Kedves Bátyám!

Bezzeg én nem maradok soká adós válaszal [*igy!*] nem hagyom soká szó nélkül a' dolgot, pedig meg kellene gondolnom, hogy soraim olvasása fontosb működésektől vonja el Kegyed figyelmét; hanem most azért is sietek, mert Kegyed becses levelében azt sejdített velünk hogy e' nyáron valahára csakugyan látandjuk Kolozsvárt. 'S a' mint mondám; szó nélkül rögtön sem hagyhatom a' dolgot; ki kell mondanom, hogy nem bánom, ne is mondja hogy le jő, csak jöjjen és okvetetlen, minden

¹ Malom Lujza nagy kézi ügyességét dicséri a finom selyem szállal varrott kép, mely most özvegy Korbélyi Józsefné, született Jeszenszky Lujza urnó birtokában van.

esetre jöjjen. Én a' dolgot már úgy is veszem mint bizonyost, 's tüzen vízen öltögetek Hunyad várán, hogy, ha lehet, készen is kapja Kegyed.

És lám, édes Bácsikám, a' Kegyed levele nem csak örömhirdető vala, hanem olaj bizonyos el keseredettségem zúdult habjaira; mert éppen (nem irom *épen*, mert az más szó) rossz napom volt — gálába kellett öltözniem Anyámmal, 's ez nekem, de mind kettőnknek nagy feladat, kivált nálunk, hól a' magasb körök olly rideg hangulatuak; 's kissé duzzadtan tevém készülteimet, midőn a' levélhordó be adá Kegyed levelét; erre mindjárt *somolyogni* kezdtem, 's meg jött kedvem.

Dr. Jovitsich, és nője is, már sokat irtak nekem Kegyedről; nagyon örvendem hogy úgy meg tetszettek egymásnak, 's Kegyednek különösen köszönöm hogy ajánlatomra lön még figyelmesb íranta. Dr. Jovitsich valóban kedves ember; akaratlanul is szeretni kell őt; nője is igen jó gondolkodású hölgy, de véralkata egészen más mint férjének, ez csendes, nyugodt, amaz kissé puzduri, hamar fel lobban, de viszont hamar is csillapul.

Mi Frankenburg ajánlatát illeti a' novellára nézve, az elég szép, elfogadható; én, ki soha egy fillért sem kaptam semminemű irodalmi művemért, meg elégszem azzal is — nem is tudnám jól tulajdonképen mit kérjek érte. A' novella, melly Kegyednél van — s melly tán az akna leírását foglalja magában — tán czélszerűbb lesz annál, mit most firkálok, s melly 2 ivnél többre [*betoldva:*] fog | terjedni; azt kérem alásan, adja át Fr.-nak Kegyed, 's díját, már a' mennyi lesz, vegye magához, 's hozza le személyesen — érti e' Kegyed hogy czélzásom mindig csak Kegyednek ide leutazása? Az aláírás legyen tán csak *M. Louise*; hogy lássák azt is némben irta, 's a' szerint tépásson meg a' critica — ha csakugyan figyelemre méltadandja. Már aztán meglátjuk, e' darabcska minő tetszésben részesül, 's később egyebet is adhatok be — úgy sincs annyi — legalább türethető jó — hogy külön kötetben kiadva meg járná.

A' részvétivet el várom; tán tehetek valamit, pedig csakugyan bajos ezekkel' a' mi fizetni nem szerető embereinkel; a' minap néhány sorsjegyet a' Déé'si Kisdédóvó intézet javára úgy adtam el, hogy néhány jobb ismerősemhez bementem, 's azt mondtam, nem megyek ki a' szobából, még sorsjegyet nem vesznek; aztán savanyu ábrázattal vettek, csak hogy menekedjenek tőlem.

A' mi árendásunk, kedves Bátyám bizon nem harucz, hanem, fájdalom! mágnás; az illyennel még bajosabb bánni — 's már most perhez fogtunk, mi elég unalmas. — Gyömören tán találkozni fogott Kegyed Székely Imrével, ki nem rég hagyta el bennünket' Úgy örültem a' magyar művészeknek és ohajtottam volna hogy lelkesebben fogadják; kivált a' szászok ugyan nem igen tüntették ki magokat méltánylásában, pedig irtam volt egy szebeni ismerősemnek: Szászok! megbecsüljétek a' magyart, különben jaj a' ti fejeteknek!

Lazinak kérem mondja meg Kegyed üdvözetemet, 's hogy tudósítson, már a' franczia Comediáról — mi történik vele? szegényt valóban sokat czibálják a' többi lapok; és mikor egy kis elmésséggel teszik,

az csak hagyján, 's megvallom mulattát, de boszant, mikor személyével bibelődnek: valakit olyasmivel csufolni, miről nem tehet, 's miről tenne, ha lehetne, aljas tréfa.

Anyám tiszteli Kegyedet, 's azt mondja meg ne változtassa gondolatját a' lejövetelre nézve; majd itt úgy el kényeztetjük »tejbe vajba feresztjük, tulkot bornyat le ölünk, tyukkal kalácsal járunk utána,« a' közmondás szerint, hogy többé el sem vágyik innen.

Isten Kegyeddal addig is.
tisztelő húga
Malom Louise.

XXVI.

Kolozsvár. Sept. 6-kán. 1846.

Ki nem mondhatom, Kedves Bátyám! mennyire örvendék, midőn Déé'sre tett egy heti kirándulás után haza térve, Kegyednek, nekem mindig igen becses sorait kapám itt; ennél kedvesebb meg lepetésem nem lehet. Oly szép kegyedtől, hogy útközben is rá emlékszik hú hugocská-jára, ki emlékében most is a' Kegyeddal töltött időben él. Pedig hogy valahára meg ösmerkedheténk! Rég álmodoztam volt, miként fog az történni; 's már most ujra tág mező nyílik képzetemnek, el gondolhatni, miként lesz 'a viszontlátás, mert derék árendásunk gondoskodott, hogy valóság nem egy hamar legyen belőle — fizetni nem akar; Déé'sen hiában jártunk; a' brachium [*igy!*] ki van rendelve, de órszágygyülés előtt már nem mehet ki; szép szerint sem kapunk semmit — 's így kénytelenek vagyunk itt csücsülni, kedves Bátyám, noha inkább vágytunk volna ezuttal Pestre menni. Ezt történt minden esetre meg akarám Kegyednek írni; de mi sokkal büszkébb vagyok, mert *válaszban* tehetem!

Ha van minden embernek fátuma, úgy enyém az, hogy bármire készüljek, bárminek örvendjek előre, igen ritkán vagy soha sem szokott telyesülni. Így vagyok Pesti utammal is; és ha egykor ott lelném magamat, nem is hinném, hogy nem álom. S' mi örömeim voltak, mind meg-lépésként tüntek előmbé — mintha a' sors el határozta volna, engem bámultatni — alias tátott szájut csinálni belőlem.

Azt írja Kegyed, Bácsikám, szívre vagy tűzre való költeményeket írt: vonjuk egybe a' kettőt 's mondjuk: szív tüzére valókat. A' regéncz nem a' Déé'si [*igy!*] sütökemence hőségű szobában sült-e?

Firkáimból elvitt Urházy egy csomót, melyből szemelni akar, két darabka verset szántam volt zsebkönyvének, de ő négyet követel; nem tudom olly jóknak tartja-e, vagy hézagpótlókra van szüksége? 's már nem tudom mit választ. Kegyed ne feledje őt egy költeményével boldogítani, mert várva várja azt.

Bebizonyításaul, hogy mi itt nem csak szép szóval, hanem tettel emlékszünk Kegyedről, buzgósággal, hűséggel; irhatom, hogy a' Mikénél kiválasztott tizenhatod századbéli régi iratok lemásolása munkában van, 's ha meg lesz, munkára vétetik Kiss Lajos imaadshagos könyve — minden rendre, mert csak egy, két ember van, ki lemásolni tudja. Kiss

Lajosnak át adám a' szoboregylet részvétívét 's ő igérte, hogy fünek fának lelkére köti az ügyet. — Mi az én részvétívemet illeti a' Himfy lantra, arra már mintegy 50 pengőt gyűjtöttem, 's még három künn levő ívet be várva, nem soká fel küldem a' be gyült öszveget, mert már nincs reményem többet gyűjthetni.

Lazit tépje meg Kegyed, 's mondja meg neki, hogy egy magyar leány megbizásából történik, mert Helgolandi Emiliához irt levelében azt mondja: »Nincs hálátlanabb, ügyetlenebb, 's hogy tisztán ki mondjuk, ostobább dolog, mint a' magyarokért fáradni!« Ugyé, édes Bácsikám, ezért csak meg érdemli [*betoldva:*] ökeme |, hogy derekasam megezbáltassék? Csak lássa az ember a' kis renegatot!

Hát Frankenburg mit mond novellaimra nézve? Csak még is borzasztó dolog! egy, nagyszerű reményekben képzelgő, zsenge fiatal irkásznénak, *számba sem vétetni!* Visszavetés 's t. e. igazságtalanság, csak meg jár; az ember ki kelhet ellene, 's női fegyverét, a' *nyelvet*, használhatja ellene; de mellőztetni! csapások legkétségbeejtőbbje! Mellynél a' sincs, mibe akadhasson az ember, hogy méltán dühbe jöhessen. Kérem alásan Kegyedet, kösse Frankenburg úr szívére e' miatti iszonyú desperatiómát.

Míg Kegyed utazgatott, 's érdeket lelt sükeres jártában keltében, szokott egyszerű életemet folytattam; elindulása napján egész 10 óra tájig hívém hogy tán még is csak marad Kegyed még egy napot; honi köntősemet fel akarám venni, 's Kegyedet a' zongoránál Székely Imrének némelly betanult szívélyes magyaraival fogadni — de a' nap haladott, 's az én bácsikám is tova haladott; 's szontyolodva, régi levelezésem rendezgetéséhez fogtam, 's mert Kegyed már nem volt [*betoldva:*] itt |, legalább leveleit olvasgattam, hogy el szórjam magamat.

Bár tudtuk volna Kegyeddal anynyira megszerettetni Kolozsvárt, hogy országgyűlésre visszajőne; óh, mert már ki tudja, mi mikor mehetünk fel. — Tolong a nép fővárosunkba; tán soha egy télen sem voltak annyin benn, mennyin az idén be gyűlnek. Tegnap érkezék be a királyi biztos, volt lótás futás, hogy láthassuk, — mert mi is ki mentünk tátogatni — mi mindnyájan Éva gyermekei.

Házi gazdánk, dr Judenhoffer, hosszas szenvedései után néhány nappal ezelőtt kimult; derék jó ember volt, 's halálát mégis jótéteménynek mondhatni, mert rá nézve csak tereh volt az élet.

Szives köszöntéseit az illetőknek meg fogom mondani. Előre tudom, mint fognak örülni, mert Döbrentei Gábort itt is minden ember szereti, becsüli; s ezt teszi telyes szívéből, lelkéből Kegyednek

tisztelő barátnéja
Malom Louise.

XXVII.

Kolósvárt. Sept. 24-én. 846.

Motto : Isten tartsd meg Döbrentei
Bácsit levélírási jó kedvében
Amen.

Noha csak olly jó biztos vagyok, kedves Bácsikám, hogy a' világon semmire sem tudok ezuttal határozott választ adni, mégis írnom kell Kegyednek, mert mondani valoim úgy tornyosulnak fejemben előttem álló két levelére olly ellentállhatlanul jo Kegyednek írnom, hogy telyességgel nem halaszthatom, 's a mi még tisztába hozandó, közelebb-ről levélben ujra postára teszem.

Kegyednek nagy levelét a' hártypapírossal együtt gr. Gyulaitól kapám: Mike nem fogadta el az ajánlatot, — neki is van, úgymond, hártypapírossa 's lesz gondja jó móddal le másolatni a' ki szemelt iratokat. Már fenn tartom Kiss Lajos imádságos könyve számára 's ha ráfér, az egészet le vétetem képestől együtt. A' Honderüböl olvastam Kegyed útjáról; a' Jelenkorra pedig figyelmeztetem az illető urakat.

Frankenburnnak kérem alásan legelőbb is meg mondani igen szives köszönetemet szép megdicsértetésemért: ennyi dicsőséget nem reménylitem, sem érdemes nem vagyok rá; hanem mind ezt bátorításul veszem Kegyetek részéről, 's nagy örömemnek tartom hogy jóváhagyásukat meg nyerhetém.

A mi Frankenburg [*törülve: got*] megjegyzését illeti sok idegen szavu novellámra nézve, én is hibának tartom bármi nyelvet tisztán nem beszélni vagy írni; de jellemzőnek gondolám a' felfuvalkodott álműveltségű Fényházi grófot idegen szókkal éltetni, hogy annál inkább fel tűnjék pöffeszkedése; 's ha a' többi levelek tán nem tisztán magyarok, az vétségből, nem akaratomból történt, 's kijavítani kész vagyok, úgy mint az egészet is nálamnál bölcsebb 's tapasztaltabb itéletnél fogva örömet alkotom ujra; mert hasznosabb rám nézve is, ha szorgalommal inkább ujra dolgozom valamit, mint ha hibákkal telyesen közönség elébe menyen.

Ennél fogva tehát semmi melléktekintet ne tartóztassa Fr. urat irományim el nem fogadásától.

A' Kegyed költeményének javításait kaptam, de magát a' verset még nem: Urháznak mondám az izenetet, 's nagyon örül. Aztán csak lássa az ember a' Bácsikát! Még engem vádol, mert sürgetém; várjon és' reszkessen! — Magyarit ide hivatám, hogy meg tudjam tőle ki az a' férfias jellemű Bodonkuti Euphemia; annyit felelt, hogy férfi, de nem tudja, merje-e' el árulni igazi nevét; ígérte, hogy a mai postán erre nézve fel szolitya, s majd eredményéről ő maga értesítendí Kegyedet egy, a' kis Követ boritékjába be tett czédulában.

A' mi Horváth Lazi könyvét illeti, csudálom, hogy azt kéri, midön még a' tavaszal [*igy!*] fel küldöttem neki; ma bővebben meg tudom, egy azt fel vitt rokonom kinek adta ott kezében, 's jövő alkalommal meg irom Kegyednek; addig is jó volna — Nádaskayt meg

kérdeni, mert tán neki adatott, ha Lazi nem volt otthon. — Lazinak Honderűjéből is ki sugárzik rosz kedve, mert ugyan csak duzzogó komor arcot mutat mindenfelé, csipdes, ránczígál, 's szentséges anathemát kiált sok mindenre, mit eddig tüdőbb lélekkel nézett.

Grófi árendásunk a' mult héten egy biztatásokkal telyes levelet küldte Anyámnak, hogy [*betoldva:*] fia | le jön, 's ki fizet. Félek, hogy megint csak biztatás.

Kegyedet a' hazaszeretet s hazai nyelv missionariussának [*betoldva:*] lehet | mondani. Mióta Kegyed Erdélyt el hagyá, Ujfalviné Déé'sen minden nap órát veszen a' magyar nyelvben.

Most Kisfaludy Hunyadi Jánosát olvasom. Hunyadi László be állott hozzánk legénynek — a' szó telyes értelmében! Ujjan fogadott legényünk valóban illy nagy nevü — nagyra vitte Isten dolgunkat, hogy Királyok szolgálnak minket. Egyszer egy Nagy Sándor nevü is lakott nálunk.

Országgyűlésünken most választanak; addig már nem járunk fel hallgatni, mig valami érdekes vita nem lesz. Eddig elő lágyan ment a' tanácskozás. Egy hölgy rokonom be jött volt a' megnyitásra 's tréfából kérdé tőlem, mi a' karzaton mit fogunk bele szólni? — »Fel kiáltunk: mondám, Gi gá gá gá! mi mentettük meg a' Capitoliumot!«

Nekem nincs most költészeti ihletem. A' »Lant« óta el némultam. Rettenetesen fordítok — végzem be Aram Jenő ujradolgozását, hogy tegyem le nyakamrol végképen.

Szinte el feledém! Sándor Nina Sepsi Sz. Györgyön lakik Horváth Albert bátyjánál. Isten Kegyeddal; tán még ide fér¹ hogy Kegyednek hiv tisztelő huga

Malom Louise.

Teleki Blankát tisztelem; mi sükere lett Nyilatkozatának?

(*Külön lapon:*) 25-kén. Tegnap küldé el nekem gróf Gyulai Kegyed gyönyörű költeményét; egész lelkesedéssel olvasám el azt, 's nagyon szépnek találtam; 's Urházynak minél előbb át fogom adni. Csak valamit ki ne törölne belőle a' censura — de tán nem *rebellis* eszmének tartható az unio.

Brassai itt vala: Kegyednek tiszteletét kétszáz procentes kamattal küldi vissza; úgy Mike is. Aztán meg tiszteli kegyedet egy megszorodott szép özvegy asszony — most nem mondom meg, ki, hogy találgassa egy kissé.

Isten kegyeddal

Lujz.

¹ E mondat a levél negyedik lapjának legaljára apró betűkkel van beszorítva. — R. D.

XXVIII.

Kedves Bácsikám,

Kolozsvár 9/10 1846.

Urhazynak át adám Kegyed »Retyezátt [így!] ormán« gyönyörű eszményű költeményét, 's ő igen nagy örömmel futott el vele — a' szó telyes értelmében; mert mintha félt volna, hogy vissza kérem, meg sem állott azt át olvasni, vagy sokat szólni, hanem ment vele.

Lazi izenete, hogy küldeném fel könyvét, szeptet ütött fejembe, 's tőstént abban jártam, hogy meg tudhassam, kinek kezébe ment? 'S meg tudám, hogy azon ifju, ki innen felvitte, Pesten egy idevaló kereskedőnek adta át, azon meg bizással, hogy m. Horváth Lázár urnak szolgáltatassa kezébe: 's ezen kereskedő úgy hallván a' Vadászkürtnél levő portástól, hogy Horváth ott van szállva, a' kijelet szobához fel ment, 's egy legényt talált ott, ki azt mondá, hogy Horváth urnál szolgál, 's urasága nincs otthon; 's a' levelet ennél hagyta. Ez Aprilisben Sz. György napja tájatt volt. Kérem alásan Kegyedet, ezt Lazival közölni; nagyon szégyenleném, ha a könyv el vészett volna; úgy is nagyon bosszant az, hogy olly rosszúl igazítá megbízásomat az, kivel küldém; inkább fel se' vállalta volna, ha nem tudott illy kevésnek is meg felelni.

Mi a' népdalokat illeti, nekem egy csomó székely eredeti népdalt ígértek, mit, mihelyt kezemhez kapom, azonnal Kegyednek fel küldök; azon felül, gr. Lázár Kálmán, kinek a' nyáron nehányat le írtam 's át adtam volt, meg ígérte nekem, hogy az ő gyűjteményét is Kegyednek küldi — tehát az én dalaim is egy kis kerüléssel csakugyan Kegyedhez jutnak — 's az én Bácsikámnak lesz egy rakás ki adni való dala, csak mi is megkapjuk az ígérteket.

Egy igen nevezetes vendégünk vala Kolozsvártt, — a Jassyi [így!] volt [törölve: General] porosz Generalconsul, Neugebauer, nagy hírű tudós, érdemjelekkel ékített »Geheime Justizrath« ki Erdélyt a' római archeologusok megbízásából utazza meg most római régiségek felkutatása végett. Mint Kegyednek tán beszéltem is volt, ezelőtt már leveleztem volt ezen ural, 's most is fel keresett 's a' miben tőlünk némberektől kített, segítettük buvázkodását, el hívtattuk [betoldva:] a' | hasonszenvü buvárokat, Mikét, 's. a'. t. 's római nyomokra vezettek, összejártunk guberniumot, várfalakat, 's. t. e. Innen Hunyad megyébe ment 's gr. Gyulai Lajosnak írtam, méltóztatnék egy kis utasítást adni a' régiség kereső urnak, 's ő olly szíves volt, legott egy kis ajánló levelet gr. Kunhoz 's utasításokat küldeni, hól kaphatna legtöbb látni valókat. Országgyűlésre is fel vittük Neugebaurt; tolmácsa én voltam, és noha éppen akkor valami nevezetes tárgy nem volt szönyegen, mert szinte csak választás folyt, nagy érdekléssel vette az az előtt fel olvasott representatio feletti kis vitatkozást, meg azt, hogy Erdély sok nevezetes embereit itt meg ösmerheté. Ő maga igen szabad szellemű gondolkodású; éppen ellenkezője annak, mivel Lazit vádolják. Igen könnyen megeshetik, hogy a télen Pesten fog mulatni, hogy Moldva és Oláhországról irt művét ott ki adja.

Földvári György nálunk vala a minap, magát ki menteni azon vád alól, hogy Kegyednek fel küldendő régi pénzeokről tán fillentett, mert úgymond, fel is küldötte már azokat.

Nagyon biztatnak, hogy pénzünket ¹ néhány hét alatt megkapjuk; de alkalmasint olly későn lesz az mégis, hogy ez idén többé fel nem utazhatunk; 's ha csak jószággal nem elégítnek ki, melly aztán ujra csak később jövedelmezne, tán tavasszal [így!] láthatjuk Kegyedet Pesten.

Isten Kegyeddal! Tán igen nagyok is az embernek követelései, azért nem érnek czélt minden kívánatai; az ég megadá nekem, hogy valahára láthassam ez évben Kegyedet, 's már most békével kell tűrnem míg ujra éldehetem nyájas, engem olly büszkévé tevő, kítüntető szívélyes társolgását.

A' posta indul, tehát siet Kegyednek tisztelő huga

Malom Louise.

Habari, pongyola stylusú levél — bocsánat édes jó Bácsikám! —

XXIX.

Kolósvárt. 26/10 1846.

Ha ez mind így megy, 's ez alkalom még soká halasztja indulását, lassankint annyi firkát küldök Kegyednek, hogy el sem győzi olvasni, s türelme is ki fárad. De, mivel olly biztos ember, ki ezt viszi, nem állhatom hogy egy járást a' Hymfilantra gyűjtött pénz összeget is fel ne küldjem, noha egy iv még nincs be küldve, 's pr. Nagy Ferenczné által gyűjtött 6 ft. 40 kr. adóinak neveit sem tudom még; azonban, kérem alásan Kegyedet, ezen öszveget az illető kezekbe addig ne szolgáltatassa, míg a' lista kiegészítését, 's [törölve: erre nézve] végkérelmet, hogy már méltóztassék mind együtt át adni, hogy ki is nyomhas-sák az adakozók neveit, fel nem küldém: mit reménylek legfennebb két hét alatt meg tehetni; mikor is m. Neugebauer Úr szándékozik fel menni.

Kegyed, hiszem, gyönyört fog lelni ezen igen felvilágosodott, ropant [toldva: bő | esmeretű Úri ember társalgásában, ki a' Magyarokat rendkívül szereti, mert, úgymond, műveltséget [törölve: is] talál bennök, 's még is úgy tapasztalja, hogy eredeti szívességek, becsületességök még nem szenvedé csonkulást a' pallérozódás miatt. Sokat kérdezősködék a' napokban tölem Erdély három nemzetének jelleme felől, 's meg jegyez-vén, a' külföld mi keveset, 's azt is mi fonákul tudja honunkrol, lel-kemre köté, irjak németül Erdélyről, vagy magyar tudósok munkáiból fordítgassak külföldi lapok számára, mert hazám dicsősége nevednek, ha külföldön is helyes fogalmak terjesztetnének felőle. Azonban, kedves bátyám, noha gondolom hogy az irás külföldön több anyagi 's szellemi hasznot hajt be [törölve: külf.) mint nálunk, ez engem nem veszteget

¹ A kis birtok bérösszegét. — R. D.

meg; 's a' mi hazánk dicsőségének terjesztését illeti, okosabb főkre bízom, 's meg elégszem ha nagy dicsőség vagy haszon nélkül, vagy bár félreértetve, tehetek bármi keveset saját irodalmunkra nézve, ha lesz lehetőségem benne valaha; hasztalan életet semmi esetre sem kívánok folytatni, 's ha az ég meg nem adá nekem hogy házi körben boldogíthassak, ha a' fátum minden gyöngédebb viszonyoknak ezután is ellene lesz, csak azon imádkozom az Égnek, hogy saját elszóródásomért is mindig munkálva, tehetségeimet mindig jóra fordíthassam, 's vagy nyílvánított jó elvekkel használhassak, vagy valaha képes legyek, mint Teleky Blánka, a' köznevelésre üdvösen be hatni. Bár neki is sikerülne nemes szándéka, ha már erre határozta magát! — Ez legtöbbször törekvésem, gondolkodásom; az emberek néha túlságos buzgólkodásnak itélik az efféle elveket — Kegyed baráti szíve előtt ki tárám — lelkiösmérete szerint ítélje meg, hibás-é? rossz-é? Az én lelkiösméremem nem vádol: gyönyört, csupa önző boldogságot soha sem tudtam hajhászni; 's csak az egy tudna egészen boldogítani, ha körültem mindenki boldog volna, bárha érdekeim feláldozásával történék is. — De nem untatom Kegyedet tovább e' leányi ábrándaimmal, hanem lelkem mélyéből mondom: Isten kegyeddal; szeresse

tisztelő hugát
Malom Louiset.

A' pénzüsszeg, mit fel küldök, 55 pengő forint. Kérem alásan Kegyedet, legközelebbi alkalommal, postanapon, ha lehet néhány szóval meg nyugtatni engem a' felől, hogy kapta Kegyed a' pénzt, és minden küldött irataimat.

Ennyi alkalmatlankodásért megbocsáthat-e Kegyed?

XXX.

Kolozsvár 24/10. 1846.

Mert mindjárt nem válaszoltam Kegyednek f. hó 5-kén költ kedves levelére, most mentségül egy pár óriási tömött levelet küldök az én Bácsikámnak, hogy lássa, hogy csak azért késtem válaszómmal, hogy annál többet irhassak e' jó alkalomtól [*így!*] Már csak legyen Kegyednek türelme, húgocskája firkáját végig olvasni, 's ha Kegyedet hőlmi fontos dolgaitól el tartoztatá, pirongassa meg jól érte. — Mielőtt jelen tárgyakra mennék át, itt válaszom a Kegyed által kitűzöttekre:

Szerény Izórámat mind várom, hogy Frankenburg pártfogásából világ elébe vezetessék [*így!*], de szegény falusi libácskát látom, még vonakodik a' közönség szemléjének kitenni; ha pedig ez utánra is csak biztatni akar, jobb volna egyszerre meg vallani, hogy [*betoldva:*] művem | semmit sem ér; így legalább tudnám, hányadán vagyok.

A' »Reczézet¹ ormán« című költeménybe szúrandó sorokra nézve véleményem az, hogy ez egy:

¹ A szó csak így olvasható, talán csak nem a XXVIII. levélben már említett »Retyezát ormán« című vers címe ez sokszoros tollhibáktól eltorzult. R. D

»Vedd az Oláhot, mint a Magyarat magadhoz«, emelné a hatást, de az ajánlott négy utósó csökkentené; ragaszték nem kell több az, izlészem szerint, igen hatásos epigrammaticai fordulatu két utolsó sornak. Azonban ha Kegyed parancsolja, csakugyan oda tehetjük.

Gr. B. Gergely biztat, hogy ki fizet, 's mint mondják, abban is [betoldva:] jár |, hogy pénzt csináljon össze, de már az idén bajosan juthatunk mégis Pestre fel; noha az országgyűléstől mehetnék, mert ott is meg tudhatnám miként foly, 's mik eredményei; ha pedig itt maradok, szokásom szerint gyakran meg látogatom a' gyűléseket. Már gyanuba is vettek, hogy országgyűlési naplót viszek; min jó izüt nevettem.

Magyari képeket nem adott eddig — mert igen meleg volt; tisztán nem értem miért hogy hőségben köre nyomni ne lehetne; tán az ihletett festői tűz nem fér össze a természet hevével.

O Sphynx! ó Oedipus! Kegyed ugyan gyorsan ki találá ki a' szép özvegy aszszony; németes nevét úgy hiszem egy ideig még meg tartandja; mostani független élete több kellemmel hat rá, hogy sem egy hamar mással fel cserélni kívánná újra.

Kövári Józsat nem ösmerem; egy beszélyét egyszer el [törölve: nem] akarám olvasni, de néhány sornál tovább nem meheték rajta. Többektől kérdezősködém jelleméről; egyik azt mondá: »Prókátornak született, poeta lett«; a' másik azt, hogy: »Költőnek képzele magát 's a' mi több, azt hiszi, költeményeiből meg élhet«; egy harmadik pedig, éppen mindenkép hóbortosnak nyilatkozá. Mint Bodor Lajos ő is egy jövő századnak ír — már ezekből vonjon ki Kegyed itéletet róla.

És már most, noha Kegyed meg inte, ne fordítsak: ez egy fordított művetem Aram Jenőt — már ha meg van — noha szót akarok fogadni, 's eredetieket dolgozni, mihez éppen vágyat is érzek — ez Aramot szeretném már elhelyeztetni, hogy ne csak fiokomban csücsüljön, mivel hogy igen kevés hián másodsor is merőben át dolgoztam. Egy mutatványt küldök belőle ide zárva, mit kérem alásan, adjon által Kegyed Horváth Lazinek, azon kéréssel, hogy Honderűjében közölje. Neki magának írtam volna, de nem tudom, jelenleg Pesten van-e, 's ne hogy levelem újra el veszzen, Kegyedhez utasítom, 's [betoldva:] Kegyednek | gyűjtöm meg baját alkalmatlanságaimmal. Egy [betoldva:] más | mutatvány Aramból a' Pesti Divatlaphoz is megy fel — annak más közönsége van — hogy lássuk, az is miként veszi, — az Életképek úgy tudom, fordítást nem vesznek fel.

Aztán Kegyednek küldöm fel a' dalt, mit enyémeek közül inkább kedvelt Kegyed; újra dolgoztam azt, 's ha így megnyeri Kegyed helybenbagyását, fel hatalmazom, csináljon vele, a mit tetszik, nem bánom, ha Lazinek is adja a' Honderű számára köszönetül, ha mutatványomat kiadja. — Urházy Uniojában »Kérelem« című versecském, meg egy erkölcsi képecske »a' virág 's folyó« 's tán egy kis humoristicai verszet »egy költő vizsálya« — fognak meg jelenni. De aligha uj évre készen lesz a' zsebkönyv; szerkesztése bajos, mert minden ígért dolgozatok nincsenek még beküldve, sok beküldöttet pedig vagy nem használhatni, vagy újra kell alkotni, mint mondjak. Azonban gr. Teleky Domo-

kos, ('s több) 's több illy hiteles nevü egyenektől vannak már munkái, 's csak lesz valami belőle.

A' másik ide mellékelt csomóhoz nem kell commentár; még vannak székely népdalaim ígéletben, mihelyt meg kapom, fel küldöm Kegyednek.

Szinte feledém egy bünömet meg vallani — fordítottam biz' én újra — még pedig németre! Bacsikám mereszti szemét, burnót szelencéjéből mérgesen szippant, levelemet eldobni, hajdani svábságom ujabbi sváboskodása ellen anathémát mondani kész — oh kegyelem, szivélyes Bácsikám! ne törjen pálczát szegény fejem fölött, míg ki nem hallgata — — »Lássuk tehát, mit hozhatni fel, illy rémitő gonoszság mentségére!« — Hát, utóbbi, postán, ment levelemben irtam Kegyednek Neugebaurról, nemde? Az 1831 évi Társalkodóban volt egy czikk Torma Józseftől, hólni B. Szolnok megyében, Ilosván, találtató római régiségek [*törölve*: et illető; *javitva*:]-ről, emlékkövekről; 's az említett úr kért, fordítanom le azt neki, mert egy szót sem ért magyarul; Erdélyt, 's a benne levő nevezetességeket pedig nagyon szereti — 's hazám dicsőségeért meg tettem. Ki vagyok-e mentve? Hibáztam-e? »Hugom — te nem vagy rosz gyermek, — meg bocsátok neked«. Köszönöm, kedves Bácsikám, hogy olly jó!

A' zongorahős, Liszt, nem soká érkezendő; alig várom öt hallhatni. Színházunk a télen tán nem is lesz; részemről nem nagy búm, mert itthon is eltelik időm. Déryné Pesten van: valljon igaz, hogy szerződött tag? A derék színésznő, kit első magyar énekesnőnek mondhatni, meg érdemelné, hogy agg korára biztos elhelyeztetése legyen.

Isten Kegyeddal: vagy egy sorral kérem alásan nyugtasson meg arról, hogy e' levelet záradékaival együtt kapta. Tartsa meg sziveségében

tisztelő hugát
Malom Louiset.

XXXI.

Kolósvárt. Nov. 9-kén. 1846.

Kedves Bátyám,

Mivel a' mai Honderüből látom hogy Lazi is fel szólítja a' Hymflantra gyűjtött [*így!*] hölgyeket a' pénz és névsor felküldésére, a' Woiticz által küldött pénz és félszeges lista után sietek kegyednek a' nevek kiegészítését meg küldeni — alkalmat sem várva, postán; és kérem alásan méltóztassék ezt a' névsorba iktatni, 's az illető helyre át adni, mert több nálam nem fog gyűlni.

Urházy még nem adá gyűjtött munkáit censura alá, sőt zsebkönyve még egészen szerkesztve sincs; bajosan hiszem hogy ujj [*így!*] évre meg jelenhessék, tán tavasz felé lesz valami belőle, pedig akkor nem éppen illő megjelenő ideje.

Örömmel olvastam az Életképekben Frankenburg nyilatkozatát »Izóra«-ra nézve; Kegyedként igazításaira én is rá mondom: »Isten neki«; 's ha a' másik novellát nem tartja czélszerűnek, adja vissza 's én inkább mást, telhetőleg jobb irányút küldök helyébe.

Lazi fel vette-e küldött mutatványomat? Éppen ma végzém el Eugene Aramot, 's örömben fel sohajtottam, hogy e' hosszas fordítgatást le ráztam nyakamról; nem csak kötelesség érzetből, hanem merő ellenszenvből sem kezdenék több fordításhoz.

Szabó Pál aljas tettét itt is mindenki sajnálkozással vette. Én azt mondom, kedves Bátyám, hála az égnek, hogy ritka illy *rosz* jellemű köztünk!

A' nagy Lisztet naponként, söt óránként várjuk ide; sokan gyűlnek be őt hallhatni; benn van gr. Rindsmaulné is gr. Lázár Józsefnével, 's ennek Eszter nevű kedves leányával; ők sürgető levelemre jöttek be, és nagyon sajnálnám ha történet vagy művészi [*betoldva:*] lisztes | szeszély miatt vissza kellene térniök, a' nélkül hogy Liszt csak el is jött volna.

Kegyednek, mint utósó levelében írá, most számos dolgai lesznek, 's én mégis várok egy pár rendet részint megnyugtatósomul, hogy Kegyed kapta paketáimat, leginkább pedig azért, hogy az ember mindig jót szeret várni, 's Kegyed sorai engem csalhatlanul fel vidítnak mindig egész napra.

Egy verset irtam a' napokban: »Isten irodája«; Mikének ma meg mutatám, 's azt mondá, ennél jobbat nem irtam még; majd egyszer fel küldöm Kegyednek.

S mi kicsiny indok heviti sokszor az embert mintha lelke lőgyapott [*igy!*] volna, mit nem csak szikra, mint a' puskaport, hanem egy jó ütés is meg gyujt — e' költeményke abból keletkezett, hogy Petőfi-nek egy kéziratban levő versének címét: »Isten csodája!« vétségből így olvasám: Isten *irodája* 's ha igazán jó talál lenni. Isten csodája lesz Isten irodája is — tölem!

Isten Kegyeddal, jó kis Bácsikám; ha annyi alkalmatlankodásom után is meg bocsát Kegyed, igazán csak irántami szeretetének tulajdonithatni, mit érdemelni törekszik

tisztelő huga
Malom Louise.

XXXII.

Kolósvár. 14-dik Nov. 1846.

Tegnap kapám Kegyednek e' hó 4-kén írt levelét, 's ma már megy válaszom, mellynek vivője Mltgs Neugebaur úr, kit Kegyed, jó Bácsikám, már előbbi leveleimből ösmer.

Eddig kapta lesz Kegyed ma egy hete postával küldött leveletem az ív pótlékával együtt.

Az ígért székely nép dalokat még sem én, sem Lázár Kálmán kezünkhez nem kaptuk, ezért csak később küldhetjük.

Hogy Lázár Kálmán, ki? A Cancellariusnak közel rokona; alsó Fejér megye néhai főispánja, Gr. Lázár Benedek fia; igen jó reményű eszes ifjú;¹ jogász; gyakran jó hozzánk; igen helyes, értelmes maga-

¹ nem gögös mágnás féle — [*Malom Lujza* *] *alatti betoldása*].

viseletü; kezdő író, velem gyakran közli működéseit, melyekből józan eszű talentum látszik fejlődni. Olvasám neki Kegyed leveléből az őt illető sorokat, s töprenkedett, hogy Kegyedhez tán nem elég tisztelettel viseltetett aláírásában: »Éppen egy ifjú embernek írtam volt, 's egy húzamban Döbrentei ur levelét is megírva, neki is, noha nagyobb úr, mint én, csak úgy írák alá: polgártársa.¹ Irja meg neki, hogy Lázár Kálmán égy bárdolatlan fiú, ki tisztességes embernek még egy levelet sem tud illőn írni«.

Nem tudom, levelem érkezik-e előbb Kegyedhez, vagy Kövály Józsa művei. Nagyon meg valék lepetve a' napokban — két nagy csomó versét ide hozza, Kegyednek írt levelével együtt hogy nézzem át — 48 óra alatt — és mondjak ítéletet róluk. Felséges Döbrentey Bácsi! én úgy tekintem magamat, mint Kegyed ministerét — mert aligha engem illy szerencse ér, ha nem gondolják, hogy Kegyeddeli baráti viszonyomnál fogva [*törölve*: nem] tehetek egy [*betoldva*:] jó | szót némellyek ügyében! Tehát, hallja Felséges Döbrentei Bácsi, ministere mit ad elő; A' verseken kapva *kaptam*, mert rég hallottam volt róluk, de gyarló együgyü ember — vagyis asszonyi állat létemre — nem tudtam huszad részét is meg olvasni — érteni? azt még kevesebbé, mert nem születtem oly boldog csillagzat alatt, hogy olly *luminatiós* fejem legyen, Kövály jövő emberkor értelméhez szabott költeményei szellemébe hathatnom. Azonban néhány megjegyzést csak tevék — szerényen tudtára adám, hogy én nem értem, de enyémmel világosb elme tán át értheti — néhány hibát tűzék ki, néhány kitétel változtatását javaslám — 's egy legbolondabb vers legutósó soráról, melylly úgy hangzik: »Kár volna meg nem érteni«; azt jegyzém meg, hogy e' sor legyen ítélet az egész felett! És — ki hinné, Bácsikám? a' mint tegnap estve át vevé az iratokat tőlem, jegyzeteimet az utcán a' legelső lámpa világánál elolvasá, 's igen boldog volt! Ezt meg tudám Lázár K.-tól, ki vele találkozáván, azután hozzánk jött. Azonban tisztelet, becsület, de igazság is; néhány jó gondolata van, néhány darab verse, ki tisztogatva, igen türhető, söt csinos lenne; de annyi zavar ömlik el sorain, 's ő úgy hiszi, hogy a' mind magasztos hogy egy felől Kegyedet nem akarnám megfosztani egy kis nevetéstől, más felől őt sem akarnám meg bántani azzal, hogy [*betoldva*:] tanácsoljam | ne küldje fel verseit, mi egyetlen boldog álma látszik lenni. Ha Kegyed sajnálja drága idejét, nincs miért sorba vegye e' verseket; akár hól nyit belé, példányát találhatja a' többinek: olyanok e Dérvirágok, 's Reménybimbók, mint a' szerencse könyvecske, melybe akár hól beleszúrhatni gombostüvel, s mindenütt szerencsére bukkantatni. Azonban, ki tudja? hátha valóban jobbak, mint miknek én sejdítem, 's hátha csakugyan *én* nem vagyok képes megérthetni.

Egy dáma izenetét kell még Kegyednek meg írnom — gr. Lázár Józsefné — született Pécsy — tiszteli Kegyedet, 's igen szívesen emlékszik a' Kegyeddel töltött időre Pesten és tán Borszéken. — Ha Kegyed viszont akar neki valamit izenni, gr. Rindsmaulné által lesz módom tud-

¹ 's a levelet sietve kellett el küldeni, újra nem irhattam. U. a.

tára adni; különben is újra be jönnek, ha Liszt valahára megérkezik. Tán Lazika is el jö vele, mit szeretnék, mert Lazikával igen örömet társalgok.

A' Kukli prédikációk fordítások ángolbol — legalább úgy hal-
lám — Brassait rég nem láttam. — Isten Kegyeddel.

Tisztelő húga,

Malom Louise.

XXXIII.

Kolozsvár. Dec. 4-kén. 1846.

Kedves Bátyám,

Nem teszek úgy, mint a Besztercei [*igy!*] szász követ, ki egy barátjának levelet írván, utánírásban engedelmet kért, hogy Schlafrockban tevé — én is pongyolában írom ezt, de honi, székely szőtt pongyolában, 's ez tudom Kegyed előtt kedvesebb mintha párizsi kelmében, brüseli csipkével tisztelkedném, — nemde?

A' gr Nemes emberétől küldött más csomót Kegyed picziny levelével tegnap előtt kapám. Neugebauer tehát meg tevé látogatását Bácsi-kámnál; köszönöm alásan, hogy Kubinyinak ajánlotta Kegyed — ha csakugyan csekély szavam tett valamit ügyében.

'S Kegyed a' kis követet nem akarja tovább tartani? Furcsa ember is az a' Magyarai; meg tudván, hogy Liszt Ferencz itt van, hozzá ment, 's a' Fejedelmek képeit meg vitte neki; jobb zsebéből egy más képet vett ki, 's azt is oda adta, aztán bal zsebéből, magyarkája szárnyaiból is, innen is, tul is; 's rendre mind a' kezébe nyomva Lisztnek, mondá: „*Auch, auch*“ az egyetlen szó, mit németül tudott: Liszt aztán látván, hogy miféle ember, meg ajándékozta őt egy ingyen bemeneti jegyel [*igy!*].

És már most irjak Kegyednek Lisztről — Lisztről, ki most epochát csinál Kolozsvárnak, ki minden beszéd tárgyat, minden elmét el foglal; kiért ebédek, estvélyek, a' legmagosb [*igy!*] körökben, fáklyás zenék, verszetek, tisztelgések, 's t. e. folyton folynak. Két hét alatt már 3 hangversenyt adott, Vasárnap a' negyedik lesz. Redouteterem, színház, mindig tömve mikor játszik. Igazi nagy művész. — Rám, ki a hangászatot olly szenvedélyesen szeretem, 's illy tökélyt el szigetelt kis honunkban soha sem tapasztalhattam, játékának első hatása ollyan volt, mint a' vihar; el ámultam, le voltam verve, úgy el fáradtam, mint ha messze, messze jártam volna; nem tudtam, mit szólni, sőt alig lélekzettem. Másodszor már gyönyörrel élveztem hallását s harmadszor is; s valahányszor még hallanám, mindig el ragadna; 's haragszom azokra, kik hibákat szeretnek fürkészni olly valamiben, minek nagyszerűsége minden aprólékosságot túl nyom; egyiknek nem tetszik haja állása, másik torzképeket lát lelkesedésében — harmadik — már műértő! — rossz hangokat akart észre venni merész öszhangzataiban [*igy!*] — 's azonban az egész közönség mintegy villanyhatással lelkesül hallására, tombol, riadoz, szinte esztét veszti — 's a' fitymálók hangja úgy el vész,

mint szűnyogdongás egy zuhatag robajánál. Nem is képzelem, hogy a' lelkesedés kimutatásában lehetne valami tulságos; bármí felcsigázottnak látszó tett sem mutatja az érzet valódi nagyságát, és csak érzéketlen nézheti azt tulságosnak, mi az érzés kicsapongó hevéből ered. — Azonban a' nyugodt, józan észnek is meg vannak a' maga igazságai; 's noha Lisztet hallhatnom egy egészen meg lepő, ujj, nagy élvezetem, jó lesz, ha nem marad itt nagyon soká, mert az erszény nagyon csonkulást szenved miatta. Ide zárva egy verset küldök, melyly tegnap estve a' színházban hullt le a' paradicsomból.

Ámde, ha mi magyarok egészen tűzben vagyunk Lisztért, merő pezderkedett csipősséggel vannak ellene — a' szászok. Liszt előbb Szebenbe ment volt, 's ott adott egy hangversenyt, melyhez magyar hirdetést és magyar be meneti jegyeket adott ki; concertje végén a' szászok kiabálták: „*Griffönig!*“ 's néhány jelen levő magyar »Rákocyt!« [*igy!*] 's ő a' Rákoczira gyujtott rá. Volt és van ezért dolog. Néhány szászszebeni követ Schmidt legelől — pizsszegetni kezdett; másnap a' szebeni zeneegylet követséget küldött Liszthez, engedelmet kérni — mert csak politikai ellenszenvből történt ez illetlenség; 's kérték adjon még egy hangversenyt, 's biztosítják 600 p. fr. jövedelemről. Ő meg szárazon azt felelte »egyszer is elég volt arra — hogy meg bánja, hogy Szebenben valaha játszott!« A' hirlapvilág is fel támadt.

8-kán

Ennek elősorolásába nem akarok ereszkedni, elég, hogy Liszt Szeben felé a Veres tornyon át Bukarestbe mentében nem fog több hangversenyt adni Szebenben, hanem igenis Enyeden; [*törölve: Eppen*] és a' követ urnak, ki olly nagy műértő, és magyar gyűlölő ide visszajövetelére majd egy nagyszerű macska zene van előkészülöben, mihez én is ajánlottam egy nagy kongó mozsarat. —

Milly örömem volt tegnap, kedves Bácsikám! Brassai — ez a' derék ember — ide hozta hozzánk Lisztet! Mintegy órát volt itt, 's nagy élvezetem volt szellemdús társalgásában; elmenetelekor sajnálkozását nyilvánította hogy olly későn ösmerkedett meg velünk, 's ígerte, hogy ha még — tán tavaszal [*igy!*] — vissza jő, majd többet fog hozzánk jöni. Ma el ment Kolozsvárról nagyhirü hazánkfia; ¹ s én dicsőitem az 1846-dik, mert oly nevezetes nagyhirü egyéneket hozott házunkhoz, minő egy Döbrentei, Neugebauer, Liszt, meg más kisebb fényeket is, minők Károlyi, Henri, Székely Imre, 's. a'. t.; megösmerkedém ez évben a' kedves Teleky családdal; láttam Boscót. Szóval, rám nézve nevezetes év, noha olly rosz kedvel [*igy!*] kezdettem volt meg, hogy azt gondolám, minden jónak vége.

Urházy előfizetési íveket adott ki az Unióra. Kovács István haragszik, hogy nevét mért tevé oda, mikor ő nem ad munkát be.

¹ Miután itt 4 hangversenyt adott zsufolt teremben 's színházban [*Malom L. *)* alatti belöldása.]

Frankenburg ugyancsak meg húzza az ember türelmét — mintha gummi elasticum volna; Lazi sem mond-e semmit mutatványomról? A' Pesti Divatlap nem fogadta el oda küldött mutatványomat — szégyen megvetetett firkász nő, már ha mind így, csak úgy teszek, mint Kövály, Bodor Lajos, et comp. 's a' jövő századnak kezdek írni, 's perealot mondok a' hálátlan mostani emberfajnak.

Isten Kegyeddel, Kedves Bátyám; még most látom beh hosszút írtam — de ha az én jó bácsikámnak kezdek írni meg szünhetek-e hamar? Kegyednek

tisztelő huga
Malom Louise.

XXXIV.

(*Döbrentey jegyzete:*) Vettem január 7-d.

Kedves Bátyám!

Kolozsvárt. 3/1 1847.

Nem hiában mondotta pr. Brassai itt ó esztendő estvéjén hogy nem szereti az új évet, mert Pénteken kezdődik: én nevettem a' nem babonás tanár előítéletes állítását, 's im a' történetek meg büntetének vigságomért — ez ujj [*így!*] évben többet sirtam már mint kaczagtam. Ujj év napján korán reggel azon szomorú hírrel lármáztak fel, hogy háziasszonyunk, dr Judenhofferné, ki már néhány napig beteg volt, mindjárt meg hal; mire fel mentünk, igazán azt hittük, csak pillanatokát él; a' püspök oda jött 's meg gyónt neki, testált, szóval, egészen el készült a' halálra; mégis jobban lett, de életéhez most sincs semmi remény.

E' barátnéknéki bánatunkon kívül házi kedvetlenségeink cselédek miatt, árendásunk maig sem fizetése, 's t. e. minden egybe gyült az ujj évet merőben el kedvetleníteni; 's a' háztól ki menni sem vágyva, tollat fogék jó Bácsikámnak írni, hogy ezzel könnyebbitsem lelkeget; Kegyed pedig meg bocsát, reménylem, ha most a' szokottnál is unalmasabb leszek.

Ma egy hete olvasám az Életképekben — saját leveletem, más nap mindjárt egy humoristícai jeremiádot akartam Kegyedhez utasítani, melly azzal kezdődött volna: »így írjon az ember irodalmi embereknek, hogy bizodalmaival így vissza éljenek, így pletykáljanak, 's a' t.« de közbe jött a kedvetlenség, [*betoldva:*] el mult kedvem tréfálni | 's időm sem volt most írni. Azonban mondhatom, örvendem hogy e' móddal ment nyilvánosság elébe levelem egy része; az igazat meg vallva, szinte ohajtottam is, noha soraimat elég méltóknak nem hittem, 's ezért nem is kértem kinyomatásukat, de minthogy Kegyedék erre méltatták, és mégis senki sem gyanítja ki írta, igen jól történt; esmerőseim közül itt csak Mike találta ki hogy én vagyok, szerzője, mert, úgymond, stylemet akárhól is meg ősmerné; aztán neki is csak úgy vallottam meg, hogy másnak ki ne fecsegeje, mit meg is ígért.

Lazi paczkázik velem; még egy szóra bár privát levélkében sem méltat mutatványomra nézve; a' verset, mit neki szántam volt; inkább adja Kegyed Frankenburgnak, ha fel veszi.

Kiss Lajos a' régi imakönyvet, minthogy itt nem igen van, ki jól le másolja, mint mondá, fel küldi majd Pestre, hogy ott másolják le, mivelhogy ott tán többen értenek hozzá.

Isten Kegyeddél. Az ég úra árássa Kegyedre minden áldásait, 's tartsa meg számomra becses barátságát, szeretetet. Az ujj [*így!*] évben is és mindenkor
 tisztelő barátnéja
 Malom Louise.

[*Külső czimzés:*]

Méltóságos Döbrentei Gábor Urnak

Pesten át

Budán.

[*Postai bélyegzései:*] Clausenburg 3. Jän. 847. — Ofen 7. Jäner.

[*Pecset:*] Kék viaszban finoman metszett férfi-képmás.

— — — — Itt megszakad a kedves levelek sora s Malom Lujzáról nincs egyéb semmi gyűjteményben, kivéve azon egy adatot, melyet Döbrentey Gábornak Döbrentey Antalhoz 1859. deczember 11-én írt levelében talál az olvasó.¹

Azon kéziratcsomó azonban, mely Malom Lujzának Döbrenteyhez írt levelezését tartalmazza, tartalmaz még egy előttem ismeretlen kéztől eredő feljegyzést Lujza sírjáról. Álljon itt e feljegyzés szóról-szóra:

Déesen az evang. reformatusok »nagy temető« nevű sírkertjében egy sírbolt emelkedik, mely homlokzatának felső részén egy ép s egy széttört lant darabjai láthatók. Valamivel alább az író útoljárára írott »*Vágyaim*« című költeményéből a következő sorok vannak bevésvé:

*»Le a kinok világából, földbe, sirba vágyom én,
 Hol felettem rózsák nyilva, nyugodjam a csend ölén.
 Onnan ismét fel, magasra, dicső menybe vágyom én
 Mert a menyét itt a földön soha föl nem lelhetém.«*

E néhány sorban is reá ismerhetni a mély érzelmű, kedélyes, de szerencsétlen írónőre, kinek szelid lelkület, szende igénytelenség, gyöngéd társalgás, páruva meleg honszeretettel s ritka műveltséggel, voltak főjellemtvonásai.

A mint a kifejlődés korát elérte, folytonosan a tudomány, irodalom és művészet körüli buvárkodásban tölté napjait. —

Bővebb ismertetését lásd »*Budapesti Viszhang*« 1852. év 499. 1. Pataky Ferencztől.

[*Írónnal:*] szül 1824

¹ Lásd: Irodalomtörténeti Közlemények. X. évf. 376. old. R. D.

ADALÉKOK AZ »ERDÉLYI TÖRTÉNETKEDVELŐK TÁRSASÁGA« TÖRTÉNETÉHEZ.

Ezen érdemes társaság története máig sincs megírva; mindaddig, míg pl. az erdélyi magánlevéltárak ez irányban átkutatva nincsenek, meg kell elégednünk *Jakab Elek* becses, bár most már fogyatékosnak mondható tanulmányával. (Aranka György és az erdélyi nyelv művelő és kéziratkiadó társaság. Figyelő XVI. 1884.) Nem tartjuk tehát fölöslegesnek a gr. Bethlenek keresdi levéltárában található adatoknak közzétételét, melyek a nevezett társaság tevékenységét újabb oldalról nem mutatják ugyan be, de eddigi ismereteinket kiegészítik. Legfontosabbak köztük a *Somogyi Ambrus* XVII. századbeli történetíró (1564—1638) nagybecsű munkájának kiadására vonatkozó, iratok *Eder Károlytól*.

1.

1.) Hogy a D. betű alatt lévő lajstrom kinyomtattassék, a nevet kihagyván azoknak, a kiknél ezen MS. megvagnak.

2.) Az első hat vagy hét MS. possessorainak irattassék ezen manuscriptumok iránt, melyeken kezdődjék a munka.

3.) Felolvastatott az itt nem lévő főrendekhez irandó levélnek conceptussa és helyben hagyattatván elvégeztetett, hogy a szükséges helyekre elküldtessék. Sub E.

4.) A munkás tagoknak irandó leveleknek conceptussa felolvastatott s helyben hagyattatott. Sub F. úgy hogy a hová szükség, elküldtessék.

5.) Az ujságokban beiktatandó jelentésnek conceptussa felolvastatott G. betű alatt; ez rész szerint megmarad, csak azzal a különbséggel, hogy most egyéb ne jelentessék, hanem a kiadandó könyvek lajstroma béküldetik; a társaság hogy kezdődött, mi a célja; nemsokára a formáról, betűkről bővebben fogjuk a publicumot tudósítani.

2.

Én alább megírt adom ezen tanúbizonyosság levelemet arról, hogy ezen folyó 1791 esztendőnek május 15-ik napján, a közjóra törekedő szándékból a magyar meglett dolgokról még csak kézírásban heverő munkáknak világ eleibe való terjesztésére nézve egyben állott nagy érdemű társaságnak rendeléséből ő excell. Gr. Batthyani Ignác erdélyi cath. püspök urtól, a maga kezeirásával megerősített ajánlásából, valóssággal kezemhez vettem légyen az ígért 30 aranyból 10 császár aranyokat. Kolosvárat, a feljebb megírt napon és esztendőben.

G. Teleki László mp.

(P. H.)

Jegyzet: Az elismervény csak részben írott; tulnyomóan nyomtatva volt.

3.

Contraquietantia. Tíz egyes császáraranyokról, melyeket is, hogy az eddig kézírásban volt historicus könyveknek nyomtatásban leendő kiadására hazámhoz s nemzetemhez viseltető jóindulatból, az Mlgos Gróf Teleki László úr kezéhez, nem többet pedig, vagy kevesebbet szolgáltatam légyen, nevem alírásával (*igy!*) bizonyítom. Kolosvárott Szent Iván havának 25-ik napján 1791. Belénesi Koszta István mp.

Jegyzet: Hasonló nyugták vannak, csaknem azonos szövegezéssel, a levéltárban még a következőktől is: *Szegedi József* gubernialis consiliariustól 1791. június 24. kelt.; *Farczádi N. András*tól 1793. február 11-én kelt; *Gr. Teleki Domokostól*, 1792. december 27-én; *Gr. Kendeffi Jánostól* 1793. február 19-én; *Árva Kendeffi Rákheltől* 1792. január 28-án keltezve.

4.

Ezen írásunk ereje mellett fog adni G. Teleki László Tabulae regiae assessor úr supernumerarius assessor Aranka György úr kezében az általadás végett Benkő József uram számára az kézírásban heverő és ezeket kiadni igyekező társaságnak egyben gyűjthetett pénzéből harmincz, azaz 30 császár aranyokat, ugyanezen társaság igyekezetiben tett és teendő fáradozásainak előre való jutalmaztatásául. Sig. Kolosvár 22-a Octobris. 1792.

G. Bánffy György mp.

G. Bethlen Gergely, az társaságnak titoknokja, mp.

Jegyzet: Az utalvány hállapján a következő megjegyzés olvasható: Anno 1792. die 23. Octobris az assignalt 30 aranyokat Mlgos Gr. Teleki László úr kezemben adta, hogy megadjam, vagy küldjem. Sig. Kolosvár. Anno dieque ut supra.

Aranka György mp.

Benkő József sajátkezű elismervénye a következő: »Hogy nagyméltóságú Gróf erdélyi gubernator úr excellentiája és az Erdélyi kézírásokat kiadó tudós társaság mlgos tanácsa különös gratiájából mlgos kir. tabulae assessor Zágoni Aranka György úr által 30 = harmincz aranyakat vettem légyen, jelen való írásom által tulajdon kezemírása és pecsétem alatt háládatosan megemérem. M. Vásárhelyen, Böjtelő havának első napján 1793.

30 arany

Benkő József t. k. az harlemi tudós társaság tagja. (P. H.)

5.

Méltóságos Gróf Úr és k. tábla bírása, igen jó méltóságos Uram! Ide zárom a T. Benkő József uram kezeirását az által adott 30 aranyok vételéről; mind hivataljára nézve, mind azért Nagysádhoz kellett küldenem, hogy az én kezem írása Nagysád kezében legyen. Könyörgök Nagysádnak, méltóztassék ennek vételéről a Mgos Gubernator úr excellentiájánál jelentést tenni, nékem pedig az én kezem írását kezemben küldeni. E felett küldjen Nagysád nekem a kézírások kinyomtatott lajstromából is minél felesebben, mivel sokan kérnek tőlem, a kik örömet kívánnák azoknak számát szaporítani, a kiknek Nagysádhoz szerencsések nem lehet. A tulajdon magamét is elvitték, már egy csepp sincsen. Ajánlom magamat Nagysád hozzám tapasztalt kegyességében és nagy tisztelettel vagyok Nagysádnak igen alázatos szolgája

Aranka György mp.

MarosVásárhely 24 Februarii 1793.

Külön borítékon: Méltóságos R. Sz. B. Gróf Teleki László urnak, a Mlgos k. tábla egyik mlgos bírójának, igen jó Mlgos uramnak, Kolozsvárt. (Zárópecsét.)

Jegyzet: Benkőnek a levélben említett elismervényét fent olvashatjuk.

6.

Ezen írásnak ereje által az Erdélyországi kézírásokat kiadó társaság kincstartója Gr. Teleki László úr fog kifizetni Super Tab. assessor *Aranka György* úrnak 76, azaz hetvenhat magyar forintokat, melyeket azon társaság tanácsa végzéséből, kézírások szerzése végett Háromszékre, nevezetesen *T. Benkő József* uramhoz való utazásában költött el. Kolosvár. 19-dik Februarii 1794.

Gr. Bánffy György mp.

Gr. Bethlen Gergely.

Jegyzet: Az utalvány Gr. Bethlen Gergely sajátkezű írása. Aranka György sajátkezű *elismervénye* a következő:

Quietantia. Hetvenhat magyar forintokról, melyeket az Erdélyi K. K.-at kiadó társaság mlgos tanácsának Bőjtelő havának 19-én 1794-ben költ rendelése szerént, a kézírások szerzése végett Háromszékre tett utazásom költségeinek megtérítésekre a tisztelt Társaság kincstárjából és kincstartójától Mlgos R. Sz. Gróf Széki Teleki László urtól a máj napon felvettem, melyről ezen levellem által megnyugtatom. Marosvásárhely. Bőjtmáshavának 29-ik napján a nevezett esztendőben 1794-ben

Az az 76 mfl.

(P. H.)

Aranka György mp.

7.

Ezen írásunk mellett a *Dálnoki Veres Gerson* kurucz világja leiratására fordított 4 Rfl. és 30 kr.-ban tett költségét Aranka György

úrnak társaságunk kincstartója G. Teleki László úr ki fogja fizetni.
 Kolozsváron 29-ik Junii 1794.
 Gr. Bánffy György. mp.
 Gr. Bethlen Gergely titoknok mp.

8.

Quietantia négy n. forintokról és harmincz krajczárokról, melyeket a mái napon a Kézírások Társasága mlgos tanácsa rendelése mellett, mely ezen esztendőben Sz. János havának 29-ikén költ, Mlgos Gr. Széki Teleki László urtól, mint a társaság kincstartójától felvettem és ezennel mentté tétetik. Kolosvár, Sz. András havának 16-ikán 1794.

(P. H.)

Aranka György mp.

9.

Ezen irásunk mellett G. Teleki László, az magyarországi és erdélyi történeteket illető kézírásoknak kiadásában igyekező társaságnak kincstartója, adjon Gr. Bethlen Gergely ugyanezen társaság tanácsa titoknokja kezében 60 azaz hatvan R. forintot oly véggel, hogy az említett summát pesti iuris professor Demjén urnak az magyarországi primás ő hgsége könyvtárjából kiiratott kézírásokra tett költségeinek megtérítése végett felküldhessen. Sig. Kolozsváron. 8-va Aprilis 1795.

Gr. Bánffy György mp.

Az fen jegyzett 60 Rfl.-at vettem kezemhez 9-na Aprilis 1795.

G. Bethlen Gergely mp.

Titoknok.

10.

Quietantia, Super florenis Rhen. centum tredecim Xr. 30. quos a Dno spectabili *Antonio Demjén* de Szt. Katolna in universitate regia Pestiensis juris professore, titulo certorum manuscriptorum, signanter 1—0: Originalis protocolli *Stephani* et *Sigismundi Báthory* phileram a 10 grossis, et *Andrea Kunics* Daciae Siciliae phileram a 5 grossis computando ex bibliotheca Suae Eminentiae primatis Josephi a Battyán in parte Ex^{mi} Dni Comitis et gubernatoris Georgii Bánffy cum collatione computando a me descriptorum accipi. Sig. Pestini die 27-a Septembris 1796.

Paulus Benke mp. (P. H.)

Id est fl. 113 Xr. 30 Item in compactorium protocolli Báthorii fl. 2. *Alul a következő megjegyzések*: Ita esse testor. Josephus Calovinus, Bibliothecarius Suae Eminentiae Prim. Canon. Posoniensis. *Más írással*: Eandem summam Rf. 113. Xr. 30 ab Illmo Dno Comite Ladislao Teleky de Szék ut mihi rite exolutam esse hisce recognosco. Pestini 29 Martii 1797. *Antonius Demjén* mp.

11.

Euerm Excellenz, Hochwohlgebohrner, Hochzunehmender Herr!

Ich weisz nicht, durch welchen Gefall es geschehen sei, dass ich die letzte Zuschrift der historischen Gesellschaft, datiert vom 30 März, jetzt im Julius durch die Post erhielt. Um einer ähnlichen Verzögerung vorzubeugen seh' ich mich in der Nothwendigkeit, mir die Freiheit zu nehmen, mich gerades Weges an Euerm Excellenz zu wenden. Die Zuschrift enthielt den Auftrag, ich sollte noch diesen Sommer die mir durch Hochmeister eingehändigte Abschrift von Simigianus Copieren lassen, wofür mir die Kosten, sobald ich es melden würde, sollten ergenzet werden. Ich habe alles aufgeboden, was thunlich ist, auch ist bereits die ganze Schrift Copirt: allein das Collationiren und berichtigen fordert unsägliche Mühe, wovon ich nächstens durch die Überschickung des ersten Bandes den überzeugendsten Beweis geben werde. Die mir von der Gesellschaft geschickte Abschrift wimmelt von Fehlern, so dass aus der Herausgabe des Simigianus nichts werden konnte, wenn ich nicht noch andern Hilfsmittel gefunden hätte. Diese bestehen darinnen, dass ich noch eine andere, in manchen Stellen richtigern Abschrift benützte, ferner dass ich bei zweifelhaften Stellen in gedruckten Büchern nachschlage, die *Simigianus* gebraucht hat. Da sich dieser Fall fast auf jeder Seite ereignet: so werd' ich bei angestrengtem Fleisse folgenden Winter ganz dazu und zu den Anmerkungen verwenden müssen. Ich habe nicht den Muth, mich zu übereilen bei einer Arbeit, bei der die Ehre der litterarischen Gesellschaft compromittirt ist. Die Zögerung mit dem *Schesaeus* hat gute folgen gehabt. Indessen also muss die zur Berichtigung unentbehrliche Abschrift des Simigianus bei mir bleiben: ich werde sorgen, dass sie nichts leide. Die Copir davon, die nun zum Gebrauch der Gesellschaft fertig ist, ist auf 230 Bogen geschrieben, und beträgt, den Bogen zu fünf Groschen gerechnet, 57 Rg. 30 Kr. Ich bitte Euer Excellenz gnädigst zu veranstalten, dass dieses Geld in Klausenburg in der Hochmeisterischen Buchhandlung erlegt werde, wonach ich es hier ungesäumt ausbezahlt erhalten würde.

Ich ergreife mit Vergnügen diese Gelegenheit, Euerer Excellenz innigst zu danken, für die väterlichen Gesinnungen für mich, die Hochdieselben in dem Schreiben an dem Freiherrn Mich. v. Bruckenthal zu äusern geruhten, als von der Klausenburger Professurstelle die Rede war, und empfehle mich mit dem Gefühle der warhaftesten Verehrung zu Euerem Gnaden Euerer Excellenz gehorsamster

Joseph Karl Eder
Schuldirektor.

Hermannstadt, den 26. Aug. 1797.

Jegyzet: A levél boritékja elveszvéen, inkább csak sejtjük, hogy ez Gr. Teleki László »kincstartó«-hoz volt intézve.

12.

Az erdélyi históriát világosító irományok közrebecsáttatását tárgyazó nemes társaság parancsolatjából *Simigianus* kétszáz s harmincz árkusokra terjedő munkájának irt mását megszerezvén, annak árul ötvenhét rénes forintot 30 krajczárt Gubernator Ő Excellentiája rendeléséből Hochmeister Márton által kezemhez vettem. A mit is ezen kézírásommal bizonyítok. Íram Benczenczen 1 október 1797.

Eder Jozef (igy!) Károly mp.

13.

Ill^{me} Dne Comes Camerarie Regie! —

Posteaquam e Polihistoricis huius principatus Simigiani operis pars prima in lucem prodit, inter subscribentesque disposita exstitit, de eo agendum videtur, ut industria etiam presbyteri ab Eder hac in parte contestata congruam remunerationem recipiat. Cum autem mihi status cassae societatis, quae praeivium in finem coaluit, haud constet, officiose requirendam duxi Ill^{tem} Vram; ut quidnam per Societatis individua pro fundo illius cassae jam collatum, quidve exinde jam erogatum exstiterit? mihi quantocius demonstrare ne gravetur. Quo tandem cognito illius statu, pro casu insufficientiae individua, quae e societate hac adhuc supersunt, ad persolutionem unius saltem adhuc oblationum suarum partis admonere valeam. Qui in reliquo jugi observantiae maneo Ill^{tis} Vrae obligatissimus servus

G. C. Bánffy mp.

Claudiopoli die 20 Februarii 1802.

Kivül: Illmo Dno Comiti Gregorio de Bethlen, S. C. R. et Apostolicae Majestatis Camerario. Per Enyed. Bethlen Sz. Miklós. (Zárópecsét.)

14.

Az kézírásban levő erdélyi és magyarországi történetíróknak írásait sajtó alá adni igyekező társaság individumai, kik ígéretük szerint az 10 aranyokat megfizették, fizettek Gr. Teleki László kezéhez az arról tartott computusunk szerint és Gr. Teleki László percipiált.

Summa percepti Rhfl. 1845.

Ebből erogált quietantiák mellett, melyek nállam vagynak,

1.) Benkőnek Rhfl. 135.

2.-do B. Brukenthalnak adva által Eder számára az Schesaeus munkájában való fáradozásáért » 162.

3-io. Juris professor Demjénnek » 115 kr. 30

4-o. Demjén számára Bethlen Gergely által » 60 —

5-o. Arankának » 63 » 20

6-to Arankának » —4 36

Summa erogati » 540 » 26

Maradott tehát az fenn jegyzett perceptumból, melyet az tanács rendelése mellett én vettem vala által 1304 Rfl. 34 kr. és eziránt én állok. Ebből én erogáltam az tanács rendeléséből Benkőnek 45 Rhfl. — Edernek holmi copizaltatásért 57 Rfl 30 kr. Summa: 102 Rfl. 30 kr.

Ez szerint jött kezemben	1304 Rfl. 34 kr.
Erogáltam	102 » 30 »
Vagyon tehát	Rhfl. 1202 kr. 4

Die 3-ia Martii 1802.

Gr. Bethlen Gergely mp.

N. B. Az Benkőnek küldött 45 Rfról nincsen quietantia, de vagyon protocollumban de 30-a Martii 1797. és én igaz, hogy megküldöttem.

Ez az kézírásban levő történetiróknak kiadattatását igyekező társaság cassajáról való specificatio, melynek valóságos mását 3-ia Martii 1802 az Gubernatornak béadtam.

Jegyzet: Eredeti fogalmazvány Gr. Bethlen Gergely sajátkezű irásával.

15.

Ill^{me} Dne Comes camerarie regie!

Ex honoratis Illustritatis Vrae sub 3-ia currentis mensis et anni ad me exaratis litteris, eidemque advoluto Societatis Philohistoricae Cassae Statu, perspecto eo, quod pro supportandis necessariis erogationibus absque novo succursu sufficiens adhuc fundus supersit, vigore praesentium in rationem reverendi domini *Caroli Josephi Eder* pro procurata *Ambrosii Simigiani* operis partis primae editione, 30 aureos ducatos, 135 Rflnos facientes exinde ea cum inviacione assignandos duxi, ut Illtas Vra summam hanc ad manus Excellentissimi Dni Lib. Bar. Michaelis de Bruckenthal, per me sub hodierno super eo certiorato persolvendam procurare, erogationemque hanc rationibus suis inferre ne gravetur. Qui in reliquo jugi observantiae cultu maneo Ill^{tis} Vrae obligatissimus servus
G. C. Bánffy mp.

Claudiopoli Die 12 Martii 1802.

Kivül: Illmo Dno Comiti Gregorio de Bethlen S. C. Regiae et Apostolicae Majestatis camerario. Bethlen Szt. Miklós. (Zárópecsét.)

16.

Quittung. Über hundertfünf und dreiszig Rh. Gulden, die ich als Honorarium für die Bearbeitung des ersten Bandes des *Simigianus* von der Siebenbürgischen Gesellschaft der Geschichtsforscher durch des Freiherrn Michael Brukenenthal's Excellenz wichtig erhalten habe. Hermannstadt, den 19 März 1802.

(P. H.)

Jos. Carl Eder mp.

Közli: DR. LUKINICH IMRE.

CSOKONAI KOLLÉGIUMI PÖRÉHEZ.

A debreczeni Csokonai-kör gyűjteményében van egy kézirat, melyet »Csokonai kollégiumi pörére vonatkozó iratok« czimen a százados ünnepegy alkalmával különböző levéltárakból lemásoltam. E folyóiratnak 1905. évfolyamában a 445. lapon dr. Csürös Ferenc: Csokonai kollégiumi pöre czimen közölte a debreczeni ref. főiskolai tanárkari jegyzőkönyvekből kiírott adatokat. Ezeknek a pótlására közlöm a debreczeni ref. egyháztanács és a tiszántúli ref. egyházkerület jegyzőkönyvében levő következő adatokat:

1. A debreczeni ref. egyháztanács deputátusokat küld a kollégiumi iskolai sedesbe 1794 decz. 16-án:

»Tekintetes Domokos Lajos ur referálja, hogy T. professor Szilágyi Gábor urnak sok panasza van mostani poeseos praeceptor Csokonai Mihály ellen, mely panaszt előadott professor T. Szilágyi Gábor ur a consistorium előtt ezekben, hogy ő sem ezelőtt, sem most az oskolai törvényeket nem observálja, a házban nem hál, ámbár már citáltatván, ettől megintetett; ezelőtt való esztendőkben a professiókat nem járta stb. De kivált most ez a panasz ellene, hogy a tanítványait elrontotta, azokat részegségre, pipázásra kapatta, nevezetesen most közelebb a Bacchus temetését producálván, azokat nagyon megitatta. Ezért citáltatván most, e mellett ez is objiciáltatott, hogy templomba nem jár. Erre azt felelte, hogy ő két óráig egyhelyben nem ülhet, az erős éneklést nem szenvedheti. Objiciáltatott az is, hogy a tanítványai közül némelyeket késő estig maraszt magánál a klaszszisban. Ezekért négy legénnyel degradáltatott.

Ekkor bosszuságból egy levelet irt professor T. Szilágyi Gábor urnak, mutogatta sok deáknak, de dehortálták, hogy el ne küldje. Csakugyan mindazáltal minthogy ott hevert a házban, a contrascriba megtalálván, kezébe szolgáltatta T. professor urnak és ez a mocskos levele itt felolvasódott most.

Azután következett ez, hogy a mult szombaton kimenvén T. Szilágyi Gábor ur T. Kocsi István urral az erdőre, ott találta nevezett Csokonai Mihályt 20 tanítványával. Ezek pipáztak és egy közülök akkor sem vette ki szájából a pipát, amikor odaérkeztek t. professor uraimék. T. Szilágyi Gábor ur azon vakmerő gyermeket megdorgálta, sőt mindnyájokat, hogy miért pipáznak és a preceptorokat is, hogy miért engedi meg nekik. Erre Csokonai azt mondotta, hogy ki determinálja az időt, a melyben szabad pipázni, mondja meg a t. professor ur, mert ő nem tudja. Ezt sokszor gunyolva mondotta és másokat sokakat nagy kitérső csufolással, contemtussal, úgy hogy utoljára is, mikor t. professor uraimék eljöttek, Jutka Persit danoltatta a gyermekekkel. T. rektor Kocsi István ur is azt momdotta a Consistorium előtt, hogy jó részében, hogy nagyobb részint úgy volt a dolog, a mint elbeszélte T. Szilágyi Gábor ur. Ámbár Csokonai Mihálynak van competens foruma, mindazáltal minden lehető

rossz következeseknek eltávoztatására determináltatott, hogy a consistorium részéről deputatio rendeltesen, mely az oskolai székkal együtt ezen dolgot megítélje. Deputálódtak T. senator Domokos Imre és Simonffy Sámuel urak, predikator T. Szikszai György uram és én predikator Gál András.«¹

2. *Csokonai V. Mihály ügyében a tiszántúli ref. egyházkerületi gyűlés 1795 jan. 11-én a következő határozatot hozta:*

»Csokonai Mihály nevű deák ifju, a ki az itt való kollégiumban a poeták tanítója volt, de az oskolai szék által, melyben jelen voltak a helybeli tiszt. consistoriumnak is deputátusai, hivatalából kitevődött, kéri abba leendő visszahelyeztetődését. Határozat: Irása közöltetik a helybeli tiszteletes consistoriummal.«²

3. *A debreczeni ref. consistorium felelete a superintendenciának 1795 jan. 17-én.*

»Tekintetes Domokos Lajos ur proponálta, hogy a minapi végzés szerint deputatio rendelődött a poeták preceptora dolgában. Ez a deputatio az oskolai sedessel együtt ítéletet hozott reá, de Csokonai tiszt. superintendens urhoz és a t. superintendens ur által a főtisztelendő superintendenciához folyamodott. Producálta is a közelebb mult superintendencialis gyűlésen t. superintendens uram az instanciáját. Erre a végezetett, hogy ezen instantia közöltessen a helybeli consistoriummal és ennek feleletét a ven. superintendencia elvárja. Erre a kérdésre felolvasódott Csokonainak a ven. superintendenciához adott instanciája, annak utána az is, a mit a régi tanítványai adtak mellette t. superintendens urhoz. Elolvasódott az is, amit küldött a Tekintetes Domokos Lajos urnak, az is, a melyet a Tekintetes ur által insinuál most a consistoriumnak. Végezetre felolvasódott a deputációnak és az oskolai székeknek Csokonaira hozott sentenciája. A végezés a lett, hogy kell felelni a ven. superintendenciának és a feleletbe bele kell tenni, hogy sajnálja a Consistorium, hogy ugy hallja, hogy a superintendencia által interessentiával vádoltatott a deputatio, holott az instáns kérésében maga megismeri, hogy igaz, sőt kedvező a sentenciája.«³

4. *Domokos Lajos főbíró közbenjárása 1795 január 27-én.*

»Tekintetes Domokos Lajos ur proponálja, hogy mintegy héttel ezelőtt Csokonai Mihály volt a Tekintetes urnál, szomoruan panaszkodott, hogy már oda van és semmi jót ezután nem reméllyhet, becületétől és minden promotiotól megfosztódott, kéri, hogy tétetődjön vissza a preceptorságba. A Tekintetes ur, ámbár minden módon akarta csendesíteni, de mivel le nem csendesedett, megígérte neki, hogy még egyszer a consistorium előtt fogja a dolgát proponálni, most azt akarta a Tekintetes ur cselekedni. Erre a lett a végezés: minthogy Csokonai Mihály a deputatio előtt is megmondotta, hogy ő míg preceptor lesz, azokat cselekszi, a melyek neki objcialódtak, azóta is, mióta kitevődött nem adta jelét

¹ Debreczeni ref. egyh. tanács jkve 1794. decz. 16-án.

² Tiszántúli ev. ref. egyh. ker. jkv. 1795. évi jan. 11-én 15 p. 2 pont.

³ Debreczeni ref. egyh. tanács jkve 1795 jan. 17.

megjobbulásának, nevezetesen sem templomba, sem precesen, sem profészió n em volt, T. Professor Szilágyi Gábor urat sem deprecálta, azért megáll a consistorium a deputatio és oskolai sedes sententiája mellett. Ezt a T. rektor professor Kocsi István uram adja tudára és azt is, hogy ezután tartsa magát a törvényhez, ha a mint mondja beteges, menjen ki a kollégiumból és gyógyíttassa magát, külömben ha excessusai lesznek, citálódik és a törvény szerint büntetődik.«¹

Közli: Dr. BARCSA JÁNOS.

ÁL-CSOKONAI VERSEK.

A Toldy Ferencz 1844-iki kiadásában s az ennek nyomán készült Horváth Cyrill-féle két kötetes »Csokonai összes művei«-ben is ott lapang a *Keserű búcsúvétel* és *A változó szerencse* című dal. Mind a kettő a hátrahagyott versek közé van csapva, pedig egyik sem a Csokonaié. Mindjárt meglátjuk, miért nem. Az első így hangzik:

Keserű búcsúvétel.

Bokros bú hajjai reám tódultanak,
Minden örömömtől engem megfosztanak.
Hegyes, mérges nyelvek énreám szólnak;
Ezek főokai bújdosásimnak.

Érzem nyavalyámat, igen búsúlok,
Sokáig ez helyen nem maradhatok.
Kengyelben a lábom, úgy abrakolok,
Keseredett szívvel útnak indulok.

A Csokonai verseit ismerőnek mindjárt szemébe ütődik a gyöngye négyes rím. A Kováts József verselésén, az olasz kantátékon csiszolt technikájú, mesteri versöntő Csokonai nem használ ilyen Zrinyi-féle rím-elhelyezést, sem ilyen szegényes rímeket. Az utolsó két sor halovány fényt csillant előttünk a vers eredeti forrásához vivő útra. Ez a »kengyelben a lábom, úgy abrakolok«: egészen kuruczos. Annyit tudunk, hogy Csokonai a derék, izzó magyarlelkű Pálóczi Horváth Ádám példájára népi költeményeket kezdett gyűjteni; koszorúba is kötött maga szája vallásaként valami háromszázat, de holta után soha nem akadtak rá a költészetével foglalkozók. Pálóczi Horváth imádta a kurucz költeményeket. Ismeretes mondása: »Egy olyan régi kurta darabnak, mint *Patyolat a kurucz*, károsabb az örök elveszése, mint a hódoltató táborból egy hatvan fontos ágyúnak«. Valószínű, hogy az ő kurucz nótákat imádása nem maradt hatástalanul Csokonaira sem. — Véletlenül aztán

¹ Debreczeni ref. egyh. tanács jkve 1795. jan. 27-én 1. pont.

rábukkantam a *Keserű búcsúvétel* eredeti alakjára, Thaly Kálmánnak 1864-ben megjelent *Vitézi énekek és elegyes dalok* című gyűjteménye II-ik kötetében. Ennek a 88-ik lapján levő, a XVII. századból származó, *Bokros bú habjai* kezdetű kurucz nóta 1. és 3. versszaka kis változással ugyanaz, mint a Csokonainak tulajdonított *Keserű búcsúvétel*. Összetételül hadd álljon itt a kurucz nóta mondott két versszaka:

1. Bokros bú habjai rám tódultanak,
Minden örömetől már megfosztanak;
Hegyes mérges nyelvek én reám szólnak.
Ezek főokai bujdosásomnak.

3. Érzem nyavalyámat, igen búsúlok,
Sokáig ez helyben nem maradhatok;
Kengyelben a lábom, úgy abrakolok —
Keseredett szívvel útnak indulok.

A Nemzeti Múzeum kéziratárában (Hung. quart. 173. VIII.) megvan ennek a dalnak kilencz versszakos hosszabb változata is. Úgy látszik, Csokonai korában még élt a nép nyelvén legalább az a két verse, a melyet a költő valószínűleg népdalgyűjteménye szaporítására írt le; s így kerülhetett halála után ránk maradt kézírataiból eredeti verszi közé. Az ezután való Csokonai-kiadásokból mindenesetre ki kell hagyni.

A másik ál-Csokonai-vers ez:

A változó szerencse.

A szerencse tündér kerekén
Öröm után következik kín.
Ha láttatik néha könnyörülni valakin:
Addig hordoz,
Míg bűt nem hoz,
Példa vagyok én.

Én is néha kedvemre éltem,
Szerencsémét boldognak véltem.
De látod-e,
Nem szánod-e
Miként megestem!
Örömetől
Víg kedventől
Számkivitettem!

Itt a versalaknak elevebb változatossága már nem annyira áruló, mint az előbbinek egycsapású menete. Csak a nyelven nehező ódonsg kelt gyanút a Csokonai eleven, színes szavajárásával szemben. Ez is alkalmasint úgy juthatott hátrahagyott munkái közé, mint a másik. Mert eredetije ott van szintén a Thaly Kálmán *Vitézi énekeinek* II. kötetében, a 326. lapon:

A szerencse tündér kerekén
 Öröm után következik kín (kén?),
 Ha mi jót ád, akkor fénylik néked az napfény,
 Míg meg nem csal, s bűban nem hajt... Példa vagyok én!

Én is olykor kedvemre éltem,
 Szerencsémét boldognak véltem:
 De látod-e — nem szánod-e szörnyű esetem?
 Iregemtől — s mindenektől számkivettem.

Nagyobb eltérés csak az első versszak harmadik és negyedik sorában van. A versalak egy, csakhogy Csokonai a középrímeknél megtördelte a hosszabb sorokat. A Thaly közölte kurucz nóta hat versszakból áll, eredetije a Nemzeti Múzeum kéziratárában (Hung. quart. 175. I.) 1769-ben Eszlárról küldte ezt a dalt Korbits Tamás nevű káplán egy »tekéntetes ifjú asszony«-nak *Talált ének* címen. Főléje — mondja Thaly — néhai Jankovich Miklós kéziratával ez van jegyezve: *Tárogató sípra*. És csakugyan a versmérték azonos a tárogató mellett énekelt kurucz tábori dalokéval.

OLÁH GÁBOR.

ÁL-PETŐFI VERS?

Baróti Lajos 1900-ban sajtó alá rendezte Petőfi költeményeit, mint maga mondja: »a költő kéziratái s az eredeti kiadások alapján«. ¹ A függelékben 8—9 újonnan fölfedezett költeményét is közli Petőfinek, közöttük *A sárosi rom panasza*-t (lásd 409-ik oldalon). Erre nézve megjegyzi a következőt: »*A sárosi rom panasza*, melyről Petőfi *Úti jegyzetei*-ben emlékezik meg s melyet elveszettnek tartottunk, csak újabban vált ismeretessé«. Petőfi az *Úti jegyzetek*-nek mindjárt az eleje táján írja le a sárosi romhoz való kirándulását: »Valami nyolczan kerekedtünk föl Sáros romjait meglátogatni. A hegy alatt elhagytam a társaságot s összeszedtem magam, hogy hamarabb érjek föl; mert tartottam tőle, hogy könnyeimet el nem fojthatom... s én nem szeretem, ha más sírni lát engem. E várra vonatkozik »*A rom panasza*« című versem«.

Nem tudom, hogy Baróti Lajos honnan nyomatta le ezt a költeményt, de én rátaláltam, szóról-szóra, egy ismeretlen nevű debreczeni költő kötetében. *Kósa Barna* 1890-ben kiadott verses füzetének az 53-ik lapján közli *A sárosi rom* című költeményét, mely ugyanaz, mint a Baróti Petőfinek tulajdonította *A sárosi rom panasza* cz. költemény, de — nagy a gyanúm — hogy mégsem az, a melyről Petőfi emlékezik. Petőfi a Rákóczi-vár romjának a *panaszát* énekelte meg, erre

¹ *Petőfi Sándor összes költeményei*. A költő kéziratái s az eredeti kiadások alapján sajtó alá rendezte Baróti Lajos. Petőfi 1848-iki, Barabástól rajzolt arcképének másolatával. — Budapest, 1900. Singer és Wolfner kiadása. 8° vk. 435. l.

mutat az a cím, a mit Úti jegyzeteiben említ. A Kósa Barna kötetében álló vers pedig a *költő* panasza, nema romé. Baróti összekeverte a két címet, a Petőfi *A rom panasza*-t és a Kósa *A sárosi rom*-ját s így lett az ő Petőfi-kiadásában *A sárosi rom panasza*. Holott ennek a költeménynek igazságosan az a cím felel meg, a mit Kósa maga adott neki. Ebben szó sincs a rom panaszáról, csak a csacska szél beszédéről. Leírás az egész, a költő reflexióival kísérvé. Ime:

A sárosi rom.

(Kósa verse.)

Fellegekig meredő hegyorom,
Rajta sötétlik a sárosi rom.

Rajta pihen meg az esti sugár,
Felpirul akkor a dúlt falú vár.

Tört falakon suhan által a szél,
Oly szomorú, mit a csacska beszél.

Hős fejedelme hová menekült?
Csillaga fénye bús éjbe merült.

Marmora partjain ott pihen ő, (Barótinál: *partján*)
Árva honért dali harczra kelő. (Barótinál: *deli*)

Tárogatója, a mely zenegett,
Nem veri már fel a rengeteget.

Lassan az esteli nap lemerül,
Szürke romokra bús éjszaka ül.

Ámde a bércz tetején mi mosolyg?
Ott ragyog, ott kel az éjjeli hold!

Szende világa a romra ragyog,
Lengenek ott a fehér alakok.

Sír fenekéről a régi vitéz
Kelt vala föl s hona tájira néz.

Látva a nemzetet, ajka panaszt
Zeng szomorún megutálva ma azt.

Térj le sírodba, te szellem-alak!
Nemzeted újra lesz, újra szabad.

Az egész költeménynek csöndes elégiai hangja egyáltalában nem értetheti meg velünk Petőfinak azt az őszinte vallomását, mely sirva fakadó érzésből felbuzgott költeményről szól. Ez a vers nem a Petőfié. Most már az a legérdekesebb: hogyan került ez a Kósa-féle költemény a Petőfi kötetébe? Erre pedig csak Baróti Lajos adhat fölvilágosítást, mert szegény Kósa Barna már jó ideje nyugszik a debreczeni temetőben.

OLÁH GÁBOR.

CSECSI JÁNOS LEVELE DELI LÁSZLÓ SZÖLŐSKEI
PAPHOZ.¹

Sit Deus Auxiliae.

Én noha kelmedet soha nem is láttam, hallom interea szép hírét, et virtutes, quas colo forte supra omnes homines, in specie quod non male gustavit de fontibus Aganippidos, et non tantum Laicum, sed et Hellena subiit quod utinam huc usque scivissem; most pedig épen alkalmatosságom van ut scribam tam Bono Capiti ob *φλωρίαν* melly mint régen Athénásban, úgy most itten et in Agro Patakino regnat, Siquidem jött fülemben, immo percussit aures meas, hogy az Ujhelyi Plebanus, licet mihi numquam visus, a Decessoranak, ki nékem jó esmerőm volt itt, sok leveleket is írt most pedig Egri Canonicus nomine Steph. Tsák, valami levelét olvasta volna kelmed előtt, mellyben írva volt volna: hogy én emlegettem azt, de nem tudom kinek: hogy az Colleg. ante Annos 300. juxta illorum malam Cronologiam, holott tsak 241. / ab 1524 quo primum reformari cepit Sztarai Mihály Barát legelső Pataki Pap volt ki 1527. I. Januarii Imam Concionem Evglicam habuit Patakini, ex illo *Terjetez meg mert el közelített az Istennek országa* Kopatsi Istvan pedig I. Scholae Rector, postea vero primus Pastor hic et Tractus Senior volt és így Clastrom volt itt mellyet én már VI. eszt. koromban tuttam, az Atyám minden nap beszélte, az után könyvekből olvastam, ma is olvasom, et putavi rem esse Lippis et tonsoribus notam, azomban ami Tudós Embereink óh! quam *Ἀμύσος*: kikről igazán írták: *Pectora sunt ipsi Barbariora seni* Historiae Patriae ita sunt expertes, hogy ezt mint nagy Calumniat lármázzák, et putant esse in qualibet illa venenum, Szememben merete mondani ez előtt 4 nappal egy ex illis qui Patroni et Dni vocantur, a szegény Deákokról, fenyegetődik rutul et me Proditorem putat pessimo stomacho, és hogy ezért elveszik a Collegio-mot: Igazán oh coecas hominum mentes! O! Pectora coeca! bártsak három volna ollyan az országban mint én, qui tantum pugnasset pro monte Sionis, mellyet ők megsem tudnak gondolni. Hiszen több Clastrom is volt itt, a Széldombon az Apátzáké, a Szemintzén és a Darnoban, ugy a Szerentsi vár Clastrom volt, ugy Terebesi vár. Erdélyben Alvintz, Szamos Ujvár, de az egész világon ezernyi ezerek. Ultrájectumban ami Academiánk az Érsek háza volt hol én 3 esztendeig laktam, néhol pedig elrontották, Angliában Hendricus VIII. többet ezernél. Oxoniában és Cantabrigiában hagyott egynehányat, az hol most is Refor. Barátok laknak nomine sociorum, nagy urí modon, ezüst tálakbul esznek isznak, én is voltam köztök. Érti ebből kemed a dolgot miben áll, rogo ergo Charissime, ugyan írja meg serio, mi volt abban a Levélben; mert így mondják hogy kemed is diffamáta némellyeknek, ut ingens peccatum,

¹ Eredetije a debreczeni ref. főiskola kéziratárának egy 473. a. jelzésű colligatumában (Egyházi és vallási egyvelegek 8. szám alatt).

cujus brevis origo haec est. Egy Blao nevű Kassai Franciscanus requiralta T. Danyai Uramat Levéllel, hogy valami könyvetskét ír, hogy segítse őtet az illyekben, melly Levelet ő kelme ide hozott, a Barátot is ide igazította, ki Fraterculus ignorantiae képen volt itt, hizelkedett, szentelenkedett, tudakozott holmit, ego ut soleo dixi aliqua, sed et plura debuissem ha ezt tuttam volna, hogy a Collegiumból az óh Temetőn által pintze és nagy lyuk van a Szél dombig, mellyen a Barátok az Apátzákhoz jártak kiknek ott volt Clastromok, melly mind mennykövektül mind tűztül el pusztult ott veszett, a joszágát Ardot Somlyodot Petrahaot a Dominiom confiscalta. Ergo expeto Litteras et concludo illo Ἄλλα ῥῶσαι ὡμᾶς ἀποῖς πονηρῶς et sum ad officia paratissimus

S. P. Ao. 765, 7 8-bris

Johannes Tsetsi.

S. P. S. Kérem a Levelemet nem kell diffamálni, a mi embereink az ökör alatt is borjut keresnek, nékem minden bajaim, nyomoruságim az illyen pletykákból származtak.

Kívül a címzés:

Reverendo ac erudito
Domino
Ladislao J: Deli
Ecclae Szőlőskeiensis V: D. —
Ministro Eximio: Fratri in
Xto dilecto.

Szőlőskeinum.

Közli: CSÜRÖS FERENCZ.

KÖNYVISMERTETÉS.

A líra és epika eredetéről. Írta dr. Solymossy Sándor. Budapest, 1906. 4°
80 l. (Külön lenyomat az *Ethnographia* 1906. évi XVII. évfolyamából.)

Ezt a könyvet érdeklődéssel olvastuk. Az elvekről, melyek a szerzőt megírásában vezették, egy elég felületes elmefuttatást találunk az *Ethnographia* 1904. évi deczemberi füzetében ugyancsak S. tollából. Szerzőnk az *ethnographia* beható tanulmányozásától az aesthetika újjászületését várja. *H. Spencer* szociológiai munkásságának nagy részben kétes eredményei őt is néprajzi alapon álló aesthetikussá tették. Előtünk levő könyve a primitív népek életéből vett számos, szorgalmasan összeszedett adat alapján azt igyekszik bebizonyítani, hogy »a lírai és epikai műfaj létrejöttének oka nem az egyes ember lelkivilágának objectív vagy subjectív megnyilatkozási formájában keresendő, hanem lényeges különbségek évezredekken át össze volt forrva az emberiség szociális kialakulásával s annak gyökerére: az emberpár jellembeli eltérésére utal vissza; természetes alapja tehát abban keresendő, hogy a férfivilág a maga foglalkozásának, életviszonyainak és jellemének megfelelő költői formát az epikában teremtett magának, míg az érzelmi alapon fejlett nő a maga költői műformájaként a lírát hozta létre«.

A módszer, mit S. kutatásában használ, nem az egyedül üdvözítő. Sok tanulságot meríthetünk a primitív népek ismeretéből a műveltség kezdeteire, de nem sok bizonyosságot arra, hogy mi is tényleg arról a fejlődési fokról jutottunk a mához. Az ősalapotú népek költészete és a mi költészetünk között nincsenek meg az összekapcsoló lánczok, melyek kétségen kívül lehetővé tennék, hogy abból emez származhatik. Hiányzik a folytonosság; e nélkül pedig a logikus érvelés nehéz munka és könnyen tévedésbe esik. Maguk a primitív népek költői termékeikben olyan jeleket mutatnak, a melyek már egy hosszú fejlődés eredményei. Náluk mindig együtt találjuk a tánczot, a dalt és a zenét. A dal pedig nemcsak lírikus jellegű, hanem románcz, elbeszélés, sőt drámai párbeszéd is szokott lenni. Itt is épp úgy, mint a lelki élet minden terén a differenciálódás a későbbi fejlődés, nem pedig a kezdet. De meg nem is lehet a líra és epika között szoros választófalat vonni. A jellemző az, hogy a lírában az érzelmi elem a túlnyomó. De igen sokszor képezik

ez érzelmek hátterét elbeszél történetek, akár valóban megtörténtek, akár képzeletben. A fő részt azonban ekkor is az érzelmi elem foglalja el, míg az epikában az elbeszélő. A természetes ember nem is igen tud objektíve elbeszélni, mert igen könnyen képzeletbe magát hőse helyébe átérzi a történetet, a mit mond. Ilyenkor elragadja a hév s kérdés, pusztá epikát fog-e tovább alkotni?

S. kissé erőszakos megkülönböztetést tesz a líra és epika közt (4. l.), a mennyiben az ú. n. átmeneti műfajok létezését tagadja. Ne kutassuk, mennyiben van erre nézve igaza. Még így is, ha a vallásos himnuszok, varázsló ráolvasások, hol az istenek tetteinek elmondása is bele van szőve — mint S. mondja — vallásos vagy babonás érzéshangulat termékei, s így lírai jellegűek, akkor már téves az állítás, hogy a líra a nő költészete. Hiszen ezeket a dalokat férfiak csinálták, férfiak éneklék, férfiak érzése nyilvánul bennük! A 20—21. ll.-on elismeri S., hogy az idézte költemény, a mit primitív *férfi* alkotott, »tisztá líra«. Sőt ilyen dalok »különösen Afrikában mindenütt el vannak terjedve«. Hanem persze nincsen szabály kivétel nélkül! Ez őt nem feszélyezi a képtelen eredmény kimondásában, a minek bizonyítására nagy szorgalommal kutatta föl az egyoldalú tényeket. Lám, az a »vén tányérnyaló« egy érzelmet »tisztá lírá«-ban fejezett ki, daczára, hogy primitív állapotú férfi létere S. szerint csak epikus verset zenghetett volna.

Tehát már ez is bizonyítja, hogy az őállapotú férfi, ha van benne rá való érzelm, képes lírikus költői termék alkotására. Miért szorítsuk a lírát szinte pusztán a szerelem éneklésére, mint ezt S. hallgatagon teszi? Ennek igazán nincs semmi alapja és értelme.

A H. Spencer említette ténynek, hogy az őállapotú népek költészetében alig szerepel a szerelmi dal, oka abban keresendő, hogy — mint S. is mondja (12. l.) — »a primitív férfi lelke érzés tekintetében fejletlen, pallérozatlan, közel áll az őállapothoz«. Spencer »ebben találja a legnagyobb kulturkülönbséget közte és a mai művelt népek fogékonyabb, érzékenyebb kedélyű férfai között«. Tehát a líra hiánya megfelel az érzés hiányának. A primitív nőnek sincs lírája, ha nincs a lelkében erre hangoló motívum, t. i. szubjektív érzelm. A mint pedig a férfiben növekszik az érzés, a mikor a subjectív érzelm motívumok túlsúlyra jutnak az objectív szemlélet fölött, akkor lírában szólal meg, mint ezt S. könyve, de meg K. Bücher híres munkájában¹ (mit S. forgatott) felsorolt dalok is mutatják. Vagyis a lírát nem a női jellem, hanem a subjectív érzelm uralma, az epikát pedig nem a férfijellem, hanem a subjectív érzelm hiánya teremtette meg. Az őállapotú népek férfaiból *nagyrészt*, de nem teljesen, kihalt az alanyi érzelm a milieu és az életmód hatása következtében, ezért kevés érzelmüknek megfelelően kevés a lírai termelésük; asszonyaik inkább élnek érzelmi életet, ezért túlnyomóan szeretik a lírai dalt. De a két műfaj még az őállapotú, vulgo: vad népeknél sincs elkülönítve. Érzelmes férfi ott is lírai dalt énekel, míg az érzéstelen nő epikust.

¹ Arbeit u. Rhythmus.³ Leipzig 1902.

Ez S. példáiból is kiviláglik, noha nagy ügyességgel csoportosította azokat elmélete érdekében.

Az utazók adatait különben mindig bizonyos óvatossággal kell használni, mert a velük szemben önkéntelenül megnyilatkozó bizalmatlanság nem engedi, hogy a természetes ember lelki világának igazi mélyére pillanthassanak.

Vajjon nem valószínű-e, hogy pl. az epika férfias, a líra nőies jellege már egy régebbi egységes állapot szétkülönült továbbfejlődésének tekinthető. A pszichologia legalább inkább ezt látszik bizonyítani. Az emberi lélek tele van motívumokkal úgy az epikus, mint a lírai költészet megindítására. A férfi épp' úgy érez, mint a nő. Legfeljebb az érzés intenzitásának foka és mértéke más. Ez okozhatta a fejlődés folyamán, hogy a férfi *később* jobban hajlik talán az epikához, a nő meg a lírához. De a teljes szétválás, hogy az egyik faj ide, a másik oda tartozik, az nem bizonyítható a tények szándékos elhallgatása nélkül.

S. nem megoldotta, hanem megkerülte a problémát. Már *maga* az a főtétel, hogy a természeti népek *mai* állapota megfelel a kulturnépek őállapotának, még ez idő szerint pusztá hypothesis, noha igen tetszetős hypothesis. De az ebből vont következtetések igaza be nem bizonyítható és így S. könyvét is óvatosan kell használnunk. Ha S. be tudná mutatni, hogy ott, a hol a líra ma a nők, az epika meg a férfiak költészete, miképen olvad egybe a kettő, akkor eredménye exact igazsággá lenne. Ez azonban nem lehetséges.

E rövid bírálatban részletekre nem térhettünk ki, de annyi így is valószínű, hogy ez a könyv hiányos inductió terméke.

Ha a sociológiával és ethnológiával összekapcsolt aesthetika a S. könyvéhez hasonló gyümölcsöket terem, nem sokat bízunk életképességében.

(Halas.)

DR. NAGY JÓZSEF.

REPERTORIUM.

- Ady Endre.* Uj versek. 1906. Ism. b. m. Bud. Szemle 131. köt. 312—314. 1.
Andor József. Ujabb elbeszélések. 1907. Ism. dr. Mihályfi Ákos. Kath. Szemle 881. 1.
Arany János kiadatlan levele Tompa Mihályhoz. Közli Négyesy László. Budapest. Szemle 132. köt. 141—148. 1.
Balázs Sándor. A kurucz kor költészete. Szt. Gotthard 23—31. sz.
Balla Károly. Tinódi. Budapest. 185. sz.
Benedek Elek. Báránfyelhők. 1907. Ism. Vasár. Ujs. 29. sz.
Berki Miklós versei. Ism. Vasár. Ujs. 28. sz.
Bleyer Jakab. Fortunatus-könyveink és német eredetije. Philol. Közl. 729—746. 1.
Brančić Blagoj. Iz madjarskog perivoja. (A magyar virágos kertből.) Ujvidék. Ism. Jungerth Mihály. Budapest. Szemle 131. köt. 47^l—478. 1.
Csekey Istvánné. A kurucz költészet. Szolnoki polg. leányisk. 1906/7. értesít. 3—8. 1.
Csiky János. A legvitézebb lantos. Budapest. Hirl. 183. sz. (Tinódi Sebestyén.)
Csudáky Bertalan. A nagy márczius zászlósai. (Petőfi—Jókai—Vasvári.) Magy. Hirl. 64. sz.
Egressy Ákos. Petőfi utolsó órái. Budapest 197. sz.
Farkas Emőd. Arany János. Pesti Hirl. 220. sz.
Fodor Árpád. Aludí Ferencz költészete. Szombathelyi Ujs. 22—24. sz.
Fuit. Tinódi Sebestyén. Az Ujság 191. sz.
Havas István. Az ivadék. 1907. Ism. Vasár. Ujs. 28. sz.
Hellai Jenő. Nyári rege. 1907. Ism. Londsasz Elek. Uj irányok uj könyvekben czimmet Pesti Napló 119. sz.
Hollósi Sándor. Petőfi. Brassói Lapok 173. sz.
Illés Károly (Edvi). Werbőczy. Budapest. Hirl. 238. sz.
Imre Sándor. Wesselényi »Szózat«-a. Szilágy 23. 24. sz.
Junius. Nagy Miklós, 1840—1907. Budapest. Hirl. 164. sz.
Junius. A Himnusz költője. Budapest. Hirl. 208. sz.
Kaffka Margit könyve. 1907. Ism. V. Budapest. Szemle 131. köt. 468—470. 1.
Kanyaró Ferencz. Kurucz virágénekek Thökölyről. Századok 618—629. i.
Kemény Zsigmond br. Történelmi és irodalmi tanulmányok. Közrebocsátja Gyulai Pál. 3 köt. 1907. Ism. 1. Budapest. Szemle 131. köt. 448—457. 1.
Kerekes Manó. Berzeviczy Gergely közgazdasági műveiről. Nagyvárad felső keresk. isk. 1906/7. értes. 3—16. 1. (Önállóan is megjelent 8-r. 16 l.)
Kertész Ödön. Kiss Józsefről. Felsőmagyarorsz. Hirl. 30. sz.
Király Béla. Bolyai Farkas mint zenész. Szabadság (M.-Vásárh.) 94. sz.
Kiss Menyhért versei. 1907. Ism. Vasár. Ujs. 37. sz.
Kohlmann Dezső dr. II. Rákóczi Ferencz a magyar költészetben. Zombori áll. főgim. 1906/7. értes. 22—41. 1.
Konit, I. Geschichte der ungarischen Literatur. 1907. Ism. t. Budapest. Szemle 131. köt. 314—318. 1.

- Kosztolányi Dezső*. Négy fal között. 1907. *Ism. n.* Budapest. Szemle 132. kötet. 155—157. 1. Szilágyi Géza. Az Ujság 142. sz.
- Kumlik Emil*. József királyi herceg és Rómer Flóris. Budapest. Hírl. 201. sz.
- Kuncz Aladár*. Toldy Ferencz. 1907. *Ism.* Császár Elemér. Philol. Közl. 779. 1.
- Kürti Menyhért*. Mikes Kelemen kiadatlan munkái. Egri főgim. 1906/7. értes. 3—58 1. (Önállóan is megjelent 8-r. 58 1.).
- Kún László*. A magyar nép dalai. *Ism. sz. s.* Magyar Szó 127. sz.
- Lengyel Laura*. Egy leány. 1907. *Ism.* Vasár. Ujs. 30. sz.
- Márk Ferencz dr.* Arany János és a vallás. Protest. Szemle 446—457. 1.
- Mátray Lajos*. A felsőbányai »őreg Gradual« Az Ujság 191. sz.
- Miklós Elemér*. Arany János. Vasár. Ujs. 38. sz.
- Miklós Elemér*. Kazinczy Ferencz. Vasár. Ujs. 39. sz.
- Mikola Lászlóné*. Rajzok az életből. 1907. *Ism.* Vasár. Ujs. 29. sz.
- Molnár Ferencz*. Az ördög. Vigjáték 3 felv. Budapest. 1907. *Ism. n.* Budapest. Szemle 131. kötet. 464—468. 1.
- Molnár Ferencz*. Rabok. 1907. *Ism. a. a.* Pesti Napló 93. sz.
- Molnár Ferencz*. Pál-utczai fiuk. 1907. *Ism. a. a.* U. o. 93. sz. — F. P. Uj Idők 39. sz.
- Molnárné Radich Jolán*. Szürke felhő. *Ism.* Vasár. Ujs. 34. sz.
- Mráz Gusztáv dr.* Az Ember Tragédiája és Goethe Faustja. Nógrádi Hírl. 19. 20. sz.
- Nagy Zoltán*. Hónapos szobákból. 1907. *Ism.* Vasár. Ujs. 29. sz.
- Novák Sándor*. A magyar irodalom lélektana. Sárospataki ref. főiskola 1906/7. értes. 252—259. 1.
- Oláh Gábor* Költeményei. *Ism.* V. Budapest. Szemle 131. kötet. 470—473. 1.
- Pártos Bencze*. Első irodalomtörténetírónk. Magyar. Hírl. 105. sz. (Czvittinger.)
- Pártos Bencze*. Tinódi. Magyar. Hírl. 192. sz.
- Pásztor Árpád*. Uj versek. *Ism.* L. Pesti Napló 122. sz.
- Peterdi Andor* versei. *Ism.* Vasár. Ujs. 35. sz.
- Pintér Jenő dr.* Petőfi Sándor. Jászberényi főgim. 1906/7. értes. 3—16. 1.
- Prónai Antal*. A piaristák színjátéka Budapesten. *Ism.* Erdősi Károly. Kath. Szemle 875. 1.
- Rómer Flóris* naplójegyzetei. Közli Kumlik Emil. Budapest. Hírl. 202. sz.
- Sróff Gábor*. Révai Miklós emlékezete. Nagy Károly és vid. 25. sz.
- Szabó Sándor dr.* Madách drámái című felolvasásából szemelvény. Nógrádi Hírl. 23. 24. sz. — Madách többi drámái. U. o. 26. sz. — Éva az Ember Tragédiájában. U. o. 16. sz.
- Szemere György*. A Forray-család. Regény. 1907. *Ism.* Sebestyén Károly. Budapest. Hírl. 173. sz.
- Szini Gyula*. Trilíbi és egyéb történetek. 1907. *Ism.* Londez Elek. »Uj irányok uj könyvekben.« Pesti Napló 119. sz.
- Tömörkény István*. Különféle magyarok. 1907. *Ism.* Londez Elek. Uj irányok uj könyvekben czimmal. Pesti Napló 119. sz.
- Tóth Béla* levelei a városi Muzeumban. Közli Szalay Gyula. Félegyházi Hírl. 16. sz.
- V. G. Petőfi*. Hétfalu 62. sz.
- Váczy János*. Széphalom. Budapest. Szemle 131. kötet. 321—347. 1.
- Váradi Antal*. Petőfi színészélete. Az Ujság 169. sz.
- Vértessy Jenő*. Kölcsey Ferencz élete. 1907. *Ism.* Vasár. Ujs. 34. sz. — Szegedy Rezső. Philol. Közl. 767—771. 1.
- Viszola Gyula*. A »Stadium« megírásának története. Akad. Értes. 604—621. 1.
- Viszola Gyula*. Széchenyi első műve. Budapest. Szemle 131. kötet. 223—237. 1.
- Zuboly*. Petőfi esztendeje. Pesti Napló 181. sz.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

J 1922/23-143.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent IRODALOMTÖRTÉNETI MŰVEK:

- Ábel Jenő dr.** A bártfai Szt.-Egyed temploma könyvtárának története. Egy fametszettel. Ára 2 kor. 40 fill.
- Analecta nova** ad historiam renescentium in Hungaria litterarum spectantia. Jussu Acad. Scient. Hung. ex scriptis ab Eugenio Abel relictis cum commentariis edidit partimque auxit Stephanus Hegedüs. Ára 8 kor.
- Analecta recentiora** ad historiam renescentium in Hungaria litterarum spectantia. Jussu Acad. Scient. Hung. ex variis fontibus hausta cum commentariis edidit Stephanus Hegedüs. Ára 8 kor.
- Bayer József.** A nemzeti játékszín története. 2 kötet. Ára 14 kor. — Egy magyar Eszther-dráma. Ára 60 fill.
- Békefi Remig.** A népoktatás története Magyarországon 1540-ig. Ára 12 kor.
- Bogisich Mihály.** Cationale et passionale Hungaricum societatis Jesu, residentia Turocensis. XVII-ik századbéli kath. énekgyűjtemény. Hangjegyekkel. Ára 60 fill. Szegedi Ferencz Lénárt egri püspök énekes könyve. 1674. év. Ára 1 kor.
- Coelius (Bánffy) Gergely.** Szent Ágoston reguláinak magyar fordítása. (1537.) Bevezetéssel ellátva kiadta Dézsi Lajos. Ára 2 kor.
- Császár Elemér.** Verseghy Ferencz élete és művei. Verseghy arcképével. Ára 6 kor.
- Emlékkönyv,** Akadémiai — Kazinczy Ferencz születése évszázados ünnepéről október 27-én 1859. Ára 1 kor.
- Hegedüs István.** Dicsének Jacobus Antonius Marcellusra. Irta Janus Pannonius. Ford. Ára 1 kor. 80 fill. — Petrarca »Szózatja« és egyik latin költői levele. Ára 50 fill.
- Heinrich Gusztáv.** Kudrun. A monda és eposz. Ára 80 fill.
- Hellebrant Árpád.** A M. T. Akadémia könyvtárában levő ősnymtatványok jegyzéke. Ára 4 kor.
- Irodalomtörténeti emlékek.** I. kötet: Két magyarországi egyházi író a XV. századból: Andreas Pannonius. Nicolaus de Mirabilibus. Közzéteszi *Fraknói Vilmos* és *Ábel Jenő*. Ára 7 kor. — II. kötet: Olaszországi XV. századbéli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei. Közrebocsájtja *Ábel Jenő*, Aurelius Brandolinus. — Ludovicus Carbo. — Galeottus Martius. — Naldus Naldius. — T. Alexander Cortesius. — Ugolinus Verinus. — Jo. Franc. Marlianus. Ára 7 kor.
- Irodalomtörténeti közlemények.** Szerkeszti az I—II. évfolyamot *Ballagi Aladár*, a III. évfolyamtól *Szilády Áron*. Tartalomjegyzék minden évfolyam végén. (Eddig 16 évfolyam 1891—1906.) Minden évfolyam 4 füzetben. Egy-egy teljes évfolyam ára 10 kor. Egyes füzet 3 kor.
- Jakab Elek.** Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. Ára 1 kor.
- Katona Lajos.** Temesvári Pelbárt példái. Ára 1 kor. 20 fill. — A Teleki-codex legendái. Ára 1 kor. 60 fill. — Alexandriai Szent Katalin legendája középkori irodalmunkban. Ára 1 kor. 60 fill.
- Kazinczy Ferencz levelezése.** Közzéteszi dr. Váczy János. I—XVII. kötet. 1763—1821-ig. Minden kötet ára 10 kor.

- Költők tára, Régi magyar** — Szerkeszti Szilády Aron. — V. kötet: (Radán Balázs, Dézsi András, Sztárai Mihály, 1542—1560.) Ára 4 kor. — VI. kötet; (Szegedi Kis István, Cziráki Balázs, Armbrust Kristóf, Má dai Mihály, Sarlóközi névtelen, Ráskai Gáspár, Gyulai István, Heltai Gáspár, Tőke Ferencz, Szegedi András, Paniti János, Szepetneki János, Szegedi Gergely, Pap Benedek, Barát István, Nagyfalvi György, Vilmányi Lidércz Mihály, Békési Balázs, Névtelenek. 1545—1556.) Ára 6 kor.
- Komjáthy B.** *Epistolae Pauli lingua hungarica donatae.* Az zenth Paal leueley magyar nyelven. Krakó 1533. Ára 6 kor.
- Magyarországi tanulók külföldön.** Szerkeszti Ábel Jenő. — I. kötet: Magyarországi tanulók a jénai egyetemen. Összeállította Mokos Gyula. Ára 4 kor. 40 fill. — II. kötet: Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Összeállította dr. Schrauf Károly. Ára 9 kor. — III. kötet: A krakkói magyar tanulókháza lakóinak jegyzéke. (Regestrum bursae Hungarorum Cracoviensis) 1493—1558. Az eredeti kéziratból közli és magyarázza dr. Schrauf Károly. Ára 3 kor.
- Magyarországi tanulók külföldön.** Szerkeszti Ábel Jenő. — IV. kötet: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve. 1453—1630-ig. Közli dr. Schrauf Károly. Ára 12 kor.
- Majláth Béla.** Telegdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. Ára 20 fill.
- Molnár Albert** (Szenczi-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos. Hasonmással. Ára 9 kor.
- Nagy Sándor dr.** Szombatos codexek. Ára 60 fill.
- Pesti Gábor.** *Nouum Testamentum seu quattuor euangeliorum volumina lingua Hungarica donata. Gabriele Pannonio Pesthino Interprete.* — *Wy Testamentum magyar nyelven. Cum gratia & priuilegio Romane Regiae Maiestatis ad quinquennium.* 1536. Korhű kiadás, merített papiron. Ára 6 kor.
- Pollák Miksa.** Arany János és a biblia. Ára 3 kor. 60 fill.
- Báró Radvánszky Béla.** Rimay János munkái. A Radvánszky- és a Sajókazai-codexek szövege szerint. Ára 9 kor.
- Szabó Károly.** Régi magyar könyvtár. Az 1531—1711-ig megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. I. kötet. Ára 8 kor. Ugyanaz II. kötet: Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Ára 9 kor. Ugyanaz III. kötet: Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Írták Szabó Károly és Hellebrant Árpád. Első rész: 1480—1670. Ára 10 kor.
- Szabó Károly.** Második rész: 1671—1711. Ára 12 kor.
- Szász Károly.** A magyar irodalom újjászületése százados évfordulóján. Ára 40 fill. — A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Ára 30 fill. — id. gróf Teleki László ismeretlen versei. Ára 20 fill. — Széchenyi emlékezete. Ára 20 fill. — Gróf Széchenyi István és az Akadémia megalapítása. Egy arczképpel. Ára 3 kor. Ugyanaz kötve 4 kor.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.

Budapest, 1907. Az Athenaeum r.-társ. könyvnyomdája.